

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 4—6'2012

<http://www.iae.kiev.ua>

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешнл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. НААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Адамчук В.В., д. т. н., академік НААН
Амбросов В.Я., д. е. н., проф., чл.-кор. НААН
Безуглий М.Д., д. с-г. н., проф., академік НААН
Вергунов В.А., д. с-г. н., проф., чл.-кор. НААН
Володін С.А., д. е. н., чл.-кор. НААН
Галушко В.П., д. е. н., проф., чл.-кор. НААН
Дем'яненко М.Я., д. е. н., проф., академік НААН
Жук В.М., д. е. н., проф., чл.-кор. НААН
Зайчківський А.О., д. е. н., проф.
Зотов А.М., к. т. н.
Камінський В.Ф., д. с-г. н., чл.-кор. НААН
Кравчук В.І., д. т. н., проф., академік НААН
Лендел М.А., д. е. н., проф., чл.-кор. НААН
Лупенко Ю.О., д. е. н., проф., академік НААН
Мельничук Д.О., д. біол. н., проф.,
академік НАНУ і НААН
Месель-Веселяк В.Я., д. е. н., проф., акад. НААН
Петік П.Ф., к. т. н.
Присяжнюк М.В., міністр Мінагрополітики
і продовольства України
Прокопа І.В., д. е. н., проф., чл.-кор. НААН
Росоха В.В., д. е. н., ст. наук. сп.
Саблук П.Т., д. е. н., проф., академік НААН
Федоров М.М., д. е. н., проф.
Шпичак О.М., д. е. н., проф., академік НААН
Петриков О.В., д. е. н., проф., академік РАСГН
Ушачов І.Г., д. е. н., проф., академік РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
д.е.н., с.н.с. В.В.Росоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net

Матеріали підготовлено
МАПІК «Агропромінвест-інтернешнл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець

Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В. тел. (067) 230-20-81.

Друк журналу: СПІД Трубак І.М.

Свідцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 26.06.2012. Формат 60x84 1/8.

Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 11.

Умов. друк. арк. 10,23. Наклад 1000. Зам.

«Лазурит-Поліграф»,
м. Київ, вул. Константинівська, 73

науково-практичне видання

ЗМІСТ

Лобас М.Г. Інформаційна життєдіяльність соціуму:
системно-класифікаційний аналіз.....3

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ

Лисюк В.М., Чмут Г.В., Шлафман Н.Л. Методологія
секторного аналізу продовольчого ринку (на прикладі
ринку молока і молочної продукції)..... 6

Камінський І.В. Ціни і ціноутворення на ринку
зернобобових культур..... 12

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

**Підлісецький Г.М., Білоусько Я.К., Товстомят В.Л.,
Моголова М.М.** Стратегічні напрями відтворення
матеріально-технічної бази сільського господарства.....17

Брік С.В. Тенденції розвитку та інтенсивність
цукробурякового виробництва..... 20

Стасіневич С.А., Валявський С.М. Проблеми формування
фонду споживання цукру в Україні 25

ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ

Юшин С.О. Інвестиційно-інноваційна модель
аграрного розвитку як похідна внутрішньої і зовнішньої
політики держави31

Курило Л.І. Проблеми правової охорони інтелектуальної
власності в Україні..... 35

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

Клокар О.О. Формування амортизаційної політики
відтворення основного капіталу агросфери 40

<i>Гнатенко О.А.</i> Забезпечення фінансової стійкості страхової компанії на основі актуарних розрахунків	46
<i>Скрипниченко В.В.</i> Страхування аграрних ризиків для оптимізації доходу сільгоспвиробників.....	49

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

<i>Росоха В.В.</i> Інформаційне забезпечення маркетингового управління	53
<i>Калінчик М.В., Новосельцева А.М.</i> Еколого-економічна оцінка ефективності виробництва біодизеля і біотанолу в Україні.....	57
<i>Мартинишин Я.М.</i> Формування мережі системи технічного сервісу сільськогосподарських підприємств України	62

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ

<i>Лендєл М.А., Газуда Л.М., Готько Н.М.</i> Зарубіжна практика управління розвитком сільських територій: трансформація досвіду для України.....	66
<i>Орехівський Ю.Г.</i> Умови зростання інтелектуального потенціалу села в стратегії аграрного управління.....	75

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Петриченко О.А.</i> Економічна сутність і змістовні характеристики категорії «розвиток».....	79
Анотації.....	84
Resume.....	84

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (044) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

М.Г. Лобас,
головний редактор,
доктор економічних наук, член-кореспондент
Національної академії аграрних наук України

ІНФОРМАЦІЙНА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІУМУ: СИСТЕМНО-КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлено результати аналізу систематизованих за категоріями повідомлень засобів масової інформації та їх впливу на життєдіяльність суспільства.

Сучасний світ швидкого збільшення обсягів знань та інформації, прискорення різноманітних змін у житті суспільства став надзвичайно складним для людей. На тлі глобалізації економіки, обміну інформацією все інтенсивнішими й залежнішими стають взаємозв'язки між подіями. Велика кількість технологічних змін, що є наслідком не лише ендегенних, а більшою мірою екзогенних факторів, накладає відбиток на всі сторони життя суспільства. Кожна країна перебуває під значним впливом і навіть тиском іншої частини земної кулі. Розуміння глобальних і системних взаємозв'язків є викликом для кожного члена сучасного соціуму.

Метою статті є аналіз інформаційних повідомлень та можливості їх використання у пізнавально-творчій діяльності громадян України.

Інформація – полімерне утворення. Це поняття відображає повідомлення, відомості про щось, які передає людина; дані, втілені у матеріальній структурі; зменшення певної невизначеності внаслідок знань; відображена різноманітність у будь-яких об'єктах та процесах; відмінність відображення життя в управлінні тощо [1, с. 701].

Для прикладу, не можна бути впевненим, що професія, яку опанувала людина, буде доступною для неї протягом життя. За існуючого обсягу інформації цілком можливо не тільки змінити кілька різних професій, але й способів життя. Досконале володіння і використання людиною інформації стає ключем до її успіху й досягнення позитивних соціальних результатів.

У життєвих ситуаціях можливе й те, що отримані в процесі навчання знання не використовуються і лише залишаються в пам'яті. Якщо докільця про них не нагадує і не зумовлює необхідність

періодично до них звертатися, то вони й зовсім забуваються. Без дискусій, диспутів, дебатів, що закликають індивідів до незалежного мислення, можна вивчити весь академічний курс і не сформулювати жодної оригінальної думки. Вальдо Вільховт ще в 1929 р. зазначив, що мислення – це найважча у світі справа. Воно складається з пошуку нових зв'язків між окремими думками – новими для мислителя, але не обов'язково новими для решти світу [2].

Означені процеси зумовили цінність спеціалізованого знання й водночас домінування у всіх сферах життя й більшості дискусій, тверджень і рішень «великих мислителів» і «відомих експертів». Так звані «експерти» презентують певну точку зору, часто вона й низка інтересів не збігаються з точкою зору й інтересами громадян. Якщо громадяни погоджуються з тим, що голос людей є менш важливим, ніж голос «експертів», то рівень свободи зменшується і роль пересічного громадянина в суспільному житті зводиться більшою мірою до емоційних переживань, злості й горя під час соціальних трагедій. Справжні причини цих проблем і публічна політика, спрямована на розв'язання їх, обговорюється майже виключно такими експертами, що фактично перетворюється на захист ними власних інтересів.

Насправді, переважно алогічною є також сучасна картина комунікацій у суспільстві. Це спостерігається у рекламних оголошеннях, сфокусованих на картинках, асоціаціях і часто нелогічних зв'язках, що переконують громадян у прямій залежності між кількістю придбаних товарів і базовими соціальними потребами. Політична комунікація теж значною мірою символічна, зорієнтована на джерела, характеризується слоганами, шаблонними мовними зворотами, які створюють і поширюють мультимедійні компанії. Часто перевага надається модним і збудливим ідеям, що протиставляються логіч-

но правильним. Демократія хоч і поширюється, проте в умовах реально недостатньої громадської свідомості й участі залишається вузькою [3, с. 21–30].

Не переймаються нині розумовими зусиллями й ті, хто зобов'язаний думати над тим, як упередити населення від багатьох неприємностей, а їх самих — від відвертого презирства. Особливих успіхів досягли у цій сфері засоби масової інформації (ЗМІ), що підтверджується статистичним аналізом їхніх повідомлень споживачам своєї продукції, які систематизовано за категоріями корисності інформації.

Оскільки людина живе для пізнання природи, змістовної інтелектуальної діяльності або участі у творчості інших людей, чим вона й відрізняється від інших живих істот, то для неї корисними є ті повідомлення, які вона здатна використовувати для задоволення власних потреб, тобто ті, які вона може застосовувати у повсякденному житті, своїй життєдіяльності. Тому до першої категорії новин варто віднести досягнення людського розуму у сфері пізнання природи. До другої категорії інформаційних повідомлень належать інновації в інженерній і практичній (в сільському господарстві, медицині тощо) діяльності. Власне, це майже така ж сама творчість, що й у першій категорії, тільки у вужчому розумінні.

Кардинальна відмінність людини від тварини полягає також у моралі, духовності, культурі, традиціях і т.п., що для неї властиво (чи має бути властиво). Тому для людини цілком природно отримання новин про людей, які патріотично виконали свій громадський і суспільний обов'язок, особливо якщо це було пов'язано із ризиком та небезпекою для життя (третья категорія новин).

Для існування людини як живої істоти необхідно їсти, працювати, розвиватися, мати дах над головою тощо. Такі новини також корисні, а тому й викликають значний інтерес. Ці повідомлення в поєднанні з новинами по Україні, включаючи, так би мовити, політичні (вибори, кадрові перестановки і т.п.) й економічні (зміни на ринку праці, в оподаткуванні, доходах і витратах бюджету, громадян і т.д.) формують собою четверту категорію новин.

До п'ятої категорії новин віднесено ідентичні новини із-за кордону.

Шоста категорія базується на новинах, які людина навряд чи може використовувати у реально-

му житті, однак про них треба знати. Це повідомлення про військові конфлікти і бойові сутички. Із подібних повідомлень формується уявлення про достоїнства і недоліки власної держави. Сюди ж відносять новини про тероризм, хоча тероризм саме й існує завдяки поширенню відомостей про нього. Проте й ця інформація дає підстави для висновку про той чи інший уряд.

До сьомої категорії належать новини про злочини і порушників. За своєю цінністю вони для людини нікчемні (їх неможливо використати у своєму житті), проте правильно подані, вони можуть запобігати злочинам, крім того вони свідчать про ефективність держави — про результативність служби народів тих, хто існує за рахунок платників податків.

Восьма категорія — це відомості про смерті, катастрофи, стихійні лиха і насилля. Загалом вони малоцінні, оскільки їх у власних рішеннях не використовуєш.

Відомості про шоу-бізнес і спорт, у яких частіше мова йде не про спортивні результати, а озвучуються плітки про «зірок» — хто помер, хто розлучився, хто більше силікону напхав у губи та інші частини тіла, з ким підписано контракт і т.п. Ніякої користі від такої інформації немає — чистої води інформаційний баласт.

Ще більшим сміттям є новини категорії «ні про що». На нещастя журналістів трапляються дні, коли нікого не вбивають, ніхто не гине і навіть не заблукав у горах. Писати немає про що, а говорити щось треба — хоча б нести якусь нісенітницю.

Одинадцята категорія — це реклама політиків — відомості про деякі рухи їхніх тіл, які завідомо ніякого рекламного результату не дадуть, оскільки не для цього призначені.

Аналітичні результати інформаційних повідомлень за означеними категоріями, що включають 565 топових новин у 2011 р. і 325 — за 2012 р. представлені в таблиці.

Безумовно, що в топ новин подані не самі новини, а анонси їх. Проте з анонсу новин можна зробити висновок, що в топ новин за аналізований період жодного разу не потрапляли відомості про досягнення людського розуму у сфері пізнання природи, хоча прогрес у світовій науці все-таки спостерігається, а враховуючи чисельність сучасних вчених, повідомлення про результати їхніх досліджень мають переповнювати новини. До того ж, науковці завжди висувають багато оригінальних гіпотез. Проте нічого з того, що має

Показники інформації*	2011 р., %	2012 р., %
1. Новини про досягнення в пізнанні природи	0,0	0,0
2. Новини про досягнення в інженерній справі	1,9	0,5
3. Новини про людей обов'язку	0,0	1,0
4. Новини про Україну	9,9	7,8
5. Новини світу	11,0	12,4
6. Новини про війни, конфлікти, тероризм	8,0	5,0
7. Новини про злочини і злочинців	11,0	10,3
8. Новини про смерті, катастрофи і насилля	24,2	21,4
9. Новини шоу-бізнесу	19,6	20,3
10. Новини ні про що	5,2	9,5
11. Реклама політиків	9,2	11,3

*Розробка за підходом Ю. Мухіна [4, с. 16—25].

бути найцікавіше для людей, працівників ЗМІ не приваблює.

Що стосується новин в інженерній справі, то крім досягнень в авіаційній промисловості та сонячній енергетиці, до неї додано також будівництво нових елеваторів для зберігання зерна і спортивних споруд «Євро-2012». Загалом же інформації про інноваційно-технологічні досягнення, особливо впровадження їх у практичну діяльність, — обмаль.

До третьої категорії новин, крім інформації про рятувальників, які ризикували власним життям на воді й під час пожежі, додано повідомлення про людей, які змогли захистити свої права від рейдерства і свавілля чиновників.

Серед новин в Україні бракує практичних порад, життєво необхідних і важливих для пересічної людини. Водночас інформаційний простір перенасичений політикою переважно у примітивному її вигляді. Жодного пізнавального повідомлення про підприємців на зразок Джона Рокфеллера, Генрі Форда, Білла Гейтса та ін. Зовсім мало інформації про будівництво нових високотехнологічних промислових об'єктів, забезпечення населення робочими місцями. Більшою мірою висвітлюються політичні й економічні новини з інших країн. Рідко звучить народне слово про зухвалість роботодавців, які принижують людську гідність найманих працівників.

Споживачі інформаційної продукції перебувають під пресом негативних новин (про війни, тероризм, конфлікти), підготовка і висвітлення яких не потребують великих зусиль. Практика показує, що інформація про злочини і злочинців має місце в кожному десятому повідомленні.

На жаль, ЗМІ не сприяють формуванню й возвеличенню у суспільстві образу порядної, законслухняної людини з високими моральними принципами. Навпаки, спостерігається нерідко облагородження та створення привабливого іміджу шахраям, корупціонерам, можновладцям та подібних до них «героїв».

Надзвичайно багато уваги приділяється повідомленням про те, хто, як і де загинув чи міг загинути. Незначно поступаються їм новини про розваги, блазнів і комедіантів. Не відстає за якістю і частотністю реклама політиків, наскрізь декларативна, впізнавана, особливо напередодні виборів.

Висновок. Низька культура та упередженість іноді журналістів, непотріб, яким вони нерідко заповнюють інформаційний простір, знижує роль ЗМІ для суспільства. Проте було б несправедливим не визнати й заслуги цієї сфери діяльності для соціуму. Проведені й озвучені фахівцями журналістські розслідування щодо порушень прав людини, корупції, злочинного розкрадання бюджетних коштів і благодійних внесків поступово сприяють зростанню свідомості громадян, пробуджують суспільство від двадцятилітнього «летаргічного сну».

Використані джерела

1. Економічна енциклопедія: у 3-х т: [редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 864 с.
2. *Willhoft W. Debate Practice* / Waldo Willhoft. — New York: Prentice-Hall, 1929. — 327 p.
3. *Шнайдер А.* Навчання через дебати: різноманіття поглядів / А. Шнайдер, М. Шнурер; пер. з англ. Г. Гупан, Т. Клекота. — К.: БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. — 320 с.
4. *Мухин Ю.* Тирания глупости. — С.Пб.: Питер, 2011. — 288 с.

УДК 330.31+339.14

В.М. Лисюк,

канд. екон. наук, доцент,

Г.В. Чмут,

аспірант,

Н.Л. Шлафман,

доктор екон. наук, ст. наук. сп.,

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса)

МЕТОДОЛОГІЯ СЕКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ (НА ПРИКЛАДІ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ)

На прикладі ринку молока та молокопродуктів розглянуто сучасні методологічні проблеми секторного аналізу продовольчого ринку, взаємодії господарюючих суб'єктів та реального стану конкуренції у галузі.

Функціонування будь-якого ринку передбачає взаємодію ринкових та інституціональних соціально-економічних агентів-суб'єктів господарювання, від дій яких значною мірою залежить загальна ефективність ринку. Зв'язки, що виникають при цьому формують складну систему товарного ринку. Розвиток ринку, як системи вимагає застосування спеціальних підходів та методів аналізу, одним з яких є секторний аналіз ринку [1].

Питанням аналізу товарних ринків опікувались вітчизняні дослідники В.М. Геєць, В.О. Точилін, Т.О. Осташко, П.Т. Саблук, В.М. Ганганов, А.О. Заїнчковський, З.В. Герасимчук, М.Й. Малік та ін. [2;3;5;7]. Проте й нині існують певні недоліки у застосуванні традиційних методів аналізу ринку (кон'юнктурний, маркетинговий тощо), які певною мірою дає змогу нівелювати запропонований нами секторний аналіз ринку.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження системи взаємодії господарюючих суб'єктів у продовольчому ринку, зокрема ринку молока та молочної продукції, та перспектив його розвитку із застосуванням авторського підходу — секторного аналізу.

Розвиток ринку як системи знаходить відображення в теорії відтворювального циклу та

методології секторного аналізу інтегрованих товарних ринків [1;4]. Відповідно до неї, структуру будь-якого товарного ринку, у т. ч. продуктів харчування, можна представити як сукупність чотирьох взаємопов'язаних секторів, що виділяються на ринку відповідно стадіям утворення, подальшого просування (трансформації) та споживання товару, а саме: сировинного (1), виробничого (2), інфраструктурного (3) та споживчого (4) секторів. Кожен із секторів об'єднує у своєму складі однопрофільні підприємства: аграрні (фермерські), переробні, допоміжні — інфраструктурні і споживчі — споживачі кінцевої продукції, підприємства, домогосподарства, населення (рис. 1).

Проаналізуємо послідовно кожний сектор ринку молочної продукції та логістику товароруху продукції і її складових.

Перший або сировинний сектор, виходячи з форм власності й організації виробництва, представлений трьома організаційно-правовими структурами, що включають сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення.

Найбільшу частку у виробництві молочної сировини в Україні займають господарства населення (80 %) та сільськогосподарські підприємства різних видів. Фермерські господарства займають незначну частку. Така різноманітність дрібних товаровиробників сирого молока зумовлює його низьку якість, оскільки не дає змоги впровадити ефективну систему якості. Це підтверджують

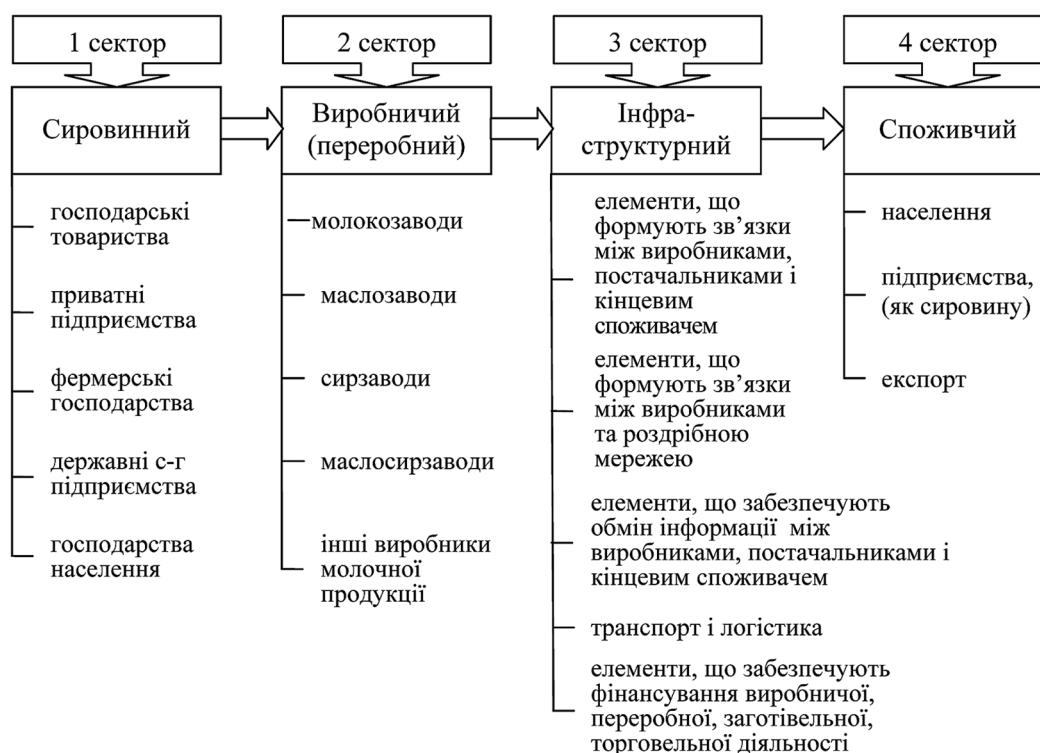

Рис. 1. Секторна структура ринку молока та молочних продуктів

дані оцінки організації контролю за якістю утримання поголів'я худоби і кінцевої продукції – сирого молока (табл. 1).

З одного боку, динаміку зниження демонструють показники кількості домогосподарств, що утримують корів. За останні п'ять років цей показник знизився з 52 до 42 %, а кількість корів на 10 домогосподарств зменшилась з 5 до 3,7 голів. З іншого боку, частка утримання корів фермер-

ськими господарствами підвищується низькими темпами і становить близько 1,4 %.

У другому секторі переробки молока і виробництва молокопродуктів в залежності від спеціалізації розрізняють такі молокопереробні підприємства: молокозаводи, маслосирзаводи, маслозаводи, сирзаводи. Основні тенденції зміни загальної кількості підприємств-виробників молочних продуктів за 2000–2010 рр. (табл. 2).

Таблиця 1

Дані щодо кількості організації контролю якості тваринництва, %

Показник	Рік		Абсолютне відхилення
	2009	2010	
Частка домогосподарств, що утримують худобу, голів	45,2	42,2	-3
у т.ч. корів	42,9	40,1	-2,8
Наявність корів в розрахунку на 10 домогосподарств, голів	4,0	3,7	-0,3
Кількість господарств, що використовують заходи з ветеринарної перевірки при утриманні худоби	49,9	50,0	0,1
санітарного контролю якості молока	23,4	22,1	-1,3

Таблиця 2

Динаміка кількості підприємств-виробників молочних продуктів

Показник	Рік									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість підприємств молочної промисловості	503	462	435	415	390	661	635	453	464	н/д
в т.ч. переробка молока та виробництво сиру	479	436	407	380	353	585	574	412	424	н/д

Виробництво молочної продукції в Україні, тис. т

Продукція	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010 р. у % до 2009р.
Молока оброблене рідке	863	817,7	858,7	801,2	770	801,4	104,1
Продукція кисломолочна	499	523,4	533,8	534,2	492	479,6	97,5
Сири тверді	274	217,4	245,7	238,4	228	210,5	92,3
Вершки	24,2	14	14,6	18,4	16	19,8	123,8
Молоко та вершки сухі	113	106	125	94,8	66,7	68,08	102,1
Масло вершкове	120	104	100	84,8	74,7	79,15	106,0
Спреди та суміші жирів	80,3	71,1	83,8	80,8	72,3	65,2	90,2
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	83,5	93,8	93,2	92,9	84,8	78,5	92,6

Поступова від'ємна динаміка зміни кількості молокопереробних підприємств зумовлює зменшення загальних обсягів виробництва молочної продукції (табл. 3).

Водночас рівень використання виробничих потужностей переробних підприємств становить 25–30 % [7;8]. Тенденції функціонування ринку характеризуються тим, що більшість ніш на ньому залишаються незайнятими, а внутрішній ринок «традиційної» молочної продукції далекий від перенасичення, особливо якщо врахувати споживання молочної продукції на душу населення, рівень якого не досягає раціональної норми [8].

Оскільки продукцію молочної галузі не можна зберігати тривалий час, значної конкуренції з боку

іноземних постачальників не спостерігається. Змагаються відбувається серед регіональних і національних лідерів. Хоча кількість молокопереробних підприємств в Україні перевищує 400 одиниць, 70–80 % продукції з незбираного молока виробляється близько 20 підприємств. Частка ринку найбільших виробників цільномолочної продукції в натуральному виразі наведені на рис 2.

Конкурентне середовище на ринку характеризує ступінь концентрації виробництва. Цей показник дає змогу оцінити рівень монополізації ринку і є величиною оберненою до інтенсивності конкуренції. Для його розрахунку іноді використовується так званий чотирьох частковий показник концентрації (CR_4 – Concentration Ratio). У 2009 р. показник кон-

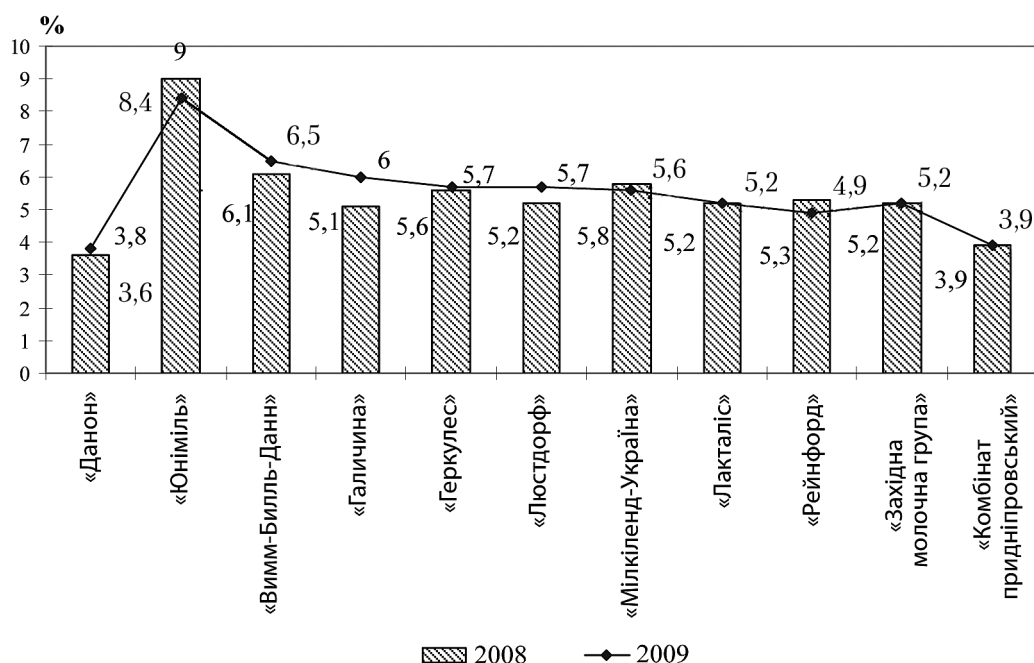

Рис. 2. Частка найбільших виробників цільномолочної продукції

центрації дорівнював 0,26, а в 2010 р. – 0,27. Тобто, якщо орієнтуватись на цей показник, то можна стверджувати, що ринок є конкурентним.

Іншим способом оцінки конкуренції на ринку є розрахунок індексу Герфіндала-Гіршмана. Відповідно до даних рис. 2, розраховане значення квадрату ринкових часток молокопереробних підприємств $(P_n)^2=348$, не перевищує 1800.

Таким чином, згідно рекомендованого значення даного індексу розраховані показники стану конкуренції нібито свідчать, що підприємства функціонують на конкурентному ринку. Але реальний стан конкуренції на регіональних ринках молока і молочної продукції свідчить про зворотне, а саме – поведінка молокопереробних підприємств, що базується на диктаті закупівельних цін у виробників сирого молока і встановленні їх на критично низькому рівні, може характеризуватись як зловживання монопольним становищем шляхом встановлення монопольно-низьких цін. Водночас ціна на кінцевий молочний продукт постійно зростає. Незалежно від того, на якій стадії переробки та торгівлі це зростання відбувається, – програють завжди виробники сировини.

Очевидно, існуючі методичні підходи визначення рівня конкуренції для наших товарних ринків, які функціонують в умовах стабільної інфляції, – не підходять. Тому доцільно визначати рівень конкуренції через індекс цінової конкуренції ($I_{ц.к.}$), що характеризує відхилення конкурентних цін від середньоринкової ціни або ціни рівноваги [1, с 198–208].

Третій сектор, відповідно до запропонованої методики аналізу структури ринку – інфраструктурний. Інфраструктура аграрних ринків включає систему підприємств, організацій, закладів виробничої і невиробничої сфер, основним завданням яких є обслуговування товаровиробників як сировинного, так і переробного секторів та створення умов для безперервного і своєчасного нарощення на ринку обсягів пропозиції продукції (рис. 3) [1;2].

На основі наведених даних можна стверджувати, що інфраструктура ринку являє собою систему організаційних структур, основною функцією яких є забезпечення товарообмінних процесів, тобто, ефективного просування товару на ринку (від поля чи ферми до споживача) (табл. 4).

Наразі сучасний стан інфраструктури продовольчого ринку характеризується досить повільним формуванням, що не дає можливості забезпечити скорочення витрат на сільськогосподарську продукцію, підвищувати її якість, формувати ринкові ціни.

Динаміку розвитку інфраструктури аграрного ринку наведено в табл. 5. Надзвичайно важливу роль на продовольчих ринках і зокрема на ринку молока і молочної продукції відіграє транспорт і логістика.

Транспортування молочної сировини в межах України здійснюється відповідно до вимог ДСТУ 46.069–2003 «Молоко коров'яче незбиране. Первинне оброблення, зберігання і транспортування. Основні вимоги» та «Правила перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні». Су-

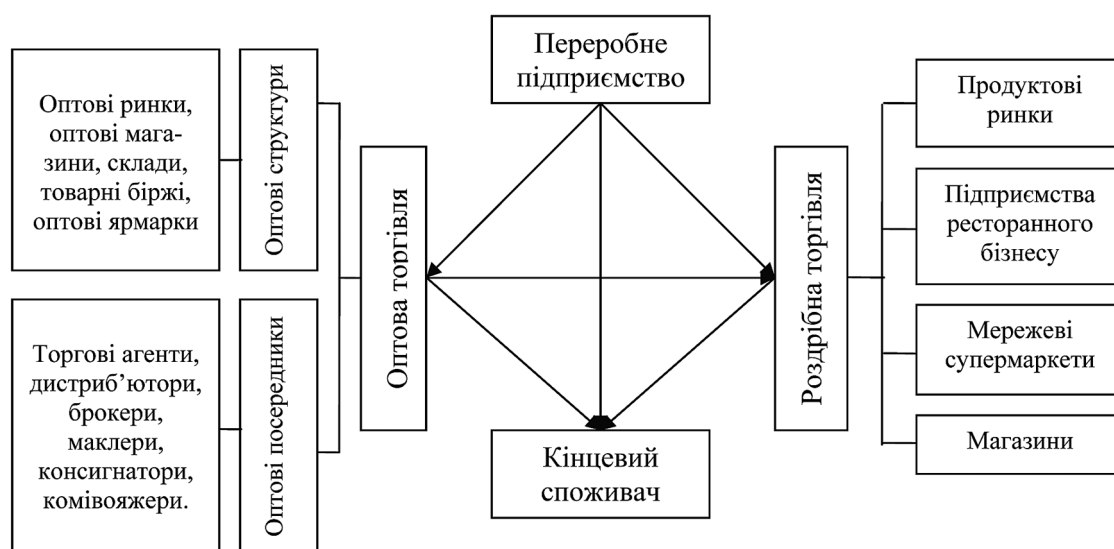

Рис. 3. Інфраструктурне забезпечення реалізації молочної продукції

Інфраструктурний сектор (суб'єкти та їх функції)

Суб'єкти інфраструктури	Завдання і функції інфраструктурних елементів
Виставки та ярмарки, продовольчі, плодоовочеві, дрібнооптові ринки, об'єднання та кооперативи споживачів	Формування ефективних зв'язків між виробниками (постачальниками) і кінцевими споживачами
Агроторгові доми, біржі, ярмарки, заготівельні пункти, заготівельно-збутові, постачальницькі, багатофункціональні, переробні, сервісні кооперативи, дрібнооптові ринки живої худоби та птиці, оптові ринки с-г продукції	Формування ефективних зв'язків між виробниками та роздрібною мережею
Сільськогосподарські дорадчі служби, маркетингові кооперативи, інформаційно-консалтингові служби й підприємства	Взаємний обмін інформацією між виробниками, постачальниками і кінцевим споживачем
Автотранспортні підприємства та організації, логістичні центри, складські комплекси, холодильники, сервісні та обслуговуючі кооперативи	Транспортування та логістика
Державні та приватні установи, що займаються сертифікацією та стандартизацією, лабораторії з оцінювання якості продукції, Управління у справах захисту прав споживачів, Укрдержжарантин	Забезпечення якості продукції та культури споживання
Кредитні спілки та кооперативи, банківсько-кредитні установи, об'єднання й кооперативи споживачів	Фінансування виробничої, заготівельної, збутової й торговельної діяльності

Таблиця 5

Динаміка розвитку інфраструктури аграрного ринку

Об'єкт інфраструктури	Рік				
	2000	2002	2004	2007	2010
Аграрні товарні біржі	43	30	35	30	14
Виставки-ярмарки	720	950	1019	1088	1127
Оптово-продовольчі ринки	276	805	877	905	919
Оптово-плодоовочеві ринки	167	504	610	645	691
Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи	—	283	314	468	838
Кредитні спілки	154	312	417	938	1155

часна організація переміщення товарних потоків від особистих селянських господарств застаріла і не розвивається через переваження дрібнотоварного виробництва сировини. Вона складається з того, що молоко збирається в бідони та перевозиться на молокопункти автомобільним чи гужовим транспортом або перевантажується з бідонів в автомобільні цистерни для транспортування на переробне підприємство [11]. Більшість локальних виробників для транспортування сировини використовують застарілі п'ятитонні молоковози з алюмінієвими цистернами.

Потужні підприємства, що спроможні оновити транспортний парк використовують цистерни на 5, 12, 16, 26 т з нержавіючої сталі, які забезпечують температурі + 1°C та оснащені вакуумними насосами, пробовідбірниками, лічильниками молока.

Найчастіше потужні переробні підприємства самостійно формують інфраструктуру реалізації продукції. Невеликі молокопереробні підприєм-

ства, які не мають такої можливості намагаються включатись в існуючу інфраструктуру реалізації продукції, що наведена на рис. 3. Кінцевою ланкою завершального процесу переміщення товару від виробника до кінцевого споживача є підприємства роздрібної торгівлі. Більшою мірою вони представлені супермаркетами та окремими магазинами. В Україні налічується майже 6914 підприємств роздрібної торгівлі продовольчими товарами.

Отже під інфраструктурою ринку молока і молочних продуктів розуміється сукупність специфічних структур, що надають спеціалізовані послуги суб'єктам господарювання у сфері виробництва молока і його переробки з метою створення сприятливих умов для їхнього функціонування, ефективної реалізації кінцевої продукції на внутрішньому ринку, а також подальшої інтеграції в єдину економічну макросистему.

Останнім, четвертим сектором ринку молока і молочної продукції є споживання. На внутріш-

ньому ринку споживання молочної продукції як чоловіками, так і жінками найбільшу частку займає молоко (близько 30 %). Щодо вікових категорій, то тільки особи до 18 років найбільше любляють споживати сметану (28,4 %), а інші категорії осіб віддають перевагу молоку. Найбільшу частку у споживанні молокопродуктів молоко має у людей старших 56 років, що пов'язано, очевидно, з їх низькою купівельною спроможністю.

Основними споживачами сметани серед різних вікових категорій є особи від 31 до 40 років (31,4 %); кефіру та йогурту — віком від 18 до 30 (25,6 і 26,5 % відповідно); сиру — від 41 до 55 років (11,2 %); ряжанки — особи від 41 до 55 років (8,8 %) [12]. Основними експортними продуктами вітчизняних підприємств традиційно є сири і сухі молочні продукти. У 2010 р. 86 % експорту сирів з України було направлено в Російську федерацію та 11 % в Польщу. Основними імпортерами сухого та згущеного молока є Росія (23 %), Казахстан (11,5 %), Бангладеш (13,5 %). Загалом географія поставок товарів, що входить у групу 0402ТНЗЕД здійснюється в 30 країн світу.

Будь-який економічний аналіз має за мету визначення певних проблем економічного характеру, які існують у економічній системі, що аналізується. Запропонована методологія секторного аналізу товарного ринку, зокрема ринку молока і молочної продукції ставить метою не тільки визначення проблем функціонування молочного ринку, але й визначення шляхів, а також засобів їх подолання. Результати такого аналізу можуть також бути основою при визначенні ефективних інструментів державного регулювання ринку та засобом обґрунтування їх застосування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наведений за запропонованим секторним підходом аналіз показує, що для національного ринку молока і молочної продукції першочерговим завданням є підвищення обсягів виробництва молока як вітчизняної сировини. Розв'язати цю проблему можна шляхом переведення господарюючих суб'єктів сировинного сектору на рейки великотоварного виробництва. Заходи й механізми вирішення цього питання наведені нами у попередніх публікаціях [1;4;6]. Реалізація цих заходів дасть змогу заощадити кошти, що витрачаються на підтримку малоефективних дрібних

господарств, та спрямувати їх на впровадження сучасних технологій утримання поголів'я великої рогатої худоби, підвищення якості молока та молочних продуктів, вдосконалення логістики і т.д., що можливо реально впроваджувати лише при великотоварному виробництві.

Використані джерела

1. *Лысюк В.М.* Воспроизводственная функция товарных рынков / Лысюк В. М. — Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2011. — 225 с.
2. *Саблук П.Т.* Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П. Т., Карич Д. Л., Коваленко Ю. С. — К.: ННЦ ІАЕ, 1997. — 188 с.
3. *Герасимчук З.В.* Прогнозування та антициклічне регулювання кон'юнктури ринку молочних продуктів України / З.В.Герасимчук, О.В.Коцій // Монографія. Луцький нац. техн. ун-т, — Луцьк, 2010. — 634 с.
4. *Лисюк В.М.* Перспективи і напрями розвитку ринку молочної продукції (секторний аналіз ринку) / В. М. Лисюк, Г. В. Чмут // Економіка харчової промисловості. — 2011. — № 2(1). — С. 64—72.
5. *Осташко Т.О.* Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринку агропродовольчих товарів: моногр. / Т.О.Осташко, Л. Ю. Волощенко-холда. — К.: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2011. — 224 с.
6. *Лисюк В.М.* Регіональний фактор становлення сировинного сектора ринку молочної продукції / М. Л. Тараканов, В. М. Лисюк, А. П. Маковеев // Економіка харчової промисловості. — 2012. — № 1(13). — С. 55—60.
7. *Топіха В.І.* Сучасні тенденції розвитку та напрями підвищення ефективності функціонування агроформувань Херсонської області / В. І. Топіха, С. В. Білоусова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2010. — Вип. 1. — Т. 1. — С. 48—54.
8. *Шубравська О.В.* Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О. В. Шубравська, Т. В. Сокольська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Shubravskaaya_Sokol208.pdf.
9. *Співак Є.М.* Характеристика ринку молока і молокопродуктів Луганської області / Є. М. Співак [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_6/articles/E.M.Spiva.pdf#9.
10. *Левківський Л.М.* Перспективи розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку / Л. М. Левківський [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/09llmiat.pdf.
11. *Вергун М.Г.* Транспортне обслуговування молокопереробних підприємств / М. Г. Вергун, Р. О. Герелиця // АгроІнКом. — 2008.. — № 11—12. — С. 31—35.
12. *Петрович О.* Не дождётся! Украинская молочная индустрия сдаваться не собирается / О. Петрович // Продукты питания. — 2005. — № 12. — С. 10—18.

ЦІНИ І ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР

Наведені результати аналізу цін на зернобобові культури в Україні. Встановлено відмінності рівня цін по різних каналах реалізації та в розрізі регіонів України. Здійснено порівняння прибутковості виробництва зернобобових з іншими сільськогосподарськими культурами. Представлено баланс попиту та пропозиції даної продукції. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення ринку зернобобових культур.

З переходом країни до ринкових умов господарювання сільське господарство виявилось найбільш незахищеною галуззю національної економіки. Водночас ця сфера виконує соціальну функцію забезпечення продовольчої незалежності держави. Проте внаслідок лібералізації цін, ціни на продукцію промисловості зростали, а на сільськогосподарську — стримувались, у зв'язку з чим збільшувався диспаритет між ними. Ці проблеми залишаються не розв'язаними й донині. Найсуттєвіші з них пов'язані з недосконалим механізмом ціноутворення, відсутністю дієвої державної підтримки сільськогосподарського виробництва, нееквівалентністю міжгалузевого обміну.

Дослідженню проблеми ціноутворення та кон'юнктури ринку зернових і зернобобових культур присвячено багато праць вітчизняних вчених, зокрема В.І. Бойка, П.І. Гайдуцького, М.В. Калінчика, М.Г. Лобаса, П.М. Макаренка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, Л.М. Худолій, О.М. Шпичака та ін. Проте це питання залишається актуальним і потребує наукового обґрунтування, нових теоретико-методичних підходів та адаптації до змінних умов господарювання.

Метою статті є аналіз цінової ситуації на ринку зернобобових культур в Україні та виявлення факторів впливу на її зміни.

Практика ціноутворення на ринку продукції зернобобових культур та зерна в цілому характеризується частими кризами, непрозорістю, недосконалістю та не прогнозованістю кон'юнктури, а ціни реалізації зерна сільськогосподарськими товаровиробниками — нестабільністю. Має місце значне коливання обсягів виробництва, що також позначається на дохідності сільськогосподарських товаровиробників. Оцінка особливостей формування цін на зерно в умовах ринку зумовлює необхідність проведення досліджень у контексті

визначення обсягів виробництва, структури товаровиробників в залежності від форм господарювання, продуктивності галузі тощо.

Формування цін на зерно завжди зумовлено особливістю кон'юнктури ринку. Для українського зернового ринку характерні такі цінові крайності: у неврожайні роки — ціни зростають, у врожайні — навпаки знижуються. Тому безпосередній виробник та пересічний споживач опиняються у несприятливій ситуації, коли ціни високі для споживача, але низькі для виробника. При цьому держава не спроможна відрегулювати ціни та забезпечити баланс інтересів суб'єктів ринку. Саме тому, об'єктивна оцінка цінової ситуації на зерновому ринку є ключем до розуміння його стану в ціновому аспекті [1]. Необхідно зазначити, що проблемами ціноутворення на ринку зерна в Україні не дуже переймаються відповідні органи влади, або ж їх втручання відбуваються несвоєчасно і безсистемно. Особливо державне регулювання необхідне на початку маркетингового року — в липні — серпні, тобто в період ринкової активності. В цей час потрібні державні фінансові інтервенції для стабілізації цінової кон'юнктури.

Водночас формування цін на зернобобові культури протягом останніх шести років дослідження повністю відповідає законам економічної теорії. При постійному зростанні попиту на зерно бобових зростала й ціна на них.

Згідно статистичних даних стосовно цін на основні культури зернової групи за період з 2006 по 2011 роки, середня вартість зернобобових зросла у 3,5 раза, водночас, ціни на такі зернові культури як пшениця, ячмінь та жито за аналогічний період зростали значно повільнішими темпами, тобто в 2,4, 2,8 та 3,1 раза відповідно (рис. 1).

Незалежно від темпів росту цін на зернобобові культури, їх прибутковість протягом останніх кількох років знаходиться на найнижчому рівні серед найпоширеніших зернових та олійних культур. Прибуток з одиниці площі вирощування гороху протягом останніх восьми років збільшився лише в 1,8 раза і становив у 2011 році 246,5 грн/га, тоді як кукурудза на зерно за аналогічний період дала прибуток 2074,3 гривень з гектара (табл. 1). Через таку відмінність між прибутковістю виробництва гороху та інших сільськогосподарських культур у

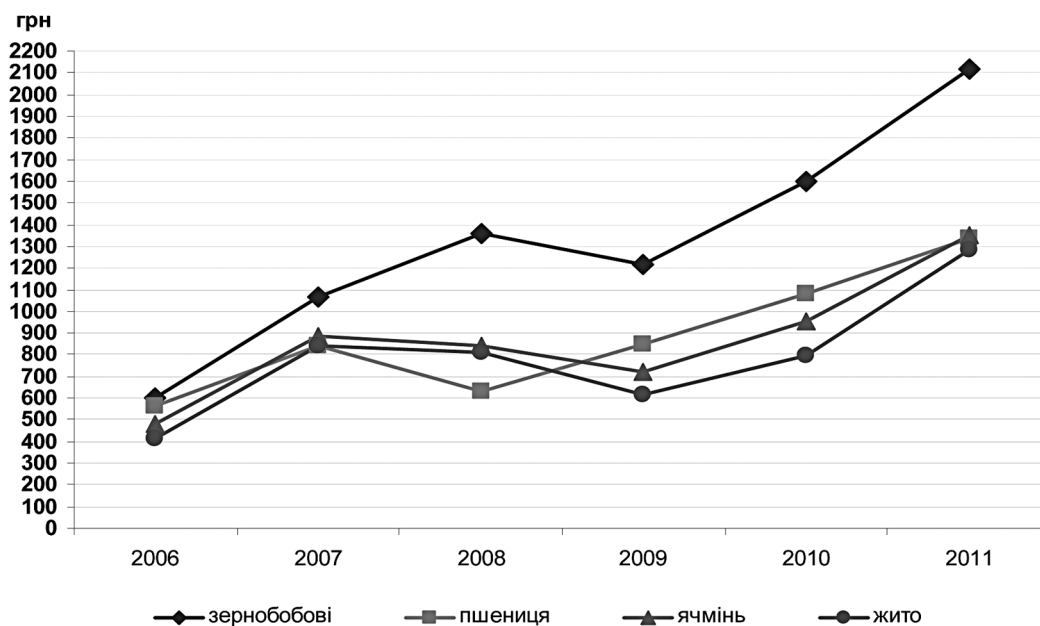

Рис. 1. Ціни реалізації основних зернових та зернобобових культур в Україні, грн/т

аграріїв знизився економічний інтерес збільшувати обсяги його виробництва.

Подорожчання зерна бобових культур в Україні зумовлено рядом факторів, насамперед підвищенням попиту на них тваринницької галузі, що є однією із основних споживчих ланок рослинного білку. Споживання тваринницькою галуззю рослинного білку, який у значних кількостях міститься у зерні бобових культур, здійснюється через комбікорми.

Слід зазначити, що протягом 2009–2010 рр. поголів'я свиней та птиці в сільськогосподарських підприємствах збільшувалось лише на декілька відсотків. Проте у 2011 році їхнє поголів'я навпаки скоротилось: свиней на 6,1 %, а птиці – на 2,1 %.

Не менш вагомим стимулом до росту цін на продукцію зернобобових культур є попит на нього населення. Раціон харчування жителів розвинених країн світу включає велику кількість бобових. Загальний попит на боби в світі за останні десятиліття становить 125 млн тонн харчового білку, при пропозиції близько 75 млн тонн [2]. При такому

дисбалансі загальносвітового попиту й пропозиції, зростання цін на групу зернобобових культур є цілком прогнозованим.

Дослідження сучасного цінового стану на внутрішньому українському ринку зернобобових культур показало, що протягом останніх п'яти років, спостерігається тенденція до зростання цін.

Так ціна реалізації зернових бобових в середньому по Україні в 2011 р. порівняно з 2005 р. зросла більше ніж у 3,5 раза. Зменшення обсягів реалізації в два і більше рази у 2007 та 2008 роках серйозно не вплинуло на тенденцію росту цін на цю продукцію. Помітно лише незначне зниження ціни на продукцію у 2009 р., порівняно з минулорічною й аналогічний скачок цін у наступному році, при дещо меншій кількості реалізованої продукції (табл. 3).

Аналіз рівня цін за різними каналами реалізації дає змогу встановити вплив зовнішніх чинників на формування ринку цієї продукції. Найнижчі темпи росту цін зафіксовано на зерно бобових культур, що видавалось населенню в рахунок оплати праці (включаючи його реалізацію через систему

Таблиця 1

Розрахунок прибутку з 1 га вирощеної продукції, грн

Культура	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2004 р., %
Горох	138,6	10,9	—	95,5	296,4	90,4	16,4	246,5	177,8
Пшениця	247,9	43,7	116,3	288,7	313,9	141,8	225,3	392,2	158,2
Ячмінь	66,0	94,5	31,9	187,1	322,7	—	—	386,0	584,9
Гречка	100,0	54,0	121,7	217,4	—	—	1147,5	1221,7	1221,8
Кукурудза	118,3	—	185,2	783,1	239,0	981,4	1105,8	2074,3	1753,3
Соняшник	350,0	205,8	231,2	1295,4	241,7	959,8	1980,2	1915,0	547,1
Ріпак	927,3	600,8	667,7	597,4	1434,3	824,8	1017,1	1657,7	178,8

Баланс попиту та пропозиції зернобобових культур в Україні, тис. тонн

Показник	2010/11 МР	2011/12 МР
Пропозиція	834	621
Виробництво	592	491
Перехідні запаси	236	120
Імпорт	6	10
Загальна потреба	714	615
Потреба внутрішнього споживання	564	575
Харчові потреби	139	140
Насіння	128	140
На корм худобі	272	270
Нехарчова переробка	15	15
Втрати обігу	10	10
Експорт	150	40
Очікувані залишки на кінець МР	120	6

громадського харчування). Водночас протягом шести років ціни реалізації за цим каналом збуту зросли більше ніж у 3 рази. Найвищими темпами ціни на зернобобові культури підвищувалися протягом 2005–2011 рр. при реалізації переробним підприємствам – у 4,3 раза.

Зазначене переконає, що попит на зерно бобових культур дещо збільшився з боку переробних підприємств. Це безумовно спричинило помітне підвищення цін. А оскільки переробка бобів в основному направлена на виробництво комбікор-

мів, то очевидним є підвищення впливу тваринництва на ціноутворення цієї продукції.

Результати дослідження зміни цін реалізації зернобобових культур сільськогосподарськими підприємствами за маркетинговими каналами в останні п'ять років показують наступне. Найвище зростання ціни на дану продукцію, порівняно з попереднім роком зафіксовано у 2007 р. – у 1,9 раза, а найнижчі у 2009 р. – близько 85 %. Найбільші коливання цін на зерно бобових культур спостерігаються при реалізації його населенню в рахунок оплати праці (рис. 2)

Таблиця 3

Обсяги та ціни реалізації зернобобових культур по каналах реалізації

Канал реалізації	Рік							2011 до 2005, %
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
<i>Всього</i>								
Обсяг, тис. тонн	331,9	392,3	167,5	183,6	372,6	279,9	268,1	80,8
Ціна, грн/т	579,0	599,7	1063,8	1357,3	1216,7	1596,4	2115,1	365,3
<i>Переробним підприємствам (включаючи елеватори)</i>								
Обсяг, тис. тонн	9,8	12,2	2,6	6,2	10,5	7,6	6,6	86,8
Ціна, грн/т	536,2	580,9	1079,3	1375,2	1205,9	1621,0	2320,1	432,7
Частка каналу, %	3,0	3,1	1,6	3,4	2,8	2,7	2,5	83,3
<i>Населенню в рахунок оплати праці (включаючи реалізацію через систему громадського харчування)</i>								
Обсяг, тис. тонн	9,3	8,0	2,9	2,6	1,7	1,3	0,7	7,5
Ціна, грн/т	454,2	513,7	820,4	846,8	715,7	1211,8	1379,7	303,8
Частка каналу, %	2,8	2,0	1,7	1,4	0,5	0,5	0,3	10,7
<i>Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)</i>								
Обсяг, тис. тонн	6,1	5,6	2,6	2,8	2,0	2,7	3,2	52,5
Ціна, грн/т	457,3	466,8	589,9	756,5	753,2	962,6	1530,7	334,7
Частка каналу, %	1,8	1,4	1,6	1,5	0,5	1,0	1,2	66,7
<i>На ринку, через власні магазини, ларьки, палатки</i>								
Обсяг, тис. тонн	38,2	41,4	18,4	18,3	30,0	22,8	17,7	46,3
Ціна, грн/т	527,1	565,5	957,6	1272,3	1129,5	1429,6	1941,9	368,4
Частка каналу, %	11,5	10,6	11,0	10,0	8,1	8,1	6,6	57,4
<i>За іншими каналами</i>								
Обсяг, тис. тонн	268,1	325,1	141,0	153,6	328,4	245,5	239,8	89,4
Ціна, грн/т	595,2	609,2	1091,1	1386,6	1230,5	1620,1	2132,1	358,2
Частка каналу, %	80,8	82,9	84,2	83,7	88,1	87,7	89,4	110,6

Рис. 2. Індекси цін реалізації зернобобових культур підприємствами за маркетинговими каналами, % (зміни до попереднього року)

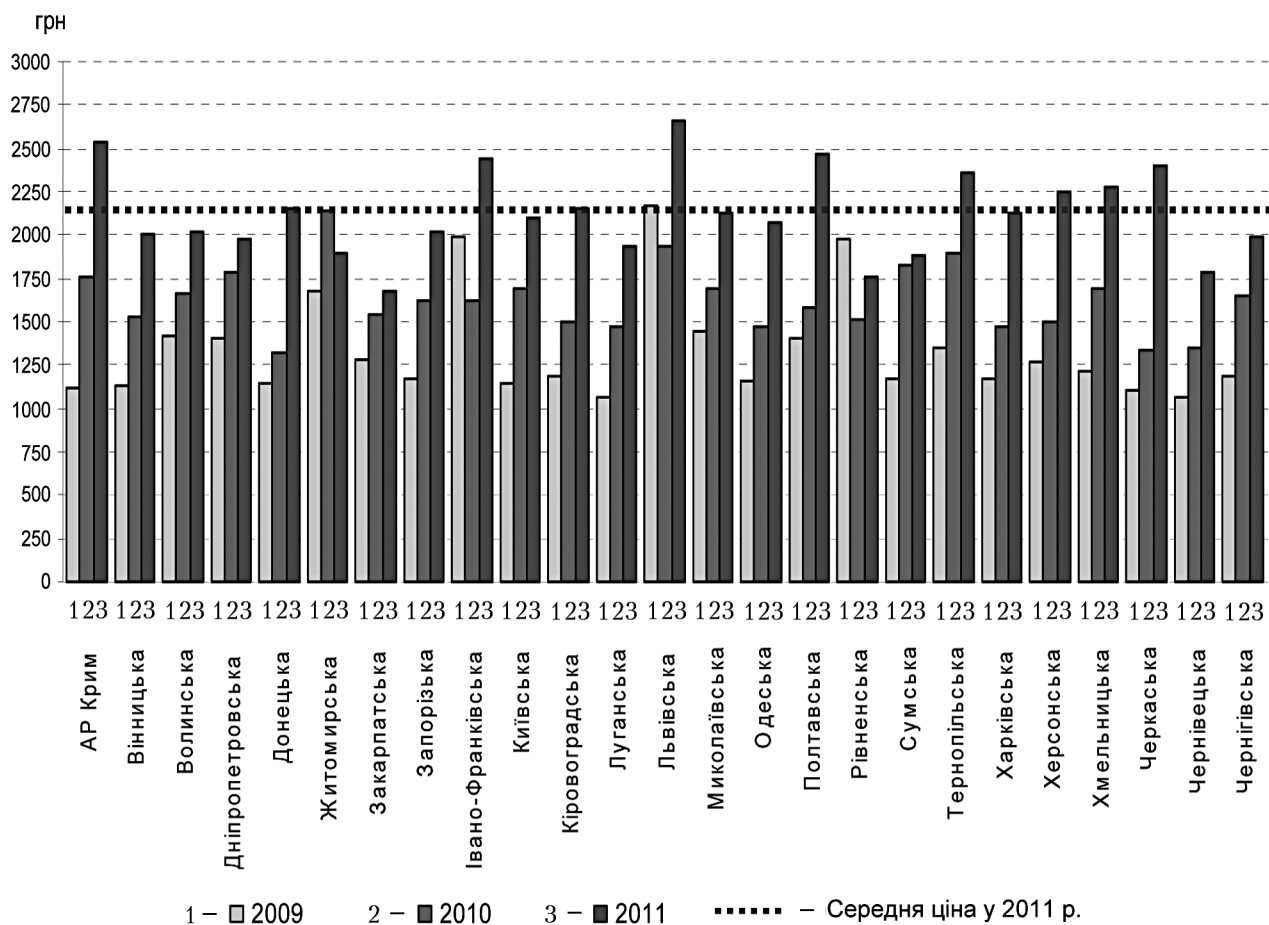

Рис. 3. Середня ціна реалізації зернобобових культур за регіонами України, грн/т

Роздрібні ціни на зерно основних бобових культур на міських ринках України, грн/кг

Регіон	I квартал			II квартал			III квартал		IV квартал	
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2009	2010
Київ	12,50	15,92	17,96	15,00	17,08	19,25	14,79	16,75	15,29	16,50
Сімферополь	10,76	12,69	14,61	11,65	12,85	16,17	11,45	13,11	12,67	13,28
Вінниця	6,02	7,24	8,05	6,28	7,35	8,04	6,95	7,53	7,35	7,55
Луцьк	6,21	4,20	6,33	7,50	6,12	7,67	5,10	7,75	4,08	6,50
Дніпропетровськ	12,67	14,00	14,50	12,89	14,33	13,83	11,83	15,00	14,11	15,00
Донецьк	6,09	7,37	8,96	6,34	8,12	9,49	6,03	7,12	6,55	8,61
Житомир	10,00	11,67	12,00	12,67	10,67	12,00	12,00	10,00	12,50	11,33
Ужгород	8,58	9,08	12,00	9,00	9,92	13,33	9,25	15,83	9,33	12,58
Запоріжжя	10,05	12,21	12,40	9,60	10,40	12,67	9,51	11,78	9,71	11,31
Івано-Франківськ	9,67	10,00	12,00	10,00	10,00	12,00	10,00	10,00	10,00	11,33
Кіровоград	5,09	7,25	9,17	5,46	8,20	9,58	6,31	9,33	6,65	9,00
Луганськ	15,45	17,21	17,65	15,33	14,77	16,85	12,33	14,27	15,67	14,96
Львів	8,94	10,08	14,63	9,69	12,48	16,79	5,43	9,63	7,72	11,52
Миколаїв	13,00	15,00	14,83	12,67	15,00	13,33	12,33	14,83	14,83	14,00
Одеса	11,92	11,33	11,38	10,25	11,17	11,25	11,00	11,38	11,34	11,48
Полтава	8,00	8,00	10,67	8,00	8,00	13,00	8,00	8,00	8,00	9,33
Рівне	5,50	4,67	4,33	4,50	4,67	5,00	4,50	4,00	4,50	4,00
Суми	9,00	9,00	16,00	9,00	9,00	16,00	9,00	10,00	9,00	15,33
Тернопіль	5,56	4,89	6,72	5,22	5,00	8,05	4,70	5,38	4,91	5,59
Харків	4,52	6,25	11,51	4,73	6,10	11,77	5,12	6,35	6,07	11,11
Херсон	15,00	20,00	18,67	16,00	18,67	16,67	16,67	20,00	18,67	16,67
Хмельницький	6,00	6,00	7,67	5,67	6,33	7,33	6,67	7,33	6,00	6,67
Черкаси	12,67	13,00	15,00	13,00	12,33	14,00	10,67	14,67	12,00	15,00
Чернівці	8,23	9,40	9,60	8,13	9,27	9,60	7,87	9,80	8,33	9,77
Чернігів	8,33	11,00	19,50	8,25	12,00	16,67	7,92	11,67	10,42	18,83

Аналіз ціноутворення на зернобобові культури в розрізі регіонів України дає змогу визначити однозначну територіальну перевагу деяких областей. Так, найшвидші темпи росту цін встановлено у Львівській області, де за останні шість років вони зросли у 5,8 раза і у 2011 р. досягли рівня 2661,3 грн за тону. Середня ціна реалізації зернобобових в Україні за останніх п'ять років збільшилась у 3,7 раза й становила у 2011 р. 2115,1 грн/т (рис. 3).

На відміну від середніх цін реалізації, ціни в роздрібній мережі країни мають особливу амплітуду коливань. Роздрібна ціна, тобто кінцева ціна на ринку сільськогосподарської продукції України зазвичай відрізняється від закупівельних цін в декілька разів. Характерною особливістю роздрібних цін також є сезонні коливання (табл. 4). Майже на всій території України найбільший ріст цін спостерігався у II та III кварталах.

Відмічено значне коливання цін на зерно бобових культур в розрізі регіонів України, а саме східних та південних областях. Так, найвищі ціни на зерно бобових культур протягом останніх трьох років були зафіксовані на ринках Херсону (20 грн/кг), а також на Київських, Луганських та Львівських ринках — понад 16 грн/кг.

Висновки. Проведене аналітичне дослідження ціноутворення на продукцію зернобобових культур свідчить про низький рівень прибутковості

їх виробництва. Водночас спостерігаються значні темпи росту цін на зерно бобових культур, що значно перевищують темпи росту цін на інші зернові культури за аналогічний період. Така відмінність в ціні між культурами спричинена, насамперед, різницею в собівартості виробництва різних видів продукції та попитом на неї.

Для підвищення прибутку при виробництві зернових бобових культур в Україні необхідно здійснити ряд стимулюючих заходів щодо покращення якісно-кількісних показників їх виробництва. Передусім потрібна модернізація технологічного процесу вирощування сільськогосподарських культур з ухилом на збереження родючості ґрунтів шляхом максимальної участі зернобобових культур в сівозмінах. Необхідна розробка та впровадження дієвого цінового механізму на ринку зернобобових культур та державної підтримки виробництва цієї продукції, що забезпечить їй більшу прибутковість.

Використані джерела

1. Саблук П.Т. Ціна — запорука ефективності сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. — К.: ВЦ НУБіП, 2010. — Вип. 154. — С. 19—23. (Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес»).
2. Бабич-Побережна А.А. Економіка світового виробництва і ринок білка / Бабич-Побережна А. А.; за ред. П.Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 782 с.

УДК 631.173:339.13

Г.М. Підлісецький,

*доктор екон. наук, професор,
член-кореспондент НААН,*

Я.К. Білоусько,

канд. екон. наук, ст. наук. сп.,

В.Л. Товстомят,

канд. екон. наук, ст. наук. сп.,

М.М. Могилова,

*канд. екон. наук, доцент,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВІДТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В концептуальному плані висвітлено сучасний стан матеріально-технічної бази та стратегічні напрями її відтворення в прогнозованому періоді. Для контролю досягнення мети визначено відповідні індикатори.

За рівнем забезпеченості сільського господарства матеріально-технічними ресурсами Україна значно відстає від розвинених країн світу. В середньому по Україні на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 5–7 разів менше основних засобів, ніж у сільськогосподарських підприємствах з оновленою матеріально-технічною базою. Особливо низький рівень фондооснащеності спостерігається в господарствах населення, малих та середніх сільськогосподарських підприємствах з площею посівів до 250 га.

Рівень фондозабезпеченості вітчизняного сільського господарства не відповідає технологічній потребі і значно відстає від країн Європейського співтовариства. Наприклад, в середньостатистичних господарствах Німеччини на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 11–12 разів більше основних засобів, ніж в Україні.

Протягом останніх років порушено пропорції відтворення основного капіталу. Частка аграрного сектору в основному капіталі національної економіки у 2006–2010 рр. зменшилася до 2,7 % проти 16,2 % у 1986–1990 рр., а в інвестиціях, використаних на його формування, — до 7,2 % від 21,4 %

відповідно. В результаті частка аграрного сектору в доданій вартості національної економіки за цей же період знизилася у 2,3 раза.

Вартість основних засобів в країні за 2006–2010 рр. порівняно з періодом 1996–2000 рр. зросла у 3,5 раза, а в сільському господарстві зменшилася на 26 %.

Оснащеність окремими видами техніки у 2010 р. ледве сягала половини технологічної потреби. Близько 85 % технічних засобів в аграрних підприємствах повністю амортизовано. Нині агропідприємства вимушено щорічно списують 2,6–6,5 % наявних машин, а в змозі закупити лише 2,3–4,6 %. Найгірша ситуація спостерігається по збиральній техніці. Так, 2010 р. зернозбиральних комбайнів було закуплено 5,9 % до наявних, а списано 9,3 %, кукурудоззбиральних комбайнів 4,5 і 13,8 % відповідно. Для нормального відтворення технічних засобів з урахуванням впровадження інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі їх необхідно оновлювати на 18–20 %. Проте заводи сільськогосподарського машинобудування повільно нарощують виробництво технічних засобів.

Оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства потребує розв'язання ряду економічних проблем, що зумовили її послаблення, призупинення інноваційно-інвестиційних процесів через фінансову неспроможність сільськогосподарських товаровиробників, недоско-

налість амортизаційної і кредитної системи, недостатній обсяг державної підтримки, критичний стан вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

Стратегічною метою розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства стає зростання фондозабезпеченості аграрної сфери, формування її активної частини в обсягах, спроможних забезпечити своєчасне і якісне виконання повного комплексу сільськогосподарських робіт за сучасними енергоощадними і безпечними технологіями, приведення у відповідність частки основного капіталу та інвестиції аграрного сектору щонайменше до рівня галузі у доданій вартості країни.

Суть проблеми полягає у формуванні системи матеріально-технічного забезпечення, спроможної ефективно і стабільно відтворювати виробничий потенціал агропромислового комплексу. Для відновлення лише технічного потенціалу аграрного виробництва та доведення його до рівня технологічної потреби необхідно протягом 10–12 років інвестувати в галузь понад 400 млрд грн.

Для формування та відтворення матеріально-технічної бази відповідно до потреби в різних видах основних виробничих засобах і переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази необхідно:

- спрямувати державну цінову політику на формування такого рівня ринкових цін на сільськогосподарську сировину і продукти харчування, який забезпечить беззбитковість їх виробництва та нагромадження власних коштів на відтворення матеріально-технічної бази;

- створити сприятливі умови для залучення інвестицій з доходів інших галузей національної економіки та прямих іноземних інвестицій на формування матеріально-технічної бази агропромислових об'єднань;

- удосконалити форми, напрями, розміри і важелі державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства особливо середніх та малих форм господарювання;

- посилити запровадження фінансового лізингу в агробізнесі та збільшити обсяги і удосконалити методи державної підтримки підприємств виробників сільгосптехніки;

- реформувати амортизаційну систему в інвестиційному напрямі через стимулювання ви-

користання амортизаційного фонду за призначенням та удосконалення методики нарахування амортизації;

- сформуванню інформаційну базу щодо натуральних та вартісних параметрів галузевих основних засобів у розрізі їх видів, власників та користувачів шляхом проведення всеукраїнських сільськогосподарських переписів. В ході зазначених переписів провести переоцінку основного капіталу;

- здійснити структурну перебудову вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на основі створення національних і міжнародних промислово-фінансових об'єднань;

- створити спільні підприємства з виготовлення технічних засобів для села з поступовою локалізацією частки вітчизняних вузлів та агрегатів від 20 до 80 відсотків, а також відповідні системи мотивації господарюючих суб'єктів до впровадження наукоємних технологій;

- придбати ліцензії на виробництво високоякісних мінітракторів універсальних тракторів малого тягового класу 0,6–0,9 т/с (двигунів, окремих вузлів і агрегатів до них) та інших технічних засобів, які не виробляються в Україні;

- підтримати економіко-правовими і фінансовими заходами ініціативу машинобудівного підприємства «Херсонмаш» з розробки Державної програми комбайнобудування і випуску зернозбиральних комбайнів моделі «Скіф»;

- відродити системи щорічної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації інженерно-технічних кадрів: механізаторів широкого профілю, робітничих професій для машинобудівної галузі;

- сприяти розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки.

Для забезпечення виконання цих заходів необхідно удосконалити і прийняти нові нормативно-правові акти щодо державної підтримки техніко-технологічної модернізації аграрного виробництва та розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, їх цільового і пільгового інвестування (табл. 1).

За умови реалізації стратегічних напрямів відбудеться значне збільшення обсягів основних засобів сільського господарства (табл. 2).

Модернізація матеріально-технічної бази дасть можливість досягти прогнозованих обсягів

**Проекти законодавчих та економіко-правових актів, які потрібно прийняти
для реалізації стратегічних напрямів**

Питання, що потребують законодавчого врегулювання	Якими законодавчими актами має бути врегульована проблема	Назва документу
1. Техніко-технологічне переоснащення заводів сільгоспмашинобудування, підвищення якості вітчизняних технічних засобів	Проект Закону України	Про пріоритетний розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування
2. Удосконалення системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу	Закон України	Про внесення змін і доповнень до Законів України «Про лізинг», «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України»
3. Удосконалення принципів, умов та порядку надання державної підтримки у відтворенні матеріально-технічної бази агропромислового комплексу	Постанова КМ України	Про державну підтримку запровадження ресурсозберігаючих та екологоохоронних технологій та стимулювання виробників технічних засобів для них
4. Про техніко-технологічну модернізацію сільгоспмашинобудування та аграрного виробництва	Постанова КМ України, Державна цільова програма на період до 2020 р.	Про техніко-технологічну модернізацію аграрного виробництва та сільгоспмашинобудування

Таблиця 2

Прогнозні обсяги основних засобів для виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2020 року, млрд грн

Види основних засобів	2010 р.	Прогнозні обсяги основних засобів за категоріями господарств на період до 2020 року					
		сільськогосподарські підприємства		домогосподарства в сільській місцевості		усі категорії господарств	
		2015 р.	2020 р.	2015 р.	2020 р.	2015 р.	2020 р.
Будівлі, споруди	55,0	170,2	272,8	41,8	49,8	212,0	322,6
Машини, транспортні засоби, інвентар, інструменти	49,6	185,4	297,2	37,9	45,2	223,4	342,4
Біологічні активи	8,8	10,2	16,2	3,8	4,4	13,9	20,8
Усього	113,4	365,8	586,2	83,5	99,4	449,3	685,8

виробництва та підвищення продуктивності праці вдвічі.

Для контролю реалізації стратегічних напрямів відтворення матеріально-технічної бази використовуються такі індикатори.

Індикатор 1. Співставлення частки основних засобів та інвестицій сільського господарства у фондовому балансі та інвестиціях національної економіки з часткою галузі у валовій доданій вартості країни.

Індикатор 2. Щорічний приріст вартості основних виробничих засобів має становити не менше 7 % з поправкою на інфляцію.

Індикатор 3. Частка вітчизняної техніки в загальній ємності ринку технічних засобів має досягти рівня 60–70 %;

Індикатор 4. Співвідношення між закупівлею та вибуттям до наявної сільськогосподарської техніки повинно становити 15 %:8 % відповідно.

Індикатор 5. Навантаження ріллі на один універсальний трактор малого тягового класу 0,6–0,9 т/с для господарств населення має наближатися до рівня ≈ 10 га ріллі тягового класу 1,4 т/с ≈ 50 га;

Індикатор 6. Збільшити частку енергії альтернативних джерел у сукупній енергозабезпеченості сільського господарства до ≈ 20 %.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ІНТЕНСИВНІСТЬ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто причини згорання виробництва цукрово-го буряку та перетікання капіталу в інші галузі аграрної сфери економіки. Встановлено функціональну залежність між урожайністю цукрових буряків і рівнем виробничих витрат. Запропоновано шляхи відродження вітчизняного цукробуряківництва.

В недалекому минулому Україна входила до числа провідних виробників бурякового цукру, а сприятливі природнокліматичні умови створювали передумови для щорічних обсягів виробництва цукрових буряків у 75–80 млн т, що еквівалентно 11,5–13 млн т цукру [8, с. 137]. Проте значне скорочення посівних площ і зменшення валового збору цукрових буряків зумовило зниження обсягів виробництва цукру. На солодкому сегменті продуктового ринку України суттєво зросла частка продукції з імпоротної сировини, що спричинено фінансово-економічним станом підприємств АПВ, зниженням обсягів інвестицій, недосконалістю податкової і кредитної політики, монополізацією ринку, недостатністю державної підтримки і захисту внутрішнього ринку від імпортерів цукру-сирцю. Тому важливим науковим завданням є дослідження шляхів відродження галузі.

Проблеми розвитку цукрової галузі, необхідності її відродження та ефективного функціонування висвітлені в працях В. Бондаря, О. Варченко, М. Кісіля, М. Коденської, Г. Калетніка, В. Мартянова та ін. [2;5;6;8]. Дослідженню інтенсифікації аграрного, в т.ч. цукробурякового, виробництва та виробничих витрат в умовах ринку присвячені праці С. Дем'яненка, І. Охріменка, Г. Козаченка, [3;11;12]. Проте на новому етапі розвитку аграрної сфери інтенсифікація виробництва набуває нових ознак, що потребують вивчення.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження причин кризової ситуації, шляхів відродження й розвитку на інтенсивній основі цукробурякової галузі, визначення оптимального рівня та окупності витрат при вирощуванні цукрових буряків за інтенсивною технологією.

З часу реформування відносин власності на землю і засоби виробництва в більшості сільсько-господарських підприємств України сформувалась тенденція зменшення обсягів або суцільної відмови від виробництва продукції в інтенсивних (капітало-

містких) галузях рослинництва. Наслідком цього явища стало скорочення посівів цукрових буряків і зменшення обсягів виробництва цукросировини. Водночас у більшості регіонів розширились посіви культур зі спрощеною технологією вирощування і нижчою собівартістю продукції [8, с. 74]. Так, при зменшенні загальної площі посівів протягом 1990–2010 рр. на 16,7 %, площі зернових зросли на 8,8 %, технічних – в 1,7 раза, у т.ч. соняшнику – в 2,6 раза, сої – в 6,9 раза, ріпаку – у 11,8 раза. У результаті в 2010 р. частка соняшнику в структурі посівів досягла 15,7 %, що неприпустимо з огляду ведення наукового землеробства. Одночасно посіви цукрових буряків зменшилися в 5 разів, кормових культур – в 4,5 раза, майже повністю знищено льонарство.

Пасивне ставлення до розвитку галузі зумовило низький рівень урожайності цукрових буряків, що в 1990 р. становила 27,6 т/га, а в 1999 р. – 14,9 т/га. 2000 р. вона почала поступово підвищуватися у 2008 р. до 36,6 т/га, а в 2009 р. до 31,4 т/га. Водночас, згідно зі статистикою ФАО, протягом 1990–2009 рр. показники урожайності цукрових буряків у провідних країнах-виробниках зросли майже вдвічі і досягли позначки 53,0 т/га. Зокрема у Франції протягом досліджуваного періоду урожайність солодких коренів підвищилась на 40,2 %, тобто від 66,8 т/га до 93,7 т/га, у Португалії – з 47,9 по 85,6 т/га або на 78,7 %, у Швейцарії – від 60,4 до 85,2 т/га або на 40,9 %.

Наслідком негараздів у цукробуряковій галузі АПВ України стала негативна динаміка валового збору продукції, що 1990 р. становив 44,2 млн т, 1995 р. – 28,9, 2000 р. – 11,6, 2005 р. – 12,1, 2009 р. – 9,2 млн т, що майже в 5 разів менше ніж на початку періоду дослідження [13].

Складність ситуації у галузі віддзеркалюється у стані справ на регіональному рівні, зокрема на Харківщині. Так, у 2009 р. цукрові буряки вирощувалися на площі 24,4 тис. га, що в 4,5 раза менше показника 1990 р., а їх урожайність протягом 1990–2009 рр. знизилася на 20 % і становила лише 19,9 т/га, що менше середнього показника 2009 р. по Україні на 37 %. До цього слід додати значні коливання урожайності – від 10,8 т/га 1998 р. до 29,5 т/га 2008 р. Потрійне зростання урожайності культури в області у 1998–2008 рр. не компенсувало катастрофічне зменшення площ посівів, на-

слідком чого є зниження валового збору солодких коренів. Так, 1990 р. було зібрано 2,8 млн т, а у 2009 р. — лише 400 тис. т продукції, тобто в 5,8 раза менше. Хоча частка регіону у загальному валовому зборі цукрових буряків знизилась від 6,3 до 4,8 %, регіон за обсягами виробництва цієї культури в Україні залишився на 8 місці [13, с. 247].

Головною причиною занепаду цукробурякового виробництва стала втрата економічного інтересу з боку товаровиробників до розвитку галузі через зниження показників ефективності, що спричинило перетікання капіталу до прибутковіших галузей. Це підтверджується аналізом змін у структурі посівів, оскільки вони потребують перерозподілу витрат на насіння, добрива, гербіциди, паливо, оплату праці між галузями виробництва [10, с. 49–50]. Протягом 1990–2009 рр. частка посівів зернових у підприємствах Харківщини зростає в 1,4 раза, соняшнику — майже в 3 рази, одночасно в 2,7 раза зменшилася частка посівів кормових культур, а цукрових буряків — від 6,4 до 1,5 %, тобто більш ніж у 4 рази (рис. 1).

Аналіз статистичної звітності сільськогосподарських підприємств регіону свідчить, що показники прибутковості вирощування зернових і соняшнику суттєво перевищували рентабельність цукробурякової галузі і тваринництва (табл. 1). Зокрема в 1990 р. рентабельність цукрових буряків була нижче відповідного показника зернових у 2,6 раза, соняшнику — у 2,1 раза. 2000 р. таке відхилення становило 32,7 і 35,1 %, 2005 р. — 8,8 і 26,1 %, 2009 р. — 4,4 і 56,5 %

відповідно. Порівняння рентабельності зернових і соняшнику та перманентної збитковості тваринництва, яке є основним споживачем кормів свідчить про більшу привабливість перших двох галузей для вкладення капіталу, що спричинило скорочення чисельності поголів'я тварин і, відповідно, зменшення посівів кормових культур.

Розв'язувати складну проблему відродження вітчизняного цукробурякового комплексу доцільно шляхом інтенсифікації галузі — зменшення площі посівів, концентрації їх в найсприятливіших регіонах вирощування культури, підвищення урожайності за рахунок системи добрив, застосування сівалок точного висіву, сучасних засобів захисту рослин, високопродуктивних бурякозбиральних комбайнів, що дасть можливість знизити собівартість одиниці продукції і зробити виробництво прибутковим [4, с. 237]. Впровадження інтенсивних технологій потребує значних інвестицій з тривалим терміном окупності, що в умовах диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і засоби праці змушує коло господарств, зацікавлених вкласти кошти у розвиток галузі (рис. 2).

Показники рис. 2 свідчать про невідповідність у щорічних темпах зміни відносної величини витрат і ціни. Так, темпи приросту ціни були від'ємними в чотирьох періодах, тоді як витрат — лише в одному. Зазначені диспропорції або так звані «ножиці цін», призводять до перетікання оборотних коштів з II до I сектору АПВ. Це спричиняє їх нестачу для забез-

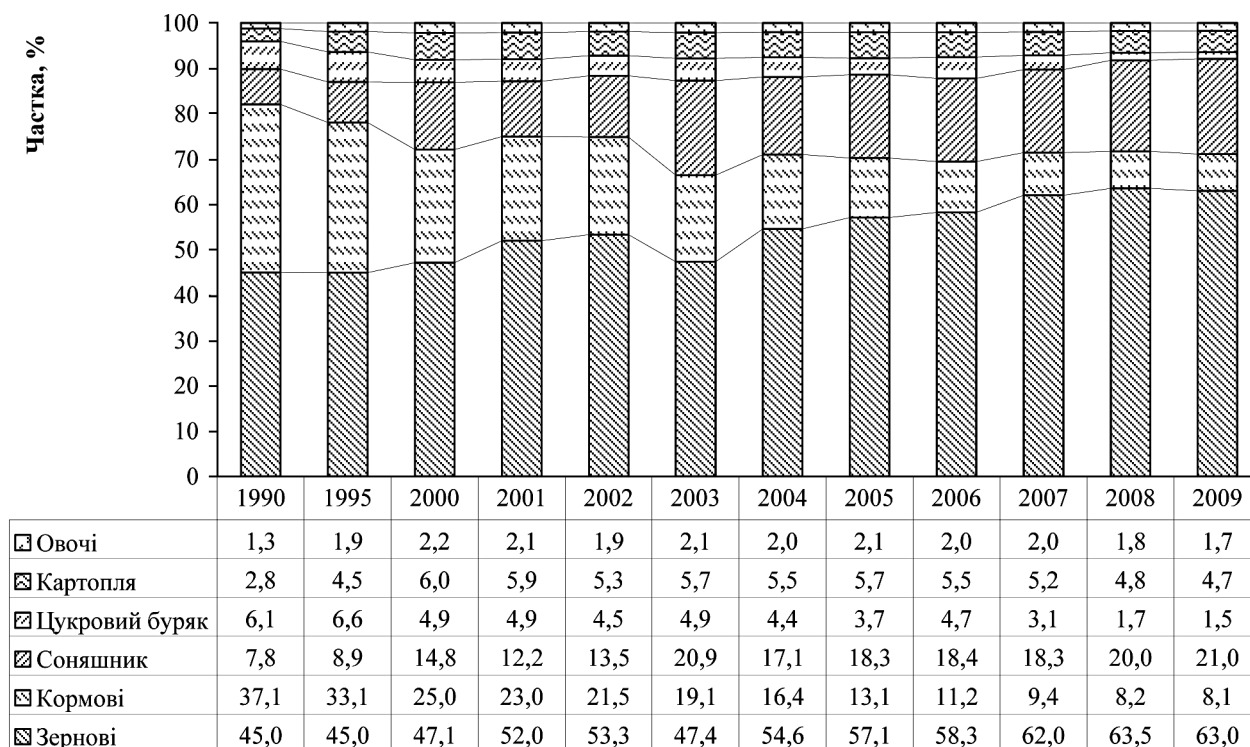

Рис. 1. Динаміка структури посівних площ в сільськогосподарських підприємствах Харківської області

**Динаміка рентабельності в галузях сільськогосподарського виробництва підприємств
Харківської області, %***

Рік	Сільськогосподарські культури (галузі)					
	Зернові	Соняшник	Цукровий буряк	Картопля	Овочі	Тваринництво (в цілому)
1990	308,5	255,2	48,1	-16,1	10,8	27,1
1995	54,0	221,7	83,5	35,2	16,3	-16,6
2000	72,3	74,7	39,6	8,0	-12,0	-35,9
2001	58,1	89,8	19,5	-21,5	-23,7	-6,6
2002	27,5	99,7	11,9	9,7	4,9	-22,1
2003	54,1	60,9	12,2	-9,1	14,8	-19,9
2004	21,6	36,4	2,6	-16,9	3,2	-21,3
2005	7,9	26,0	-0,1	-23,1	-4,5	-4,3
2006	4,9	26,2	3,1	6,6	-5,3	-15,3
2007	38,5	86,6	-18,5	38,1	-0,03	-18,7
2008	11,2	14,6	0,1	18,7	-14,7	3,9
2009	-6,6	45,5	-11,0	-20,0	17,9	-5,8

* сільськогосподарські підприємства, що звітують по ф. 50-сг

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Харківській області

печення технологічних процесів вирощування культури, що зумовлює її низьку урожайність, зростання собівартості одиниці продукції і негативний фінансовий результат.

Інтенсифікація аграрного виробництва являє собою концентрацію виробничих ресурсів (капіталу) на гектар земельних угідь або голову худоби, що забезпечує випереджаюче зростання урожайності сільськогосподарських культур (продуктивності тварин), внаслідок чого підвищується ефективність використання ресурсів. Внаслідок дії закону спадної дохідності концентрація капіталу має критичну точку, в якій вартості граничного ресурсу і продукту є рівними, після чого окупність кожної додаткової одиниці витрат починає знижуватися [1].

А. Маршалл у «Принципах економічної науки» виділив дві тенденції у дії цього закону. Перша полягає в тому, що безперервний ріст концентрації капіталу в підсумку призводить до зменшення додаткового (маржинального) продукту. Друга – свідчить, що поліпшення агротехніки, внаслідок НТП і розвитку продуктивних сил, дає змогу збільшити віддачу від додаткового капіталу, тобто перебороти його дію [15].

Підкреслюючи вагомість цих визначень, доцільною буде їх емпірична перевірка в умовах ринкових трансформацій вітчизняного аграрного сектору. Дослідженням з використанням даних про виробництво і реалізацію цукрових буряків за 2009 рік по 85 аграрних підприємствах Харківської області, які

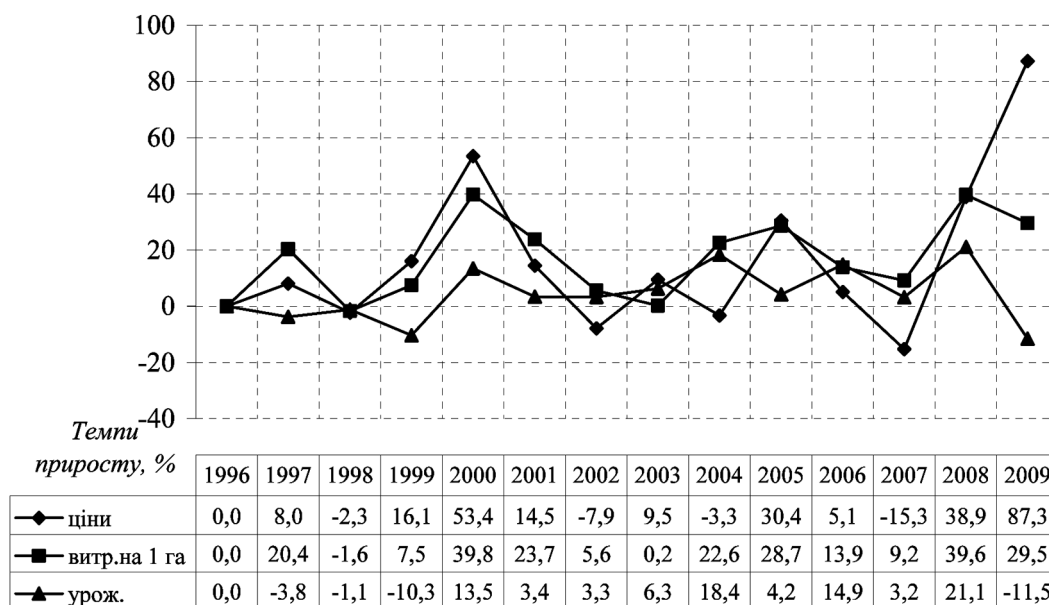

Рис. 2. Темпи приросту середньої ціни реалізації 1 ц, виробничих витрат на 1 га та урожайності цукрових буряків в Україні в динаміці

звітують за ф. 50-сг, встановлено функціональну залежність між урожайністю цукрових буряків і рівнем виробничих витрат на 1 га посіву, що описується рівнянням

$$Y = 54,21x - 2,82x^2 \quad (1)$$

Відсутність вільного члена цього рівняння пояснюється спеціально заданою умовою: одержати врожай без певних витрат неможливо, отже, якщо витрати дорівнюють нулю, то й урожайність має дорівнювати нулю. Наочніше залежність урожайності цукрових буряків від рівня середніх витрат на 1 га посівів представлено на рис. 3.

Максимальної врожайності можна досягти при змінних витратах на 1 га посіву, які дорівнюють приблизно 9–10 тис. грн. Точніше, цю точку можна визначити за формулою (1). Для цього необхідно знайти першу похідну функції, прирівняти її до нуля і знайти значення x , яке задовольняє одержане рівняння:

$$Y' = 54,21 - 5,64x \\ 0 = 54,21 - 5,64x \rightarrow x = 9,61$$

Отже, максимальну врожайність цукрових буряків (493,9 ц/га) можна отримати при витратах 9,61 тис. грн на 1 га. Подальше збільшення виробничих витрат супроводжується зниженням ефективності, що підтверджує дію закону спадної віддачі. Така ситуація пояснюється тим, що додаткові витрати понад максимально досягнутий рівень не окупаються вартістю додаткової продукції. Максимальне значення врожайності досягається при витратах на 1 га значно вищих від їх фактичних рівнів, що коливаються від 2,5 до 5,5 тис. грн/га у досліджуваних господарствах. Для з'ясування причин було досліджено залежність розміру прибутку на 1 га (за умов 100 % товарності продукції) від рівня виробничих витрат на 1 га посіву, що формалізовано мовою описується формулою

$$Y = 0,40x - 0,07x^2 \quad (2)$$

Для нівелювання фактора ціни в розрахунку середню ціну продажу цукрових буряків прийнято на рівні 259 грн/т, тобто середньої ціни в господарствах області, що звітували за формою № 21-заг 2009 р. Проте її значення у розрізі окремих товаровиробників різнилося залежно від цукристості коренеплодів, обсягів продажу та інших чинників. Перетворення формули (2), тотожні зробленим для формули (1), дали змогу встановити, що максимальний прибуток 571 грн/га буде отримано при середніх витратах 2,86 тис. грн на 1 га. Очікувана врожайність становитиме 132 ц/га, що є недостатньою для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробника цукросировини в умовах СОТ і потребує внесення коректив до державної програми гарантування його доходів, направлених на удосконалення методики обчислення мінімальної закупівельної ціни.

Групуванням даних по підприємствах за рівнем урожайності цукрових буряків представлено в табл. 2. Мета поглибленого аналізу полягає у з'ясуванні прояву дії закону спадної віддачі й оптимального рівня витрат на одиницю посівних площ за умови досягнення максимальної окупності. Зазначимо, що в досліджуваній сукупності господарств збільшення граничних витрат у четвертій і особливо у третій групі менш ефективно порівняно з їх окупністю у другій групі, що певною мірою є відображенням дії закону спадної дохідності. Приріст витрат у цій групі на 2254,2 грн супроводжується приростом грошової виручки у 2354,1 грн, що забезпечило одержання лише 99,9 грн граничного прибутку, тобто на кожну додаткову гривню витрат одержано лише 0,044 грн додаткового прибутку. Відповідно постає питання сумнівної доцільності подальшого підвищення рівня інтенсивності.

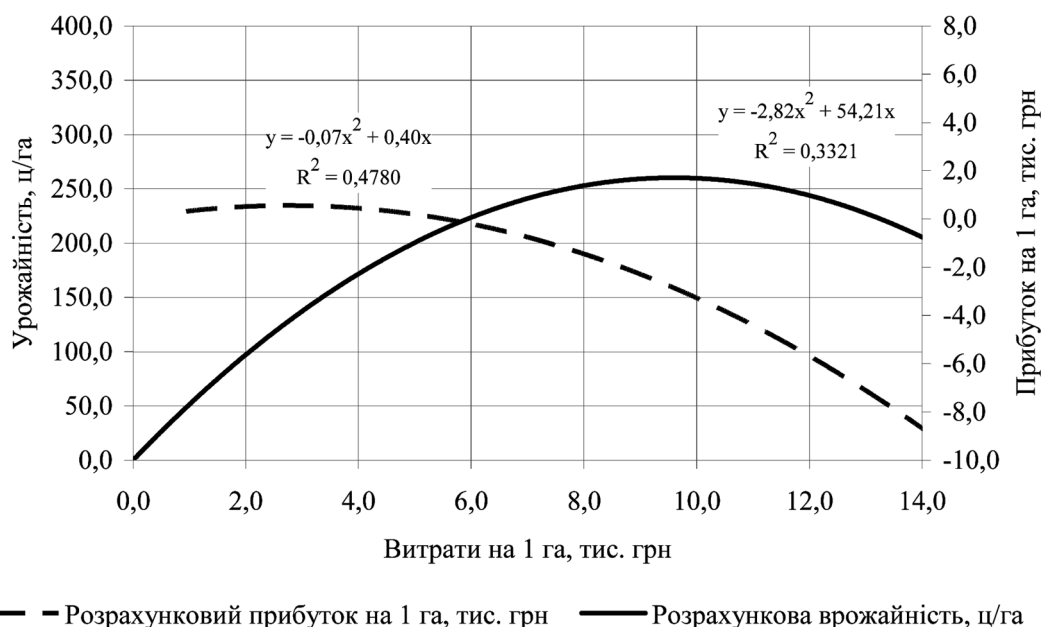

Рис. 3. Залежність розрахункової урожайності і прибутковості вирощування цукрових буряків від сукупних виробничих витрат на 1 га посіву

Граничні показники вирощування цукрових буряків в розрізі груп аграрних підприємств Харківської області за рівнем урожайності в 2009 р.*

Показник	Групи господарств за урожайністю, ц/га				В середньому
	I до 100	II 101—200	III 201—300	IV 301 і більше	
Кількість господарств	11	42	28	4	85
Урожайність, ц/га	81,6	150,6	241,5	314,5	205,8
Виробничі витрати на 1 га, грн	3476,9	4060,5	6314,7	7777,4	5493,3
Граничний продукт, ц/га	×	69,0	90,9	73,0	×
Граничні витрати, грн	×	583,6	2 254,2	1 462,7	×
Граничний грошовий дохід, при ціні 1 ц 25,9 грн	×	1 788,0	2 354,1	1 891,0	×
Граничний прибуток, грн	×	1 204,4	99,9	428,3	×

* сільськогосподарські підприємства, що звітують по ф. 50-сг

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Харківській області

Безумовно, що одержані граничні величини є більш інформативними для прийняття управлінських рішень порівняно з середніми показниками урожайності й собівартості. Якщо урожайність буряків у четвертій групі вища ніж у першій у 3,9 раза, то витрати на 1 га — лише у 2,2 раза, що дало можливість четвертій групі господарств мати собівартість 1 ц коренеплодів в 1,7 нижчу ніж у першій групі. Якщо орієнтуватися на середні значення, то є підстави говорити про доцільність подальшого істотного підвищення рівня інтенсивності буряківництва, оскільки спостерігається випереджаюче зростання урожайності над витраченими ресурсами. Насправді ж, в сучасних умовах господарювання, це призводить до збитковості галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. За період ринкових реформ в більшості сільськогосподарських підприємств України сформувалась тенденція до зменшення площ посівів і обсягів виробництва цукрових буряків внаслідок втрати економічного інтересу товаровиробників до розвитку галузі через зниження показників її ефективності.

2. Відродження вітчизняного цукробурякового виробництва можливе шляхом інтенсифікації галузі. Оскільки цей процес потребує значних інвестицій, окупність яких знижується внаслідок диспаритету цін, то кількість господарств, спроможних їх здійснювати, є незначною.

3. Аналіз виробничих функцій урожайності і прибутковості цукрових буряків емпірично підтверджує дію законів спадної віддачі та дохідності. Фактичні витрати господарств є набагато нижчими порівняно з оптимальним рівнем досягнення найвищої врожайності, що зумовлено ціновим фактором. Аналіз граничних величин виручки і витрат також підтвердив висновок про низький рівень інтенсивності та інвестиційної привабливості галузі, зростання якої безпосередньо залежить від впровадження дієвої програми підтримки рівня доходів виробників цукросировини державою.

Подальші наукові дослідження слід спрямувати на визначення оптимального рівня інтенсивнос-

ті виробництва з урахуванням специфіки кожного регіону, в якому вирощуються цукрові буряки. Це дасть змогу вже на стадії планування обґрунтовано обирати технологію їх вирощування та планувати очікувані фінансові результати.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / Василь Гаврилович Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Варченко О.М. Аналіз виробничих можливостей вітчизняної цукрової промисловості та провідних країн світу / О. М. Варченко // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 109—115.
3. Дем'яненко С.І. Управління витратами / Дем'яненко С. І. — К.: КНЕУ, 2008. — 264 с.
4. Економіка сільського господарства / [Руснак П. П., Жабка В. В., Рудий М. М. та ін.]; за ред. П.П. Руснака. — К.: Урожай, 1998. — 320 с.
5. Інвестиційна привабливість агропромислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кисіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М.І. Кисіля, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
6. Калетник Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні / Калетник Г. М. — К.: Аграр. наука, 2008. — 464 с.
7. Коденська М.Ю. Тенденції розвитку і напрями активізації інвестування цукробурякового виробництва / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. — 2010. — № 2. — С. 74—78.
8. Мартянов В.П. Інтенсифікація свеклосахарного виробництва України: екологічне, економічне, риночні аспекти / Мартянов В. П. — Х.: Харьк. гос. аграр. ун-т, 1993. — 119 с.
9. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / Мельник С. І. — К.: ІАЕ УААН, 2004. — 428 с.
10. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві / Олійник О. В. — К.: ЦУЛ, 2006. — 288 с.
11. Охріменко І.В. Витрати і собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств / Охріменко І. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 360 с.
12. Управління витратами підприємства / [Козаченко Г. В., Погорелова Ю. С., Хлапньова Л. Ю. та ін.]. — К.: Лібра, 2007. — 320 с.
13. Сільське господарство України за 2009 рік: Стат. щорічник / Держкомстат України; під заг. кер. Ю.М. Остапчука. — К, 2010. — 376 с.
14. Витрати та ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах / за ред. О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобійника, О.В. Овсянікова. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 294 с.
15. Шумпетер Й. История экономического анализа / Шумпетер Й. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ekolit.agava.ru/>

Стасіневич С.А.,

канд. екон. наук, доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Валявський С.М.,

канд. екон. наук, доцент,

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ СПОЖИВАННЯ ЦУКРУ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання кількісних та якісних параметрів формування фонду споживання цукру в Україні та наповнення споживчого кошику українців цукром за його походженням, обсягами виробництва, показниками якості.

В Україні немає обов'язкових до виконання вимог щодо маркування цукру стосовно того, з якої сировини він виготовлений. На упаковках фасованого цукру, бірках на мішках з цукром, що реалізується на внутрішньому ринку (чи то в супермаркеті, чи на узбіччі дороги), як правило, відсутня контрольована з боку держави (а отже достовірна) інформація про сировинне походження продукції.

Дослідженням питань економічної ефективності та підвищення якості основної продукції

цукробурякового виробництва активно займалися В.С. Бондар, П.П. Борщевський, О.С. Заєць, М.Ю. Коденська, В.Д. Слюсар, М.В. Роїк, О.М. Шпичак та ін. Проте проблема оптимального поєднання ефективності виробництва і якості цукрових буряків і цукру в Україні залишається надзвичайно актуальною.

За офіційними даними Держкомстату України споживання цукру в середньому на душу населення в Україні 2010 р. становило 37,1 кг в рік при фонді споживання 1704 тис. т (рис. 1). Маємо на увазі цукор у чистому вигляді — цукор-пісок, цукор-рафінад і цукор, що міститься у складі кондитерських і хлібобулочних виробів, маргарину, майонезу, безалкогольних напоїв та інших виробів, що виготовляються консервною,

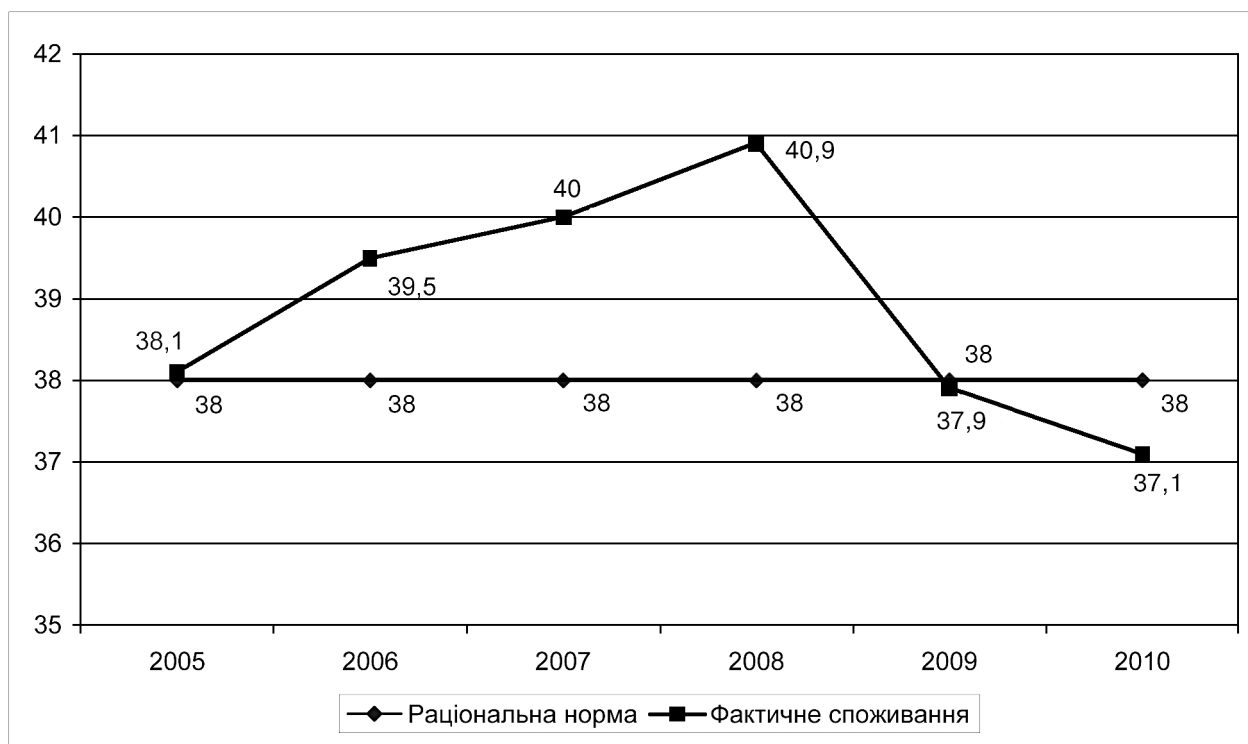

Рис. 1. Споживання цукру в Україні (кг на душу населення в рік)

виноробною, пивоварною, спиртовою та іншими галузями промисловості й підприємствами громадського харчування. Водночас обсяг виробництва цього цукру на душу населення у 2010 р. становив 22 кг.

Отже, в останні роки (2005—2010 рр.) в Україні рівень споживання цукру практично відповідав раціональній нормі, якою користуються в Україні (38 кг/рік). В 2011 р. є підстави очікувати не меншого обсягу споживання цукру населенням України. Майже стільки ж цукру споживається в середньому в країнах ЄС.

Яким же чином формується фонд споживання цукру населенням України? Насамперед, це власне виробництво, по-друге — це імпорт продукції. Проаналізуємо ці складові споживчого «цукрового кошику».

В Україні цукор випускається із двох видів сировини: цукрових буряків та цукру-сирцю із тростини. Цукрові буряки, як правило, мають «доморошене» походження, тобто вирощуються на українських ланах, хоча в окремі роки має місце завезення на переробку солодких коренеплодів із країн ближнього зарубіжжя — Білорусь, Польща. Але коли звітуємо про виробництво цукру із цукрових буряків, то ведемо мову про солодкий продукт, вироблений із вітчизняної сировини на 99 %. Цукор-сирець із тростини, звичайно, завозимо із-за кордону.

Проаналізуємо спочатку кількісні характеристики цих цукрових джерел.

Слід зауважити, що кожного року Уряд України у відповідності до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації

цукру» затверджує граничний розмір поставок цукру на внутрішній ринок країни (квота «А») (табл. 1). Міністерство аграрної політики та продовольства України здійснює розподіл цієї квоти між потенційними виробниками (цукровими заводами).

З року в рік у цукровій промисловості України зменшується кількість функціонуючих підприємств. Так, у 2008 р. працювала лише третина заводів, тобто із 192 діючих за радянських часів — лише 70. На 2009 р. отримали квоту на переробку цукрових буряків 60 підприємств, але в сезон 2009 р. «пропущено» 56 заводів. 2010 р. виробляли цукор 73 цукрових заводи, а в 2011 р. запущено 76 підприємств.

Фактичне виробництво цукру із цукрових буряків в Україні зменшилось до 1,5 млн т. За офіційними даними статистики 2005 р. було вироблено 239 тис. т. цукру із тростинного сирцю, 2006 — 18 тис. т, а 2009 р. — 4 тис. т (рис. 2).

У 2006 та 2007 рр. цукор-сирець практично не ввозився в Україну, але в 2008 р. його імпорт (знову ж таки за офіційними даними Держкомстату) становив 17,6 тис. т, а в 2009 р. імпорт сирцю збільшився до 39,5 тис. т. Розпочалися поставки в межах пільгової тарифної квоти (в цей рік виключно з Бразилії).

У зв'язку зі вступом до Світової організації торгівлі Україна взяла на себе зобов'язання «прийняти» на переробку на пільгових умовах 260 тис. т цукру-сирцю із тростини. Законом України «Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю із тростини» від 30 листопада 2006 р. № 404-V передбачено

Таблиця 1

Встановлення обсягу виробництва цукру квоти «А», тис. т

Маркетинговий рік	Назва та реквізити регулюючого підзаконного акту (постанови Кабінету Міністрів України)	Розмір квоти «А»
2005/06	Про встановлення граничного розміру квоти та мінімальної ціни на виробництво і реалізацію цукру у період з 1 вересня 2005 р. до 1 вересня 2006 р. від 13 квітня 2005 р. № 289	1790
2006/07	Про заходи щодо державного регулювання виробництва і реалізації цукру та цукрових буряків від 20 лютого 2006 р. № 171	1840*
2007/08	Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру та цукрових буряків від 7 березня 2007 р. № 404	2040
2008/09	Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2008 р. до 1 вересня 2009 р. від 23 січня 2008 р. № 20	1985
2009/10	Про державне регулювання виробництва цукру і цукрових буряків в період з 1 вересня 2009 р. до 1 вересня 2010 р. від 4 лютого 2009р. № 63	1984
2010/2011	Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2010 р. до 1 вересня 2011 р. від 3 лютого 2010 р. № 96	1892
2011/2012	Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2011 р. до 1 вересня 2012 р. від 2 березня 2011 р. № 179	1860

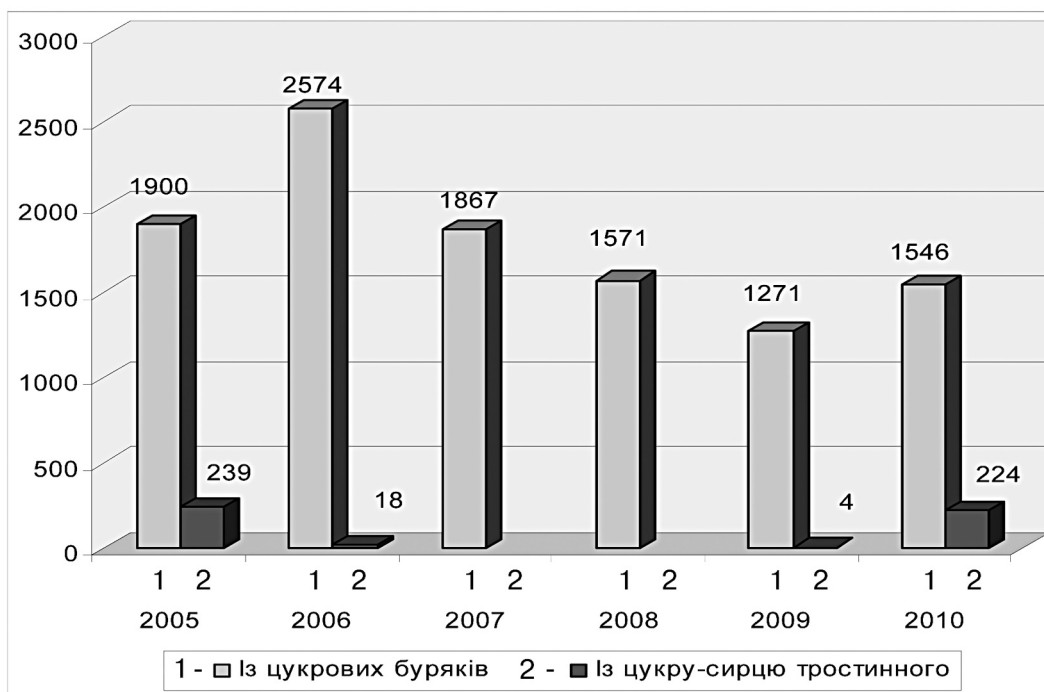

Рис. 2. Обсяги виробництва цукру в Україні, тис. т

щорічне ввезення тростинного цукру-сирцю при пільговій ставці ввізного мита 2 % митної вартості при 50 % для імпорту на загальних засадах. На 2009–2010 рр. Міністерство економіки України встановило квоту на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини із пільговою ставкою мита в обсягах 263,9 та 267,8 тис. т відповідно.

2009 р. було завезено цукру-сирцю із тростини лише 15 % від загального обсягу затверженої квоти. Скористались квотою на пільгове ввезення цукру-сирцю лише три цукрових заводи: Пальмірський («Укррос»), Рокитнянський і Володимир-Волинський. Заявки на імпорт сировини подали також цукрові компанії «Укрпромінвест», «Райз», «Дакор», проте завадила вимога надавати разом із заявкою Сертифікат про походження товару, який видає продавець-виробник (постачальник-імпортер), як правило, в разі попередньої авансової оплати поставки. Обсяг виробництва цукру із тростинного сирцю у грудні 2009 р. становив 4 тис. т.

Наказом Мінекономіки та Державної митної служби України № 59/56 від 29 січня 2010 р. відмінено сертифікацію походження цукру білого, виробленого в Україні з тростинної сировини на давальницьких умовах. З березня 2010 р. згідно з наказом Мінекономіки України від 8 лютого 2010 р. № 96 термін дії ліцензій на імпорт цукру-сирцю був обмежений 60 днями, але не пізніше 31 грудня, на який вона була видана. Це активі-

зувало процес імпорту тростинного цукру-сирцю в 2010 р. Використання квоти становило понад 88 % або 236 тис. т вже до початку вітчизняного сезону цукроваріння (переважно для імпорту з Бразилії – 157,5 тис. т, а також з Куби і Гватемали) було фактично ввезено 231,7 тис. т цукру-сирцю, що дало можливість виробити 224 тис. т білого цукру. Переробкою цукру-сирцю займалися чотири такі цукрові компанії як «Володимирцукор», «Юкрейн Шугар Компані», Пальмірський і Горіхівський цукрові заводи – 45,3, 21,1, 20,6 та 13 % загального виробництва цукру відповідно.

З 1 січня 2011 р. розподіл тарифної квоти на імпорт цукру-сирцю з тростини здійснюється згідно змін від 21 жовтня 2010 р. та 28 лютого 2011 р., внесених до Порядку розподілу тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини, за принципом «перший прийшов – першим обслуговується». Це слугувало новим каталізатором імпортних операцій з цукром-сирцем в межах «СО-Тівських» зобов'язань України. В 2011 р. станом на 1 червня обсяг використання квоти імпорту тростинного цукру-сирцю становив 266,64 тис. т або майже 100 % квоти, з якого може бути вироблено 260 тис. т цукру, придатного для споживання населенням.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 р. № 1125 «Про використання цукру, виробленого з цукру-сирцю з тростини,

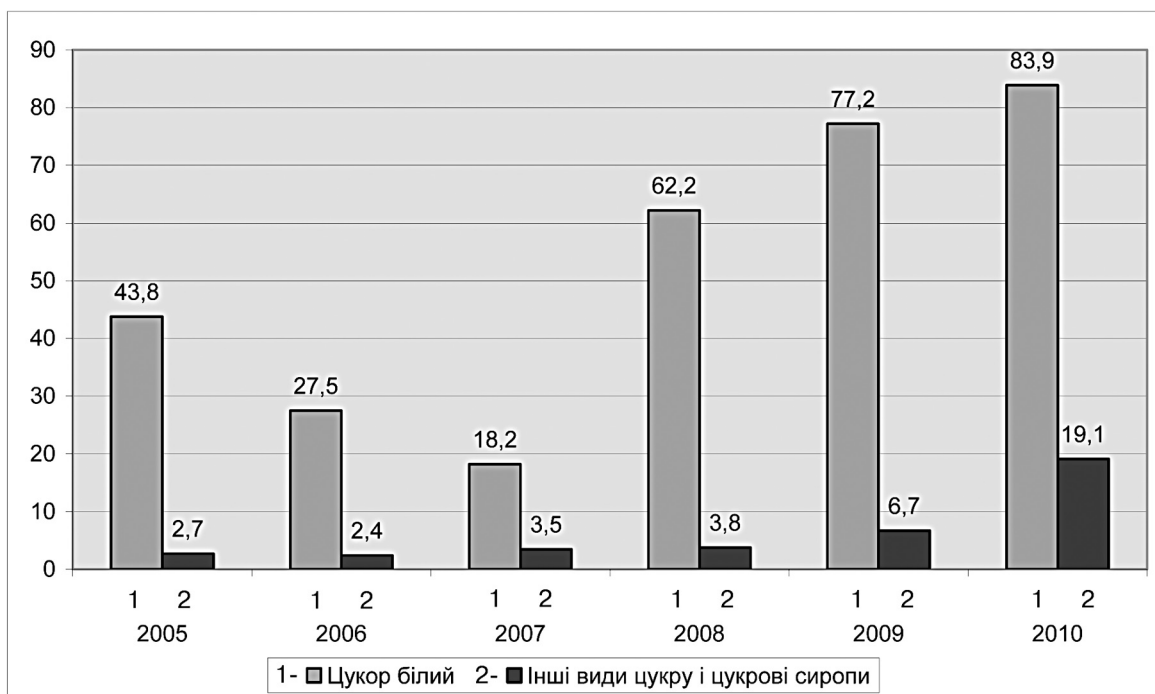

Рис. 3. Імпорт цукру до України

що ввезений в Україну в межах встановленої тарифної квоти» обсяг цукру враховується під час визначення обсягу граничного розміру щорічної квоти поставки цукру на внутрішній ринок. Отже, за рахунок вітчизняної сировини в сезон 2011 р. досить отримати 1,6 млн т цукру. Хоча така «арифметика» не зовсім правильна, оскільки йдеться про різні періоди часу: маркетинговий і календарний роки, які суттєво відрізняються для цукробурякового (маркетинговий 2010/11 рік розпочинається 1 вересня 2011 р. і закінчується 31 серпня 2012 р.).

Станом на 1 листопада 2011 р. українськими цукровими заводами вироблено понад 1,4 млн т цукру, що на 40 % більше, ніж на цю дату минулого року. Очікується, що в цілому його виробництво лише з вітчизняної сировини досягне близько 2 млн т. Проте українцям доводиться споживати й імпортований цукор (рис. 3).

2008 р. імпорт білого цукру становив 62,2 тис. т. З них 61,4 тис. т було завезено з Білорусі, оскільки Мінекономіки була видана ліцензія на ввезення 98 тис. т. Вочевидь імпортувався цукор тростинного походження. В 2009 р. імпорт цукру збільшився до 77,2 тис. т, а в 2010 р. — до 83,9 тис. т також цілком за рахунок поставок із Республіки Білорусь — 76,5 та 83,5 тис. т відповідно. Не став винятком для імпорту цукру до України із Білорусі і 2011 р. Такі поставки здійснюються в рамках Угоди про вільну торгівлю.

В українських споживачів виникає питання: чи є відмінність між цукром, виробленим з цукрових буряків та цукром із цукру-сирцю із тростини?

Зупинимось на якісних параметрах цукру. Цукор, як і будь-яка інша продукція, що виробляється в Україні повинен відповідати національному стандарту. Наразі в Україні діє ДСТУ 4623:2006 Цукор білий. Технічні умови.

До цього діяв стандарт ДСТУ 2316—93, за яким цукор для харчових цілей мав відповідати фізико-хімічним показникам, наведеним в табл. 2 (показники цукру-піску для промислової переробки регламентуються стандартом за «слабшими» вимогами).

Допустимі рівні токсичних елементів за цим стандартом представлені в табл. 3.

Вимоги, які пред'являв стандарт до сировини, свідчили, що сировиною для виробництва цукру-піску могли бути цукрові буряки за ГОСТ 17421, що діяв раніше, або цукор-сирець без вказівки походження. Тобто на цукор в Україні діяв єдиний стандарт незалежно від виду сировини — цукрових буряків чи цукру-сирцю.

З 1 січня 2008 р. згідно з Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 176 від 02.08.2007 р. вступив в дію ДСТУ 4623:2006 «Цукор білий. Технічні умови».

Цей стандарт поширюється на білий цукор — харчовий продукт, який являє собою очищену і

Фізико-хімічні показники цукру-піску – норми ДСТУ 2316-93

Показник	Харчового	Для промислової переробки
Масова частка цукрози (в перерахунку на суху речовину), %	не менше 99,75	не менше 99,55
Масова частка редукуючих речовин (в перерахунку на суху речовину), %	не більше 0,050	не більше 0,065
Масова частка золи(в перерахунку на суху речовину), %	не більше 0,04	не більше 0,05
Кольоровість: умовних одиниць одиниць оптичної густини (одиниць ICUMSA)	не більше 0,8 104	не більше 1,5 195
Масова частка вологи, %	не більше 0,14	не більше 0,15
Масова частка феродомішок, %	не більше 0,0003	не більше 0,0003

Допустимі рівні токсичних елементів в цукрі – норми ДСТУ 2316-93
(вміст важких металів та миш'яку, мг/кг, не більше)

Показник	Норма
Ртуть	0,01
Миш'як	0,5
Мідь	1,0
Свинець	1,0
Кадмій	0,05
Цинк	3,0

Органолептичні показники цукру за ДСТУ 4623:2006

Показник	Характеристика
Зовнішній вигляд	Білий, чистий без плям і сторонніх домішок, для цукру третьої і четвертої категорій допускають жовтуватий відтінок. Кристалічний цукор повинен бути сипким, без грудочок. Для цукру третьої і четвертої категорій допускають грудочки, що розпадаються у разі легкого натискування
Запах і смак	Солодкий без стороннього запаху і присмаку як в сухому цукрі, так і в його водному розчині. Для цукру третьої і четвертої категорій допускають слабкий запах меляси
Чистота розчину	Розчин цукру повинен бути прозорим, без нерозчинного осаду, механічних та інших домішок. Для цукру третьої і четвертої категорій допускають опалесценцію

кристалізовану сахарозу у вигляді окремих кристалів або окремих кусків.

Залежно від способу вироблення цукор поділяють на кристалічний, сахарозу для шампанського, цукрову пудру і пресований. Найбільш споживаним в Україні є кристалічний цукор, що виробляють з розміром кристалів від 0,2 до 2,5 мм (допускаються відхили від мінімального та максимального граничних розмірів до 5 % від маси кристалів).

Згідно зі стандартом кристалічний цукор поділяється на чотири категорії: першу, другу, третю і четверту.

За органолептичними показниками цукор повинен відповідати вимогам, зазначеним у табл. 4.

Кристалічний цукор за фізико-хімічними показниками повинен відповідати умовам, представленим в табл. 5.

Вміст токсичних елементів у цукрі не повинен перевищувати допустимі рівні, встановлені МБВ № 5061 і зазначені в табл. 6.

Таким чином, з прийняттям нового (2006 р.) стандарту жорсткішими стали вимоги до продукту. Цукор, що відповідає старому стандарту, нині задовольняє вимоги нового стандарту до цукру категорій третьої та четвертої, цукор першої та другої категорії повинен відповідати нижчим показникам по масовій частці вологи, кольоровості та вмісту свинцю.

Фізико-хімічні показники цукру за ДСТУ 4623:2006

Показник	Значення за категоріями			
	1	2	3	4
Масова частка сахарози (поляризація), %, не менше ніж	99,7	99,7	99,61	99,5
Масова частка редукувальних речовин (в перерахуванні на суху речовину), %, не більше ніж	0,04	0,04	0,05	0,065
Масова частка вологи, %, не більше ніж	0,1	0,1	0,14	0,15
Масова частка золи (в перерахуванні на суху речовину), не більше ніж % балів	0,02 15,0	0,04 —	0,04 —	0,05 —
Кольоровість в розчині, не більше ніж: одиниць ICUMSA балів умовних одиниць	45,0 6 —	60, 8 —	104, — 0,8	195,0 — 1,5
Масова частка феродомішок, %, не більше ніж	0,0003	0,0003	0,0003	0,0003
Величина окремих часток феродомішок, в найбільшому лінійному вимірі, мм, не більше ніж	0,5	0,5	0,5	0,5

Таблиця 6

Допустимі рівні токсичних елементів в цукрі за ДСТУ 4623:2006

Показник	Допустимий рівень вмісту, мг/кг, не більше ніж
Ртуть	0,01
Миш'як	1,0
Свинець	0,5
Кадмій	0,05

Щодо сировини новий стандарт також не розрізняє цукру за видом сировини. Сировиною для вироблення цукру є цукрові буряки згідно з ДСТУ 4327 та тростинний цукор-сирець (імпортований).

З 1 вересня 2009 р. набула чинності зміна № 1 до ДСТУ 4623:2006 «Цукор білий. Технічні умови», згідно з якою вводиться граничне значення вмісту крохмалю у кристалічному цукрі, виготовленому з цукрових буряків, як оціночний критерій ідентифікації цукру за сировиною, з якої він виготовлений (лист Державної митної служби України від 22.12.2009 р. № 11/4-10.29/12417-ЕП).

Для вільного просування на світовий ринок якість цукру повинна відповідати міжнародним стандартам. В межах режиму цукрового ринку країн ЄС білі цукри відповідно до Директив Комісії ЄС № 1280/71 і № 1280/72 поділяються на 4 категорії, з яких придатними для харчування (не шкідливими для здоров'я людини) є 1–3 категорії

З 1 січня 2010 р. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 19 жовтня 2009 р. № 384 в Україні надано чинності стандарту ДСТУ 4623:2006, розробленому Україною та прийня-

тому на 33-му засіданні Міждержавної Ради як міждержавному зі заміною позначення ДСТУ 4623:2006 на ДСТУ 4623:2006/ГОСТ 31361-2008 (зі скасуванням ГОСТ 21-94 «Цукор-пісок. Технічні умови», ГОСТ 22-94 «Цукор-рафінад. Технічні умови»).

Висновок. Нарощення обсягів виробництва цукру українськими цукроварнями, що відповідає вимогам сучасного споживача, на високо-ефективній основі дасть можливість покращити споживчий кошик українців за рахунок вітчизняної продукції й сприятиме розвитку як власної сировинної бази переробної промисловості, так і соціальної сфери сільських територій, підвищення якості життя населення нашої країни.

Поліпшення якості цукру — це запорука прискорення інтеграції вітчизняної цукрової галузі до світового ринку.

Використані джерела

1. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України [Шпичак О. М., Боднар О. В., Стасіневич С. А. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. — К.: Нічлава, 2009. — 406 с.
2. Стасіневич С. А. Чим підсолджуємо склянку чаю / С. А. Стасіневич // Продукти & інгредієнти — 2010. — № 10. — С. 29–30.

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ АГРАРНОГО РОЗВИТКУ ЯК ПОХІДНА ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто особливості формування та реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектору економіки як похідної внутрішньої і зовнішньої політики держави у її загальній динаміці за період становлення державної незалежності України.

З набуттям своєї державної незалежності Україна розгорнула активну діяльність у напрямі отримання статусу держави з ринковою економікою та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (ЄС). Прийнята Верховною Радою України «Концепція переходу УРСР до ринкової економіки» (1990 р.) орієнтувала на структурні зміни у виробництві під впливом вимог світових ринків, інтенсивного використання світового рівня техніки, технології та організації виробництва як фундаменту підвищення добробуту народу, залучення іноземних інвесторів для утворення спільних виробництв і необхідних ринкових структур. Як бачимо, на перше місце початково претендував інноваційний фактор (світовий рівень техніки і технологій), а інвестиційний (залучення інвесторів) стояв на другому місці. Крім того, вищезгадана «Концепція» передбачила й мінімізацію втручання державних органів в економічні процеси (ім делегуються лише ті функції, які не можуть бути забезпечені безпосередніми суб'єктами ринкових відносин).

Отже, на початковому етапі вітчизняна державна політика орієнтувалася на інноваційно-інвестиційну (інновації > інвестиції) модель розвитку на фоні згортання державної монополії на користь ринкових структур і конкуренції (ринок > держава). Проте надалі ця орієнтація змінилася на протилежну — одностороння модель т. з. «інвестиційної привабливості» (інвестиції > інновації), де навіть інвестиційно-інноваційна модель була надто революційною. І все це супроводжувалося поверненням монопольного становища держави у сфері регулювання ключових соціально-економічних процесів (держава > ринок).

Звичайно, у історичному плані український пошук власної оптимальної диспозиції у континуумах «держава ... ринок» та «інвестиції ... інновації» не є

оригінальним. Ще Платон проголошував, що немає нічого сильнішого за знання [1, с. 247]. Але ж у античні часи спрацьовував суспільний стереотип: ти зневажаєш його і його мистецтво, «будівельник машин» для тебе щось подібне до ганебного прізвиська [2, с. 346]. Що ж, і Біблія наводить яскравий приклад, коли інноватор, який виростив рекордний (100-разовий) урожай ячменю, був засуджений суспільством і державою на знищення його справи і вигнання [Бут. 26: 12-16]. Тому пропозиція Христа щодо першості «нового» у континуумі «нове ... старе» [Мат. 13: 52] в усі віки блокувалася принципом Фрасібула: «зрізати верхівки» [3, с. 114]. А Тойнбі стверджує, що сила інерції, втіленої у звичаї, добре пояснює затримку людства на примітивному рівні приблизно на 300 тис. років, і що лише останні 6 тис. років спостерігається активізація струсу роду людського (спроба вивести його із стану пасивності Ін у стан активності Ян). На його думку, усі суспільства еволюціонують у континуумі «статика-динаміка» (примітивізм-цивілізованість), де мімесіс (наслідування) циклічно спрямовується на творчі особистості або на інертну нетворчу масу [4, с. 100, 101, 267–268].

Чи відрізняється сучасне людство у цьому плані від людства стародавнього? Г. Маркузе стверджує, що сучасне суспільство стримує якісні соціальні зміни і нові інститути, критика втрачає ґрунт для з'єднання теорії та практики, а культура, політика та економіка інтегровані у всюдисущу систему, що поглинає чи відторгає будь які альтернативи (ліквідація двомірної культури, поглинання раціональністю трансцендентних та опозиційних елементів Розуму) [5]. Ж. Бодрійяр пояснює прагнення до нейтралізації діалектичної опозиції саме потребою у відчутті невпевненості у реальності кризи: капітал зробив з політичної економії симулятивну модель (гіперреальність — тобто повна відносність, загальна підстановка і комбінаторика, де товарообмін у 45 разів менше переливу капіталів), на рівні дискурсу — лише тавтології, міфів у керуванні економікою, ери плаваючих теорій: тільки катастрофічні, а не діалектичні стратегії [6].

Як відомо, останні століття людство рухається під впливом ідеології поступового зменшення впливу, а в кінцевому підсумку і ліквідації держави (грошей, власності тощо). Великою мірою вплинула на становлення цієї ідеології праця А. Сміта з її концепціями *laissez-faire* (принцип невтручання), розподілу праці, функції ринку (і його «невидимої руки») [7]. А. Сміт погоджувався з тим, що праця полегшується завдяки використанню машин, які винайдені через розподіл праці як користувачами, так і машинобудівниками та вченими (усі технічні удосконалення, що дають можливість тій же кількості робітників виконати ту ж кількість роботи за допомогою більш дешевих і простих машин, ніж раніше, завжди визнаються вигідними для будь-якого суспільства). Вчений стверджував, що лише у руках приватних осіб починають накопичуватися капітали і власний інтерес кожної людини примусить її шукати вигідного і уникати невигідного заняття. Кожна людина, виходячи з місцевих умов, може набагато краще, ніж це зробив би замість неї державний діяч чи законодавець, визначити напрями вкладення власного капіталу. Тобто, А. Сміт визнавав роль інвестицій та інновацій у суспільному прогресі і вказував на негативні сторони втручання держави у формування національного капіталу. Проте він не врахував фундаментальний принцип: «заперечення є ствердження». Те, що Аристотель визначив таким чином: будь-яка можливість чогось є водночас можливістю його протилежності [8]. Іншими словами, якщо державна політика здатна приносити шкоду аграрній економіці, то вона здатна приносити їй і користь.

К. Маркс розглядає процес накопичення капіталу у його органічній єдності з рівнем розвитку науки, ступенем її технологічного використання, свідомим застосуванням природознавства (старий капітал відтворюється у більш продуктивній формі) [9]. Зміна якісних призначень елементів простого відтворення — матеріальна передумова наступного розширеного відтворення [10]. З розвитком природничих наук і агрономії змінюється і родючість землі. І коли капітал проявляє себе як капітал, лише збільшуючи свою вартість, то засіб — безмежний розвиток суспільних виробничих сил — вступає у конфлікт з обмеженою метою — збільшення вартості існуючого капіталу [11]. Тобто, К. Маркс розглядає інвестиційні та інноваційні процеси у органічній єдності. Система машин, на думку вченого, є найбільш адекватною формою капіталу, а машини — це створені людською рукою органи людського мозку, або ж уречевлена сила знання [12]. Що ж стосується сутності державної влади, то її К. Маркс визначає як концентроване та організоване суспільне насильство, хоча й визнає, що каста жерців у стародавньому Єгипті виконувала функцію керівника землеробства на основі науки — астрономії, необхідної для того, щоб обчислювати періоди підйому і спаду води у Нілі [9]. Тут він певним чином по-

вторює думку Платона, що державу створили наші потреби, серед яких на перше місце ставилося добування їжі для існування та життя [13].

І.І. Лукінов виходить з того, що серед головних факторів економічного зростання високорозвинених країн технологічний прогрес займає до 80–85 %, а тому Україна потребує стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності при вирішальній ролі у стратегічних і тактичних цілях ринкового реформування. На його думку, селянин має стати справжнім підприємцем у ринковій економіці, для чого повинна діяти чіткіша й жорсткіша система макроекономічного регулювання і управління, враховуючи особливості її дії в АПК. Держава повинна законодавчо регулювати, а ринок — стимулювати реформування відносин власності: синтез ідей стихійно-ринкового і свідомо-державного регулювання суперечливих соціально-економічних процесів слід орієнтувати на тривалий еволюційний процес, бо еволюційно-створювальний шлях завжди докорінно відрізняється від революційно-руйнівного [14;15].

Безумовно, у період 1990–1991 рр. було практично неможливо з високим ступенем точності передбачити реальні взаємовідносини держави і ринкових механізмів щодо стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів. Але за період 1990–2011 рр. накопичився фактологічний матеріал, який дає змогу простежити їх еволюцію у контексті динаміки державної політики соціально-економічного розвитку України та визначити причини гальмування реалізації інтегрованої інвестиційно-інноваційної моделі аграрного розвитку (табл.).

Висхідний пункт аграрної політики України — Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві» (1990 р., № 400), де передбачалися зміни державної інвестиційної політики і спрямування інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази АПК, та звільнення освоєння нововведень в АПК протягом 5 років від оподаткування.

У 1991 р. постановою Верховної Ради були затверджені основні напрями економічної політики України в умовах незалежності, де окремо виділялися інвестиційна політика, спрямування коштів державного інноваційного фонду на фінансування розвитку й використання досягнень науки і техніки, а також головні напрями проведення реформування аграрного сектору економіки. Водночас був прийнятий Закон «Про інвестиційну діяльність», де самі інвестиції були визначені як всі види майнових та інтелектуальних цінностей. Таке визначення відкривало можливості до інтегрування науково-інноваційних досягнень з речовими. Але, як свідчать факти, така можливість й понині залишається лише на папері. Майновий інтерес був і все ще залишається домінуючим у загальній структурі господарських інтересів.

Еволюція інвестиційних та інноваційних правових актів України в контексті реалізації загальної та аграрної політики держави

Рік	Інвестиційна політика	Інвестиційно-інноваційна політика	Інноваційна політика
1990	Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (№ 00)		
	+	—	+
1991	Постанова Верховної Ради «Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» (№ 698)		
	+	—	+
1991 1992 1993 1996 2001 2010	Законо «Про інвестиційну діяльність» (№ 560), «Про захист іноземних інвестицій в Україні» (№ 540а), «Про іноземні інвестиції» (№ 198), «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» (№ 744) «Про режим іноземного інвестування» (№ 3), «Про інститути спільного інвестування» (№ 299), «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів за принципом «єдиного вікна»» (№ 623);		
1992—2001	Законо «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (№ 673): зони — Сиваш, Яворів, Курортполіс Трускавець, Славутич, Рені, Порто-франко (Одеса), Миколаїв, Закарпаття;		
1998—2003	Законо «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку» (міст Шостка і Харків; Волинської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Кримської, Луганської, Чернігівської областей)		
	+++++	—	—
1999	Закон «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (№ 991)		
	+	—	+
2002 2003	Законо «Про інноваційну діяльність» (№ 40), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (№ 433)		
	—	—	++
2005	Закон «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» (№ 2982)		
	—	—	—
	Указ Президента «Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій» (№ 1873)		
	Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року	+	+
2010	Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (№ 2411)		
	+	—	+
	Про Державне агентство з інвестицій та розвитку (Постанова Кабінету Міністрів № 356) Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів № 1900)		
2011	Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (№ 3715)		
	—	—	+
	Указ Президента «Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проєктами України» (№ 583) Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (Постанова Кабінету Міністрів № 389)		

Привертає увагу зосередженість законодавців на аспекті активізації інвестиційних процесів. У період 1991—2006 рр. було прийнято 4 Законо України, спрямовані на створення сприятливих умов для іноземних інвесторів. Вивчення цих законів свідчить про те, що головною турботою законодавців було гарантування інвесторам можливостей перерахування за кордон їх прибутків та інших сум. Хоча у Державній програмі заохочення іноземних інвестицій в Україні на перше місце серед пріоритетних сфер для іноземного інвестування був поставлений АПК, для якого передбачалось впровадження високопродуктивних агротехнологій, модернізація переробної і харчової промисловості, створення потужностей та сировинної бази для виробництва тари і пакувальних матеріалів, розвиток сільськогосподарського машинобудування тощо. Водночас Програма передбачала залучення тих інвестицій, які забезпечуватимуть

ресурсозбереження, екологічну безпеку та енергоощадність. Тобто вона вже була аграрно та інноваційно орієнтована.

Закон «Про режим іноземного інвестування» встановлює норму, згідно з якою специфіка регулювання іноземних інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах (СЕЗ), установлюється законодавством України про СЕЗ, метою створення яких є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм. За період 1992—2001 рр. в Україні було загалом створено 9 спеціалізованих СЕЗ.

Слід також нагадати, що за 1998—2003 рр. були прийняті Законо України, якими встановлювалися спеціальні режими інвестиційної діяльності для 9 територій пріоритетного розвитку. Проте, як і у випадку з СЕЗ, інвестиційні режими цих територій ніякою мірою не поширювались на режими інноваційні.

У 1999 р. був прийнятий Закон «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності

технологічних парків», який надалі трансформувася у Закон «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Тобто, і на рівні законодавства існує феномен, про який згадував Г. Маркузе: ліквідація двомірності, поглинання опозиційних елементів тощо. Для прикладу, ст. 10 Господарського кодексу України містить положення про інвестиційну політику без жодної згадки щодо політики інноваційної, хоча цей кодекс містить главу 24 про Правове регулювання інноваційної діяльності, якою визнається така діяльність, яка здійснюється на основі реалізації інвестицій, а ст. 328 кодексу засвідчує, що держава регулює інноваційну діяльність шляхом визначення інноваційної діяльності як необхідної складової інвестиційної та структурно-галузевої політики.

У 2002 р. був прийнятий Закон «Про інноваційну діяльність», положення якого чітко розмежовують діяльності інноваційну та інвестиційну. Складається враження, що система інноваційних програм формується і фінансується за одними критеріями, а система програм інвестиційних — за іншими. З точки зору інтересів недобросовісних інвесторів, коли їх метою є ліквідація певних морально застарілих товарів (або засобів виробництва), інноваційний рівень яких є мінімальним, або ж взагалі відсутній, їм більше підходять вимоги до інвестиційних проектів, які обминають державну експертизу встановлення відповідності науково-технічним та інноваційним пріоритетам України. Варто згадати й те, що прийнятий у 2003 р. Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» був у 2009 р. заблокований рішенням Конституційного Суду України з поясненням: мінімізація впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості. У 2011 р. Закон під такою ж назвою знову був введений у дію, але у ньому вже були усунені ті позиції, які визначали особливий пріоритет України (гармонійний розвиток людини, природи та економіки), сутність інноваційного потенціалу і культури тощо.

Актуальність інтегрування інвестиційного та інноваційного інструментів соціально-економічного розвитку усвідомлена з огляду на створення у 2005 р. Державного агентства України з інвестицій та інновацій, визначення у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року (2007 р.) сутності інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектора економіки, а також положень прийнятого 2010 р. Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Водночас прийнята у 2010 р. Державна програма розвитку внутрішнього виробництва стверджує, що останнє десятиліття було періодом реалізації неефективної інвестиційно-інноваційної політики. Протиріччя поглиблюється тим, що з прийняттям у 2010 р. Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 рр. утворюються два Державних агентства — з інвестицій та розвитку, та з інвестицій та управління національними проектами

України. Проте вже 2011 р. знову приймається Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Таким чином, з одного боку, необхідність посилення синтезу інвестиційної та інноваційної діяльності начебто усвідомлена на вищому рівні державного управління, на що вказують відповідні декларації; а з іншого боку, система державних пріоритетів побудована на неспівставних оцінках інвестиційних та інноваційних програм і проектів. Подолання інтеграційного «бар'єру» переведення економіки на режим інвестиційно-інноваційної моделі (інноваційно-інвестиційної) потребує відповідних змін у документах, що визначають засади державної політики загалом та аграрної політики зокрема.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати про наступне:

1) з теоретичної точки зору інвестиційні та інноваційні процеси мають розглядатися як взаємодоповнюючі. Асиметрія у їх рівнях є індикатором суттєвих порушень нормальної взаємодії ринкових і державних регуляторів;

2) аналіз еволюції правових актів України вказує на тенденцію ухилу до переважання інвестиційних пріоритетів з періодичним поверненням до ідеї інноваційного шляху розвитку, але в інвестиційно-інноваційних рамках;

3) перспективним напрямом формування державної (аграрної) політики є встановлення стратегічних диспозицій економіки та її аграрного сектору між інвестиційно-інноваційною та інноваційно-інвестиційною моделями.

Використані джерела

1. Платон. Протагор / Платон; соч. в 3-х т. — М.: Мысль, 1968. — Т. 1. — С. 187—254.
2. Платон. Горгий / Платон; соч. в 3-х т. — М.: Мысль, 1968. — Т. 1. — С. 255—366.
3. Плутарх. Исида и Осирис / Плутарх. — М.: Эксмо, 2006. — 464 с.
4. Тойнби А. Дж. Постижение истории: сб. / Тойнби А. Дж. — М.: Айрис-пресс, 2006. — 521 с.
5. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Маркузе Г. — М.: АСТ, 2002. — 526 с.
6. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Бодрийяр Ж. — М.: Добросвет, 2000. — 387 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. — М.: ЭКСМО, 2007. — 960 с.
8. Аристотель. Метафизика / Аристотель; соч. в 4-х т. — М.: Мысль, 1976. — Т. 1. — С. 63—368.
9. Маркс К. Капитал: т. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс; соч. — [изд. 2-е], — М.: Госполитиздат, 1960. — Т. 23. — 907 с.
10. Маркс К. Капитал: т. 2 / К. Маркс, Ф. Энгельс; соч. — [изд. 2-е]. — М.: Госполитиздат, 1961. — Т. 24. — 648 с.
11. Маркс К. Капитал: т. 3 / К. Маркс, Ф. Энгельс; соч. — [изд. 2-е]. — М.: Госполитиздат, 1960. — Т. 25. — Ч. 1. — 545 с.
12. Маркс К. Экономические рукописи 1857—1859 годов / К. Маркс, Ф. Энгельс; соч. — [изд. 2-е]. — М.: Госполитиздат, 1968. — Т. 46. — Ч. 2. — С. 1—317.
13. Платон. Государство / Платон; соч. в 3-х томах. — М.: Мысль, 1971. — Т. 3. — Ч. 1. — С. 89—454.
14. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.) / Лукінов І. І. — К.: ІЕ НАНУ, 1997. — 455 с.
15. Лукінов І. І. Вибрані твори / Лукінов І. І. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — Кн. 1. — 816 с.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Висвітлено питання інституційно-правового забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, у тому числі на такі нетрадиційні об'єкти як сорти рослин та породи тварин, що є характерними для аграрної сфери економіки.

Охорона інтелектуальної власності є ключовим моментом інноваційної діяльності, оскільки дає можливість перетворити власність у доходи від інвестицій в науку та одержувати прибутки від комерціалізації наукових розробок. В Україні створено сучасну законодавчу базу щодо захисту прав інтелектуальної власності, яка узгоджується з загальноприйнятими на міжнародному рівні підходами до забезпечення такого захисту, зокрема з вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) та Світової організації торгівлі (СОТ).

Несанкціоноване відтворення і продаж результатів інтелектуальної діяльності, завдає шкоди як власникам, так і державі. Отримання прибутків від використання заявлених об'єктів права інтелектуальної власності, особливо тих, що користуються підвищеним попитом є спокусою для несумлінних конкурентів, які у багатьох випадках знаходяться у вигіднішому становищі ніж власники, оскільки не несуть витрат на створення і правову охорону об'єкта інтелектуальної власності.

За даними Міжнародної торгової палати Україна, на жаль, попадає в першу десятку країн Європи з виробництва контрафактної продукції та піратства у сфері інтелектуальної власності.

Правовідносини у сфері інтелектуальної власності регулюються Конституцією України (ст. 41;54), Цивільним кодексом України (кн. 4 «Право інтелектуальної власності»), Кримінальним кодексом (ст. 176;177;229;203; 231;232), Митним кодексом (розділ Х), Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 51-2; 164-3), низкою процесуальних кодексів, законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Проблеми охорони інтелектуальної власності розглядалися у роботах багатьох вчених-правознавців (Підопригора О.А., Підопригори О.О., Святоцький О.Д., Світличний О.П. та ін.). Однак вони настільки складні та багатовекторні, що потребують комплексного підходу до їх розгляду, що й зумовлює мету статті.

Відповідно до ст. 420 ЦК України до об'єктів інтелектуальної власності належать літературні та художні твори; комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [1].

Важливим елементом відносин в інноваційній діяльності є правове регулювання щодо визначення авторського права, яке є формою захисту прав авторів та суб'єктів авторського права і виникає внаслідок факту створення твору. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також визнання будь-яких інших формальностей.

Авторське право на літературні, художні й наукові твори регулюється Законом України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. (остання редакція від 09.05.2011 р.), ЦК України (1540-06), Законами України «Про власність», «Про видавничу справу», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» та іншими законами України, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Охороні за Законом «Про авторське право та суміжні права» підлягають усі твори, зазна-

чені у ст. 8, у тому числі літературні письмові твори наукового або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови та інші усні твори; збірники творів, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; інші твори як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо) [2].

Передбачувана цим Законом правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використати знак охорони авторського права. Цей знак містить такі елементи:

латинська літера «С», обведена колом, — (зображення знака не наводиться); ім'я особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору;

знак охорони авторського права проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору [2].

Суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений або не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Документом, що підтверджує авторське право на твір, є Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, що регулюється Постановою КМУ від 27.12.2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір».

Реєстрація авторського права є добровільною, оскільки право на твір з'являється з моменту його створення.

Для реєстрації авторського права на твір автор подає до Державної служби інтелектуальної

власності України заявку, до якої додає примірник твору у матеріальній формі (паперовий варіант та його електронний варіант на жорсткому електронному носіїві (диску), документ, що свідчить про факт і дату оприлюднення твору, підтвердження сплати збору за оформлення і видачу свідоцтва (або копію документа, що підтверджує звільнення від сплати цього збору).

На підставі поданих документів Державна служба інтелектуальної власності, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України, приймає Рішення про реєстрацію авторського права на твір, після чого видає Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Завдяки ряду міжнародних угод, охорона авторського права інтернаціональна. Вона відрізняється в різних країнах тільки рівнем «порядності», який дає можливість використовувати матеріали, що охороняються авторським правом. Особливо це стосується наукової спільноти і використання публікацій. Якщо для однієї країни допустиме копіювання з посиланням на авторство (у тому числі й для України), то для іншої можуть бути більш жорсткі умови.

Якщо зовсім недавно авторське право сприяло стимулюванню публікацій досліджень через наукові видання, матеріальному і моральному заохоченню авторів монографій, підручників, охороні права видавця і автора, то зараз з використанням новітніх технологій здійснюється «невігласне» порушення прав всіх учасників цього процесу.

Виникнення та забезпечення суміжних прав також не потребують виконання будь-яких формальностей. Виробники фонограм і виконавці для сповіщення свого права можуть на всіх примірниках або упаковках використовувати знак охорони суміжних прав, що складається з латинської літери Р, обведеної колом, імені особи, яка має суміжні права, і року першої публікації фонограми [2].

Щодо економічної сторони проблеми, то вона регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18.01.2003 р. № 72, якою визначено винагороду за публічне виконання, публічне сповіщення або ретрансляцію творів науки, літератури і мистецтва.

Проте нині практично відсутня винагорода авторам при використанні електронних публікацій через мережу Інтернет. Невідповідність законодавства формам використання і виключення авторів з економічного обороту — проблеми, які практично не можливо вирішити, при стрімкому розвитку інформаційних технологій.

Аграрна сфера економіки крім таких об'єктів інтелектуальної власності як винаходи, корисні моделі, промислові зразки та наукові відкриття характеризується також нетрадиційними об'єктами інтелектуальної власності, що включають сорти рослин і породи тварин.

Привласнення інтелектуального продукту проходить складніше і залежить від конкретного інтелектуального продукту (об'єкта). Такі об'єкти виключних прав як винахід, корисна модель, промисловий зразок, селекційні досягнення і т.д. потребують реєстрації в уповноваженому на це державному органі, тобто отримують правову охорону. Права на вказані об'єкти підтверджуються патентом (свідоцтвом). Патент посвідчує виключне право правовласника на використання об'єкта (майнове право) і закріплює особисте немайнове право за автором інтелектуального продукту.

Так, відповідно до ст. 462 Цивільного кодексу України набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок засвідчується патентом [1]. Обсяг правової охорони визначається формулою винаходу, корисної моделі, сукупністю суттєвих ознак промислового зразка.

Наукове відкриття, відповідно до ст. 457, 458 ЦК України, це встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання [1]. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом. Автор наукового відкриття має право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом.

Відповідно до ст. 459 Цивільного кодексу України [1], об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології.

Корисна модель — це нове і промислово придатне конструктивне виконання пристрою [3, с. 23]. Корисна модель вважається придатною для набут-

тя права інтелектуальної власності на неї, якщо вона, відповідно до закону, є новою і придатною для промислового використання. Об'єктом корисної моделі може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології, а об'єктом промислового зразка можуть бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу [1].

Недостатнє забезпечення правової охорони промислової власності є одним з важливих факторів зменшення в Україні чисельності винахідників, авторів раціоналізаторських пропозицій. Чисельність авторів таких пропозицій в останні роки різко зменшилась і становила у 2010 р. 11484 осіб, які забезпечили для використання 11678 раціоналізаторських пропозицій. Однією з причин такого становища є невизначеність порядку правової охорони раціоналізаторських пропозицій. Потребує удосконалення також охорона службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, а також питання використання об'єктів інтелектуальної власності, що створені за рахунок використання бюджетних коштів.

Щодо охорони прав на сорти рослин, то за чинним законодавством України в сфері інтелектуальної власності різновидами сорту, на які можуть набуватися права, є клон, лінія, гібрид першого покоління та популяція. Назва сорту повинна його ідентифікувати і відрізнятися від будь-якої іншої назви існуючого в Україні і державах-учасниках Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин (прийнятої 2 грудня 1961 р. і переглянутої 10 листопада 1972 р., 23 жовтня 1978 р. і 19 березня 1991 р.) сорту того ж чи спорідненого виду. Назва сорту має включати його родове чи видове позначення і власну назву. Власна назва може бути представлена будь-яким словом, комбінацією слів, комбінацією слів і цифр або комбінацією літер і цифр [5, с. 346–347].

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» сорт вважається придатним для набуття права на нього як на об'єкт інтелектуальної власності (критерії придатності сорту для набуття прав інтелектуальної власності на нього), якщо за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є новим, відмінним, однорідним та стабільним [4].

Динаміка судової діяльності щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності

Об'єкти права інтелектуальної власності	Подано позовів до суду проти рішень Держдепартаменту		Рішення Держдепартаменту, що визнані недійсними		Подано позовів про визнання недійсними охоронних документів		Визнано судами недійсними охоронних документів	
	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.
Винаходи	4	4	—	10	10	17	2	1
Корисні моделі	—	2	—	—	7	12	1	1
Знаки для товарів і послуг	41	9	2	9	72	70	28	56
Промислові зразки	1	—	—	2	21	10	2	2
Разом	46	15	2	21	110	109	33	60

Джерело: Звіти Державного департаменту інтелектуальної власності за відповідні роки.

Сорт вважається новим, якщо до дати, на яку заявка вважається поданою, заявник (селекціонер) чи інша особа за його дозволом не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання: на території України — за рік до цієї дати; на території іншої держави — щодо деревних та чагарникових культур і винограду за шість років і щодо рослин інших видів за чотири роки до цієї дати. При цьому новизна сорту не втрачається, якщо будь-який його матеріал збувався, у тому числі й до зазначених дат: із зловживанням на шкоду заявнику; на виконання договору про передачу права на подання заявки; на виконання договору про розмноження відтворювального матеріалу сорту і його експертизу на придатність до поширення, за умови, що зібраний внаслідок цього матеріал передавався лише заявникові і не використовувався для виробництва сорту; на виконання визначених законодавством заходів, зокрема щодо біологічної безпеки чи формування Реєстру сортів; як побічний або відхідний продукт, отриманий під час створення чи поліпшення сорту, без посилань на сорт і лише для споживання [4].

Відповідно до п. 9 Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2003 року № 686 державна реєстрація сорту здійснюється шляхом занесення відомостей до Реєстру сортів. Ведення цього реєстру покладено на Державну службу з охорони прав на сорти рослин (Держсортслужбу).

Щодо племінної справи та правових засад визначення прав інтелектуальної власності на породу тварин, то, окрім Цивільного кодексу України це питання регулює Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 15 грудня

1993 року № 3691-хІІ, який визначає загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві, спрямовані на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі [6]. Відповідно до ст. 4 зазначеного Закону об'єктами племінної справи у тваринництві є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції. У Законі для зазначених об'єктів використовуються термін тварини.

Правова колізія існує при застосуванні ст. 25 вищезазначеного Закону де вказано, що селекційне досягнення в галузі племінного тваринництва визнається винаходом у встановленому законодавством порядку. Водночас у ст. 6 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» зазначається, що правова охорона згідно з цим законом не поширюється на сорти рослин і породи тварин.

Відповідно до ст. 5 Закону суб'єктами племінної справи у тваринництві є власники племінних (генетичних ресурсів); підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-технологічні та селекційно-гібридні центри, іподроми, станції оцінки племінних тварин; підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, та фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, які надають відповідні послуги та беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів; власники не племінних тварин — споживачі племінних (генетичних) ресурсів та замовники послуг з племінної справи у тваринництві.

Державна реєстрація суб'єктів племінної справи у тваринництві племінних і підконтрольних

тварин здійснюється шляхом внесення відповідних даних про них до державних книг племінних тварин, суб'єктів племінної справи — до Державного реєстру суб'єктів племінної справи у тваринництві, селекційних досягнень — до Державного реєстру селекційних досягнень у тваринництві. Державна реєстрація проводиться з метою формування інформаційних автоматизованих баз даних про племінні (генетичні) ресурси [6].

Аналіз нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що законодавча база щодо охорони прав на породи тварин потребує вдосконалення і взагалі окремого закону щодо охорони селекційних досягнень на ці нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку згідно Звіту Державного департаменту інтелектуальної власності у 2010 р. відкрито провадження у 170 справах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти промислової власності, в яких одним із учасників виступало МОНмолодьспорту та/або Державний департамент інтелектуальної власності (нині Державна служба інтелектуальної власності) і ДП «Український інститут промислової власності», з них: в адміністративних судах — 14; у господарських судах — 93; у судах загальної юрисдикції — 63 [7].

У провадженні судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій протягом 2010 р. знаходилось 434 справи. Щодо охорони авторського та суміжних прав то 2010 р. в провадженні судів різних інстанцій знаходилась 21 справа щодо порушення виключних майнових авторських прав, забезпечення виконання умов ліцензійних договорів тощо (табл.) [7].

Аналіз даних табл. дає підстави стверджувати, що більшість справ стосується таких об'єктів інтелектуальної власності як знаки для товарів і послуг. Однак, як зазначають фахівці, більшість проблемних справ вирішується у досудовому порядку шляхом визнання претензій і врегулювання фінансових питань.

Нині система правової охорони інтелектуальної власності в Україні знаходиться у процесі гармонізації внутрішнього законодавства з нормами міжнародних конвенцій і договорів, до яких приєдналась Україна. Проте її участь у міжнародній системі щодо цих питань є ще недостатньою.

Висновки. Недоліки правового функціонування сфери інтелектуальної власності позна-

чилися на становленні інноваційної моделі розвитку та формуванні інтелектуального капіталу країни.

Для вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності в Україні необхідно забезпечити:

- прийняття на державному рівні змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони прав інтелектуальної власності та узгодити їх з іншими законодавчими актами;
- приведення законодавчої бази щодо інтелектуальної власності у відповідність з міжнародно-правовими актами;
- контроль за діяльністю організацій колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав;
- врегулювання питань оцінки та взяття на бухгалтерський облік об'єктів права інтелектуальної власності й проведення інвентаризації наявних нематеріальних активів;
- створення прозорої системи визначення ставок і зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності та забезпечення контролю за використанням цих коштів;
- затвердження єдиної методики розрахунку збитків, завданих недобросовісною конкуренцією.

Значення правової охорони інтелектуальної власності для розвитку України зумовлене виключно роллю інтелектуального капіталу в становленні світової економіки XXI ст., яка базується на знаннях. Це визначено обраною Україною стратегією інноваційного розвитку, яка має опиратися на вітчизняний інтелектуальний капітал.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України. — К.: Скіф, 2007. — 272 с.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
3. Мікульнюк І.О. Основи інтелектуальної власності: навч. посіб. / Мікульнюк І. О. — К.: Політехніка; Ліра-К., 2005. — 232 с.
4. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 р. № 3116-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: моногр.; за ред. В.І. Семчика. — К.: Юридична думка, 2008. — 252 с.
6. Про племінну справу в тваринництві: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3691-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/years_reports.html.

ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ АГРОСФЕРИ

*Розглянуто основні етапи та напрями формування амортизаційної політики підприємств агросфери. Нада-
но комплексну характеристику кожного з етапів. Акцен-
товано увагу на поєднанні різних методів амортизації
та забезпеченні ефективного відтворення основного ка-
піталу в сільськогосподарських підприємствах.*

Ефективне відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки України, оновлення машинно-тракторного парку та обладнання сільськогосподарських підприємств залежить, насамперед, від якості розробки та реалізації амортизаційної політики в галузі. З цією метою прийнято Указ Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики», затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, ухвалений Податковий Кодекс України та інші законодавчі та виконавчі важелі впливу [7, с. 5; 8, с. 2; 9, с. 10]. Проте з соціально-економічних, нормативно-правових, організаційно-технічних і політичних причин ці заходи реалізуються не ефективно. Так, за 1991–2010 рр. вартість основних засобів у сільському господарстві скоротилася більше ніж у 10 разів, а їх знос за цей період перевищив 80 % [10, с. 350]. Ситуація, що склалась, дестабілізує розвиток сільськогосподарського виробництва, ускладнює кредитні, лізингові та інвестиційні відносини в аграрному секторі економіки. Тому на сучасному етапі розвитку агросфери актуальним питанням залишається визначення заходів щодо відтворення матеріально-технічної бази усіх суб'єктів господарювання.

Дослідженням зазначеної проблеми займалися: В. Андрійчук, Г. Асмолова, Г. Давидов, Ф. Бутинець, І. Каптейн, Л. Левченко та ін. [1–6]. Вчені визначили основні засади формування амортизації основних засобів сільськогосподарських підприємств. Проте проблема ефективності наповнення їх амортизаційного фонду у контексті трансформації соціально-економічних відносин в аграрній сфері розроблена ними недостатньо.

Враховуючи актуальність та невирішеність піднятої проблеми головною метою даного етапу дослідження є розробка амортизаційної політики як інструменту відтворення основного капіталу. Відповідно до цієї мети нами сформовані такі завдання: розкрити економічну сутність категорії «амортиза-

ційна політика як інструмент відтворення основного капіталу в агросфері»; сформувані та характеризувати ключові напрями та етапи розвитку категорії; визначити заходи щодо підвищення ефективності формування амортизаційної політики аграрного сектору. Для реалізації поставлених завдань використано діалектичний, абстрактно-логічний, системно-структурний та інші методи дослідження.

У результаті аналізу встановлено, що існують різні трактування амортизаційної політики як інструменту відтворення основного капіталу в агросфері. Вони подібні між собою і відрізняються лише окремими компонентами. Так, дана економічна категорія передбачає формування науково обгрунтованої та цілеспрямованої системи заходів на макро- та мікрорівнях щодо забезпечення державними і приватними інститутами відтворення основного капіталу аграрного сектору економіки, сприяння науково-технічному прогресу та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції [5, с. 7; 6, с. 8]. Враховуючи вищевказане трактування, на нашу думку, амортизаційна політика являє собою невід'ємний складник державної інвестиційної та інноваційної політики. Визначені нами основні напрями формування та розвитку амортизаційної політики включають:

створення економічної та правової бази для запровадження раціональних рівнів споживання, відшкодування та оновлення основного капіталу;

обмеження державного регулювання у сфері амортизаційної політики та стимулювання інвестиційної ініціативи суб'єктів господарювання;

відмова від примусового нарахування амортизаційних відрахувань за єдиним методом та запровадження кількох методів нарахування амортизації, надання суб'єктам господарювання права вибору конкретного методу нарахування амортизаційних відрахувань, а також права самостійно встановлювати конкретні строки служби основного капіталу у визначених законом межах;

розмежування практики нарахування амортизаційних відрахувань відповідно до їх економічної та податкової ролі;

стимулювання суб'єктів господарювання до застосування прискореної амортизації та її інвестиційного спрямування шляхом надання податкових знижок;

Складено автором.

Рис. 1. Етапи розвитку амортизаційної політики в агросфері

зменшення оподаткованої частини прибутку тощо.

Підтвердження наших думок відображено в Указі Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики», де передбачається, передусім, узгодження норм бухгалтерського та податкового законодавства щодо формування амортизаційної політики [9, с. 10].

Відповідно до зазначеного документа запропоновано етапи розвитку амортизаційної політики як інструменту відтворення основного капіталу в аграрному секторі економіки (рис. 1).

Запропонований підхід, на нашу думку, забезпечить формування інформаційної бази даних для комплексної оцінки параметрів руху основного капіталу підприємств. Така оцінка необхідна для розробки прогнозів та програм економічного і соціального розвитку агросфери в цілому.

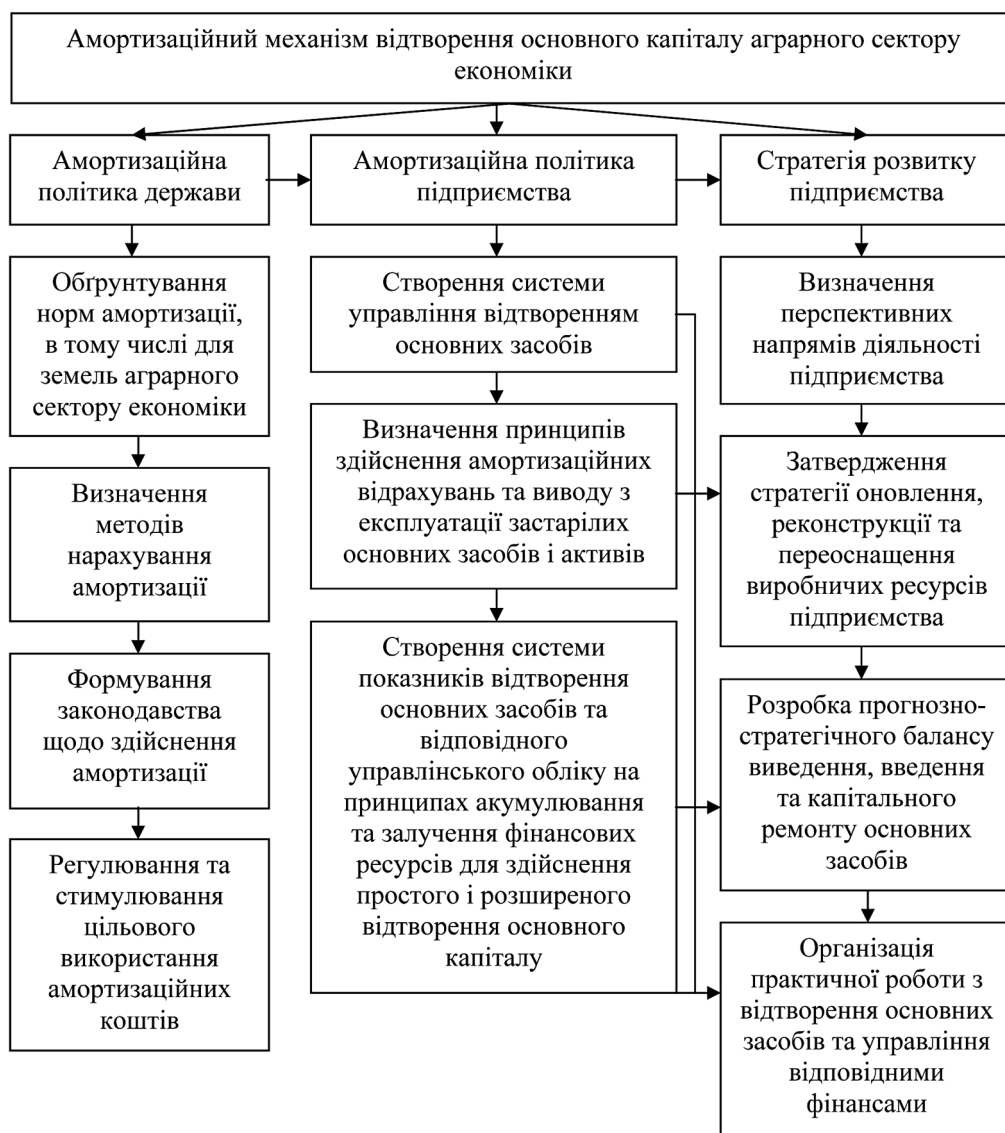
Одним з найвагоміших серед наведених етапів є запровадження нарахування амортизаційних відрахувань на всі основні засоби, в т. ч. на землі сільськогосподарського призначення (після формування ринку землі). Для цього слід сформувати амортизаційний механізм відтворення основного капіталу в аграрному секторі економіки (рис. 2).

Такий механізм включає три взаємопов'язаних складники: амортизаційну політику держави (об-

ґрунтування норм амортизації, в т. ч. для земель аграрного сектору економіки, визначення методів нарахування амортизації, формування законодавства щодо здійснення амортизації, забезпечення регулювання та стимулювання цільового використання амортизаційних коштів); амортизаційну політику підприємства (створення системи управління відтворенням основних засобів, визначення принципів здійснення амортизаційних відрахувань та виводу з експлуатації застарілих основних засобів і активів, створення системи показників відтворення основних засобів та відповідного управлінського обліку, формування принципів акумулювання та залучення фінансових ресурсів для здійснення простого і розширеного відтворення основного капіталу); стратегії розвитку підприємств тощо.

В контексті розвитку земельного ринку України, доцільно визначити передумови введення амортизації земель сільськогосподарського призначення, а саме:

забезпечення комплексної економічної оцінки вартості 1 га сільськогосподарських угідь (формування структури показників оцінювання якості землі та ефективності її використання: вміст та внесення поживних речовин протягом певного проміжку часу; наявність та витрати на усунення водних і вітрових

Адаптовано автором підхід Г. Асмолова [2, с. 9].

Рис. 2. Схема формування амортизаційного механізму відтворення основного капіталу в аграрному секторі економіки

ерозій; розмір витрат на обробіток та загальне обслуговування 1 га окремої земельної ділянки; урожайність з 1 га землі; адміністративно-територіальне розташування земельної ділянки);

дотримання нормативів прогресивних технологій сільськогосподарського виробництва (висіву та збирання врожаю, утримання та відгодівлі худоби тощо);

впровадження сучасної техніки та обладнання під виробництво різних видів сільськогосподарської продукції (забезпечення якісного обслуговування сільськогосподарського виробництва);

оцінювання діючих та визначення нових методів амортизації земель сільськогосподарського призначення тощо.

Відповідно слід *закріпити за суб'єктами господарювання право на використання коштів власного амортизаційного фонду та заборону будь-яких централізованих вилучень з нього*. Даний підхід передба-

чає реалізацію таких етапів: формування структури об'єктів амортизації завдяки інвентаризації; визначення вартості об'єктів амортизації на початок та на кінець звітного періоду з урахуванням їх добудови, дообладнання, модернізації; здійснення розрахунків амортизаційних відрахувань за однорідними групами та об'єктами амортизації; вибір та економічне обґрунтування методу нарахування амортизації; визначення термінів введення та виведення з експлуатації об'єктів амортизації тощо (рис. 3).

Запропонований нами підхід сприятиме ефективному плануванню та корегуванню амортизаційної політики підприємства з урахуванням методів нарахування амортизації і переоцінки основних засобів. Він повинен враховувати реальний обсяг фізичного та морального зносу активних видів основних засобів (машини, техніка, обладнання тощо). Амортизаційні відрахування на відновлення вартості основних засобів мають бути пов'язані з реальним техніко-

Адаптовано автором підхід І. Каптейн [5, с. 17].

Рис. 3. Етапи формування амортизаційного фонду підприємств агросфери

технологічним рівнем амортизованого обладнання. При переоцінці вартості основних засобів та визначенні амортизаційних відрахувань слід використовувати коефіцієнт корегування ($K_{кор}$), послідовність розрахунку якого включає визначення [5, с. 15]:

планового фонду часу роботи техніки, машин, обладнання ($ЧР_{пл}$);

фактичного фонду часу роботи техніки, машин, обладнання ($ЧР_{ф}$);

коефіцієнта використання раціонального планового фонду часу роботи техніки, машин, обладнання, що приймається для подальшого корегування нарахованого зносу ($K_{кор}$) та визначається за формулою

$$K_{кор} = \frac{ЧР_{пл} \times K_{оз}}{ЧР_{ф} \times K_{оз}} \times 100,$$

де $K_{оз}$ — основні засоби, що використовуються в господарській діяльності аграрного підприємства (у випадку потенційної оцінки цього показника для його розрахунку може використовуватися інформація про всю кількість основних засобів, введених та не введених в експлуатацію), %.

Використання цього коефіцієнта забезпечує зв'язок між реальним зносом обладнання та амортизаційними відрахуваннями на його відшкодування, а також об'єктивну оцінку технічного стану основних засобів, що сприятиме визначенню економічно обґрунтованих амортизаційних відрахувань, виробничих витрат, ціни реалізації продукції та збалансуванню умов розрахунку амортизації в бухгалтерському та податковому обліку.

Крім цього, доцільно забезпечити надання податкових пільг лише тим суб'єктам господарювання, які мають документальне підтвердження інвестиційного використання коштів амортизаційного фонду. На нашу думку, даний підхід передбачає:

пільгове оподаткування податком на прибуток підприємств, амортизаційний фонд яких використовується на придбання або будівництво нових, модернізацію, реконструкцію, дообладнання існуючих основних засобів та розвиток підприємства в цілому (забезпечення фінансовими ресурсами виробничого процесу та всієї фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів, що передбачає виключення відповідних коштів з доходів звітної періоду);

пільгове оподаткування операцій з придбання основних засобів на суму коштів, використаних з амортизаційного фонду для їх покупця та продавця (зменшення податкового зобов'язання для покупця та незмінність податкового кредиту для продавця основних засобів);

пільгове оподаткування доходів фізичних осіб (заробітної плати працівників, нарахованої за рахунок коштів амортизаційного фонду), які зайняті створенням і відновленням матеріально-технічної бази підприємств (забезпечення високого рівня матеріального стимулювання аграріїв залучених до збереження ресурсів цієї галузі);

пільгове оподаткування частини орендної плати орендодавця, що спрямовується до амортизаційного фонду сільськогосподарського підприємства (введення законодавчих норм щодо нарахування та сплати більшого відсотка орендної плати для орендодавця та спрямування відповідних коштів на поліпшення матеріально-технічної бази агрофери) тощо.

На нашу думку, такі заходи сприятимуть ефективному накопиченню та використанню коштів амортизаційного фонду для відтворення ресурсного потенціалу агросфери в цілому. Проте наповнення цього фонду істотно залежить від вибору методу нарахування амортизації основних засобів керівником підприємства та головним бухгалтером. Так, відповідно до П(С)БО №7 «Основні засоби» нами проаналізована суть, переваги, недоліки та особливості застосування основних методів амортизації, що застосовуються в бухгалтерському та податковому обліку.

З метою реалізації зазначеного підходу, доцільно поєднати окремі методи, що базуються на часовому факторі використання основних засобів, тобто прямолинійний та прискореного зменшення залишкової вартості. Так, використання протягом одного звітного періоду двох цих методів (визначення умов і засад здійснення в обліковій політиці підприємства) забезпечить *збільшення кількості методів нарахування амортизаційних відрахувань та відновлення морально і фізично зношених основних засобів або їх повну заміну*. Відповідно підвищиться ефективність оновлення матеріально-технічних засобів.

Водночас сума амортизації істотно відрізняється за роками корисного використання основних засобів. Тому в залежності від вибраного методу амортизації підприємство може створити не однакові умови формування інвестиційних ресурсів, особливо протягом перших років експлуатації основних засобів. Також доцільно враховувати актуальність норми щодо очікуваного терміну корисного використання основного засобу. Згідно з П(С)БО № 7 підприємство самостійно визначає термін при визнанні об'єкта основного засобу активом і зарахуванні на баланс. При цьому береться до уваги потужність, продуктивність та інтенсивність використання основного засобу, очікувана

швидкість його фізичного і морального зносу, різні правові обмеження [1, с. 124].

Важливою обставиною також є те, що від терміну використання основного засобу значною мірою залежать витрати на його утримання. При збільшенні строку експлуатації зменшуються постійні витрати, насамперед за рахунок амортизаційних відрахувань, що в свою чергу сприяє зниженню собівартості виконаних робіт і виробленої продукції в цілому. Проте при цьому зростають ремонтно-експлуатаційні витрати, що зумовлюють підвищення собівартості продукції (робіт, послуг) та навпаки, при скороченні строку експлуатації зростають постійні і зменшуються ремонтно-експлуатаційні витрати в розрахунку на одиницю виконаних робіт.

Вважаємо, що вищевказаний підхід забезпечить ефективно наповнення амортизаційного фонду сільськогосподарського підприємства на початку експлуатації основного засобу та рівномірний його розподіл протягом всього періоду використання такого об'єкта. Даний підхід сприятиме також зменшенню податкових зобов'язань аграріїв як за загальною, так і спеціальною системою оподаткування (зменшення бази оподаткування податком на прибуток підприємств).

Важливою складовою амортизаційної політики є *розробка класифікації основного капіталу за групами відповідно до характеру і строків його використання та зносу*. Так, Податковим кодексом України (ПКУ) передбачена відповідна класифікація (табл.).

Найвагомішим аспектом цієї класифікації є відсутність мінімальних термінів корисного використання земельних ділянок, передусім земель сільськогосподарського призначення. Тобто, враховуючи постійну втрату ними родючості, слід не лише роботи перерву в їх використанні (забезпечення поновлення природних властивостей) або переводити в запас найбільш зношені з них, але й планувати зміну цільового використання (використання під забудівлю). Слід також встановити граничний термін використання транспортних засобів, машин та обладнання.

Доцільно для кожної групи основного капіталу *запровадити економічно обґрунтовані індикативні норми амортизації для її самостійного нарахування окремими суб'єктами та затвердити максимально граничні рівні податкової амортизації, в межах яких її обсяг може перевищувати обсяг економічної амортизації*. Відповідні норми слід поділити на три періоди:

норми амортизації для основних засобів, придбаних до 01.01.2004 р.: група 1 – 1,25%; група 2 – 6,25%; група 3 – 3,75 %;

норми амортизації для основних засобів, придбаних після 01.01.2004 р.: група 1 – 2%; група 2 – 10%; група 3 – 6%; 4 група 4 – 15% [3, с. 176].

норми амортизації для основних засобів, придбаних після 01.04.2011 р., передбачають розподіл основних засобів підприємства на 16 груп.

Класифікація основного капіталу в залежності від його використання*

Група за ПКУ	Групи основного капіталу	Мінімальний термін корисного використання, років
1	Земельні ділянки	—
2	Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
3	Будівлі Споруди Передавальні пристрої	20 15 10
4	Машини та обладнання	2—4
5	Транспортні засоби	5
6	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
7	Тварини	6
8	Багаторічні насадження	10
9	Інші основні засоби	12
10	Бібліотечні фонди	—
11	Малоцінні необоротні матеріальні активи	—
12	Тимчасові (нетитульні) споруди	5
13	Природні ресурси	—
14	Інвентарна тара	6
15	Предмети прокату	5
16	Довгострокові біологічні активи	7

*Джерело: [6, с. 75]

Висновки. В результаті аналізу основних засад розробки амортизаційної політики як інструменту відтворення основного капіталу агросфери встановлено, що дана економічна категорія передбачає формування науково обґрунтованої та цілеспрямованої системи заходів на макро- та мікрорівнях щодо забезпечення державними і приватними інститутами відтворення основного капіталу аграрного сектору економіки, сприяння науково-технологічному прогресу та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції.

Основні напрями формування та розвитку зазначеної категорії включають створення економічної та правової бази для запровадження раціональних рівнів споживання, відшкодування та оновлення основного капіталу, обмеження державного регулювання у сфері амортизаційної політики та стимулювання інвестиційної ініціативи суб'єктів господарювання, розмежування практики нарахування амортизаційних відрахувань відповідно до її економічної та податкової ролі тощо.

Етапи розвитку амортизаційної політики базуються на запровадженні амортизаційних відрахувань на всі основні засоби, в т. ч. на землі сільськогосподарського призначення (після формування ринку землі), наданні податкових пільг суб'єктам господарювання, які мають документальне підтвердження інвестиційного використання коштів амортизаційного фонду, збільшення кількості методів нарахування амортизаційних відрахувань тощо.

Запропонований нами підхід забезпечить запровадження раціональних заходів формування інвестиційного капіталу підприємств аграрного сектора

економіки та сприятиме відтворенню їх ресурсного потенціалу в цілому.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. — [2-ге вид. доп. і перероб.] / Андрійчук В. Г. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Асмолова Г.Б. Удосконалення амортизаційного механізму регулювання відтворення основних виробничих фондів підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: 08.00.04 — «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Г. Б. Асмолова. — М.: Ріуполь, 2008. — 19 с.
3. Аудит: підруч. / [Давидов Г. М., Давидов І. Г., Давидов Ю. Г. та ін.]; за ред. Г.М. Давидова, М.В. Кужельного. — [2-ге вид.] — К.: Знання, 2009. — 495 с.
4. Бухгалтерський фінансовий облік: підруч.; за ред. Ф.Ф. Бутинця. — [7-ме вид., доп. і перероб.]. — Житомир: Рута, 2006. — 832 с.
5. Каптейн И.Г. Амортизационная политика как инструмент управления воспроизводством основного капитала (на примере предприятий Республики Коми): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. екон. наук: 08.00.05 — «Економіка и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / И. Г. Каптейн. — Сыктывкар, 2006. — 19 с.
6. Левченко Л.В. Регіональні важелі формування амортизаційної політики підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.10.01 — «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Л. В. Левченко. — Полтава, 2006. — 22 с.
7. Податковий кодекс України: за станом на 23 груд. 2010 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2010. — 544 с. — (Бібліотека офіційних видань).
8. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: за станом на 19 верес. 2007 р. / Кабінет міністрів України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2007. — 125 с. — (Бібліотека офіційних видань).
9. Про Концепцію амортизаційної політики // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 55. — С. 10—11.
10. Сільське господарство України: стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2011. — 384 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ НА ОСНОВІ АКТУАРНИХ РОЗРАХУНКІВ

Розглянуто історичні передумови виникнення актуарних розрахунків, їх особливості розвитку на ринку страхових послуг в Україні. Висвітлено основні проблемні питання актуарної справи в Україні. Запропоновано створення національної системи підготовки і сертифікації актуаріїв України у відповідності до міжнародних стандартів.

Страховання нині є основою цивілізованих взаємовідносин у всіх площинах сучасного життя, а вартість послуг, що надаються страховиком страхувальникові, визначається за допомогою актуарних розрахунків. Актуарна справа в Україні перебуває в незадовільному стані, водночас основою актуарних розрахунків є страховий тариф, який визначає фінансову стійкість страховиків. Від страхових тарифів залежить ефективність страхових відносин між страховиком і страхувальником. Саме він формує страховий фонд для здійснення страхових виплат, який має обмежені джерела свого створення, забезпечує відшкодування витрат на фінансування превентивних заходів, на ведення страхової справи та отримання прибутку страховиком.

Питанням актуарної математики займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні учені, як Д. Бланд, К. Бурроу, Х. Гербер, К. Дейкін, І. Каррі, Т. Пентикайнен, М. Песонен, Д.Д. Хемптон, Л.І. Рейтман, В.В. Шахова, Ю.С. Бугаєва, В.Н. Баскакова, А.Є. Васіна, Н.Ф. Галагузи, В.А. Королькевич, Б.В. Кутукова, Н.А. Левант, А.П. Плешкова, Ю.Б. Рубіна, В.І. Рябікіна, В.А. Сухова, Г.І. Фаліна, Т.А. Федорова, Р.Т. Юлдашева та ін.

Варто відмітити, що не дивлячись на наявність літератури з окремих питань актуарної науки, в Україні перед актуарною справою поставлено надзвичайно багато завдань. Серед них, насамперед, необхідно відмітити забезпечення діяльності на законодавчому рівні, підготовку кваліфікованих сертифікованих кадрів, державну підтримку розвитку, міжнародне визнання, підвищення культури ринкових відносин.

Метою статті є розкриття природи виникнення актуарних розрахунків у світі та розгляд проблеми їх розвитку в Україні. Методологічну основу дослідження складають принципи, прийоми та методи наукового дослідження: історико-логічний, діалектичний, синтетичний та ін.

Досягнення людства у різних сферах суспільних відносин, а також науки і техніки зумовлюють виникнення нових форм діяльності. Одночасно зі стрімким розвитком економіки розвивається й страхування, як її невід'ємна складова. Будь-який вид бізнесу пов'язаний з ризиками, а страхова справа покликана саме для захисту від них. Виникнення страхування почалося одночасно зі становленням торгово-економічних відносин і їх розвиток несе за собою і розвиток страхової справи. Комерціалізація страхування зумовила виникнення та розвитку актуарних розрахунків.

Все почалося зі страхування життя. Перше товариство страхування життя «Емікебл» виникло у 1706 р. в Англії. З часом страхових товариств, які надавали послуги зі страхування життя, ставало дедалі більше, вони з'являлися в інших країнах, хоча й пізніше. У Франції перше компанія з'явилась в 1829 р., в Німеччині — в 1827 р., в США — в 1830 р. До кінця ХІХ ст. операції щодо страхування життя набули поширення у всіх розвинених капіталістичних державах. Проте математика особистого страхування була ще слабо розвинена. Система тарифних ставок була простою і не диференціювалася за віком.

Значний прогрес у розвитку страхування життя був досягнутий в діяльності іншої страхової компанії — «Еквітебл». Вперше почали використовуватися таблиці смертності, тарифні ставки диференціювалися за віковими ознаками. Діяльність «Еквітебла» була вельми успішною, що стимулювало появу нових страхових компаній.

В умовах капіталістичного виробництва послуги зі страхування стають товаром. Це означає, що страхові операції повинні приносити прибуток. Водночас страхові тарифи повинні бути максимально низькими, щоб привернути якомога більше страхувальників. Тому виникає необхідність в забезпеченні фінансової стійкості страхових операцій. На допомогу страховикові приходять статистика і математика.

Статистика виникла в школі «політичних арифметик» Вільяма Петті, основоположника політичної економії. Його школа розділилася на два напрями — економічну і демографічну статистику. Остання почала застосовуватися в страхуванні життя.

Основоположником актуарних розрахунків був Джон Граунт. Відзначимо, що актуарні розрахунки —

це система математичних і статистичних методів, за допомогою якої визначаються фінансові відносини страховика і страхувальника по довгостроковому страхуванню життя.

У 1662 р. Д. Граунт опублікував роботу «Природні і політичні спостереження, зроблені над бюлетенями смертності», де започаткував актуарні розрахунки. Він першим побудував таблицю смертності, яка є відправною точкою при побудові тарифів у страхуванні життя

Продовжив роботу над теорією актуарних розрахунків англійський астроном Едмунд Галлей. Він дав визначення основних показників таблиці смертності, обчислив вірогідність терміну життя для своїх сучасників, ввів у науку поняття середньої тривалості майбутнього життя, сформулював методику регулювання тарифів у страхуванні життя за допомогою таблиці смертності. «Батько» актуарної науки ввів поняття норми відсотка або норми зростання грошей у страхуванні. Форма таблиці смертності Галлея і принципи її побудови використовуються й нині.

З часом теорія актуарних розрахунків просувається все глибше. Внесок до її розвитку внесли такі учені, як Абрам де Муавр (Англія), Антуан Депарсьє (Франція), Томас Симпсон (Англія). До кінця XVII – початку XVIII ст. були визначені основні положення теорії вірогідності, накопичилися статистичні дані про смертність населення і страхування життя отримало наукову базу. З часом страхові компанії самостійно накопичували статистичний матеріал, за допомогою якого уточнювалися тарифи щодо страхування життя, удосконалювалася техніка актуарних розрахунків.

В Лондоні 18 червня 1583 р. був зафіксований перший у світі задокументований випадок страхування життя. Людину, якій було надано послугу по страхуванні життя, звали У. Гіббонс. Страхова сума була визначена у сумі 383 фунтів.

В Україні актуарна математика існувала до 1917 р. Із запровадженням державної монополії на страхові послуги потреба в актуарних розрахунках відпала. Відродження розпочалося після набуття Україною незалежності, а перші актуарії з'явилися у 1999 р. після проведення у Києві 2-річних курсів післядипломної освіти для актуаріїв, організованих Британським Інститутом Актуаріїв (ВІоА) за підтримки *Know How Fund* [9].

Проведенню таких курсів передувало прийняття у 1996 р. закону України «Про страхування», в якому було зазначено, що страхові тарифи повинні розраховуватись актуарно, при цьому актуарними розрахунками можуть займатися особи, що мають відповідну кваліфікацію.

По завершенню 2-річних курсів за результатами проведених іспитів 44 особи отримали свідоцтво, яке надає право проводити та посвідчувати актуарні

розрахунки страхових тарифів за всіма видами страхування, окрім страхування життя, 27 з яких – за всіма видами без обмежень.

Нині в Україні найбільшого визнання професія актуарія набула у таких галузях як страхування життя, загальне страхування, інвестиції та пенсії. Серед членів Товариство актуарних розрахунків (ТАУ) більше 40 % працює в сфері страхування життя, близько 35 % у сфері ризикового страхування.

Якщо в перші роки відродження страхового бізнесу в Україні західне слово «*actuary*» можна було почути вкрай нечасто, тарифи і резерви в компаніях розраховувались «на око», і, як правило, бухгалтерією, то нині ситуація змінилась. У страхових компаніях з'явилася посада «актуарій», а лідери ринку вже можуть дозволити собі утримувати центри актуарних розрахунків.

Нині до актуаріїв зараховують тих, хто пройшов необхідну підготовку. Актуарій повинен акумулювати в собі математичну освіту і методи моделювання, вміння розраховувати ризики і мати знання в галузях економіки, бути обізнаним із законодавством та інформаційними системами. Набір цих якостей робить актуаріїв унікальними професіоналами з фінансової безпеки та дає їм змогу проводити адекватну актуарну експертизу.

Останнім часом ризикові види страхування починають відігравати все більш значну роль на страховому ринку, вимагаючи від актуарія вдосконалення навичок обробки та аналізу страхової статистичної інформації. Незважаючи на високий рівень загальної математичної освіти в Україні, для розв'язку практичних задач ризикової математики їм необхідна ґрунтовна спеціалізована підготовка. Перед актуаріями постають завдання підготовки аналітичної інформації для прийняття рішень при [9]:

формуванні страхових тарифів та визначенні платіжних внесків за страхові послуги;

оцінюванні та формуванні оптимального складу страхового портфеля;

аналізі грошових потоків та моделюванні активів та зобов'язань для визначення інвестиційної стратегії, розподілу капіталу та інвестиційного прибутку по різних класах бізнесу і визначенні прибутковості капіталу;

прогнозуванні фінансово-економічних показників страхової діяльності компанії та оцінюванні рівня страхових резервів, які забезпечують потрібний рівень надійності для виконання прийнятих компанією страхових зобов'язань;

виборі структури та оптимізації параметрів перестраховального захисту страхового портфеля; розрахунку фінансово-економічних показників перестраховального захисту (в т. ч. сплата за перестраховальні послуги).

В сучасному світі актуаріїв України виникає низка питань, які потребують відповідей. Розглянемо важливі питання більш детально. По-перше, чим відрізняється робота українського актуарія від європейського?

Згідно з українськими нормативними актами, офіційна роль актуарія — це розрахунок частини показників, що стосуються формування та інвестування резервів у щоквартальному звіті страховика для компаній страхування життя, а також підписання розміру тарифів для ризикових СК і методик розрахунку тарифів для лайфових компаній. При цьому очікування від результатів роботи актуарія у нас такі ж, як на Заході — думка актуарія певною мірою є гарантом платоспроможності компанії. У страхуванні життя актуарій відповідає за те, що компанія не занижує в балансі свої зобов'язання перед клієнтами, хоча, наприклад, у Великобританії актуарій, зокрема, несе відповідальність і за стан тих, хто відшкодовує такі зобов'язання активів.

В ризиковому страхуванні законодавством актуарію відведена незначна роль, яка не дає йому практично ніякої можливості побачити і просигналізувати про небезпеку, що насувається. Проте багато компаній розуміють, що правильні, з математичної точки зору, розрахунки конструкції продукту, тарифів і резервів, а також відстеження актуарного прибутку або збитку, проведення аналізу причин їх виникнення, стрес-тестування — це фундамент життєздатності страхового бізнесу. Такі компанії використовують набагато ширший, ніж встановлений законом, спектр послуг актуаріїв, в основному своїх співробітників, іноді — консультантів. Оскільки відповідальність за остаточні дії покладається на менеджмент компанії, то, очевидно, варто прислухатись до пропозицій актуарія, «взяти до відома» розрахунки і висновки страхового математика, а діяти, виходячи з поточної «бізнес-необхідності», що часто в практиці й трапляється» [1].

Порівняно з міжнародними вимогами, незадовільними є також кваліфікаційні вимоги до вітчизняних актуаріїв, які підтверджують резерви компаній, закріплені в нормативах Держфінпослуг. Через свою заниженість вони не можуть конкурувати з міжнародними. Так, порівняння українських вимог з кваліфікаційними вимогами британської актуарної професії показує, що наше свідоцтво на право виконувати і підтверджувати актуарні розрахунки, «право підпису», вимагає, крім трирічного досвіду роботи і знання українського законодавства, лише складання чотирьох іспитів технічної серії СТ для тимчасового свідоцтва на три роки і восьми іспитів цієї серії для безстрокового свідоцтва. Водночас вимоги до повної кваліфікації в Британії базуються на 14 іспитах. Відповідно, наші чотири іспити можна віднести лише до неофіційного статусу *part-qualified* (використовується претендентами і рекрутерами при пошуку

роботи), а вісім іспитів майже відповідають рівню британського «Диплома по актуарній техніці», що також вельми далекий від повної кваліфікації [1].

Висновки. Страховий ринок України потребує вдосконалення діяльності актуаріїв, що включає ефективну методологічну базу актуарних розрахунків, підвищення професійних стандартів відповідно до професійної етики, гарантій для страхової компанії (*assurance*) і додаткової вартості.

Об'єктивний позитивний висновок дає правильні сигнали всім користувачам такого звіту: менеджмент отримує інформацію для вибору подальших кроків та розробки стратегії; акціонери, розуміючи, що бізнес знаходиться на правильному шляху, швидше ухвалюють рішення про подальший його розвиток; клієнти отримують додаткове підтвердження надійності компанії і — ймовірніше — продовжать довіряти їй свої засоби; регулятор отримує упевненість у відсутності проблем.

Аналогічну цінність має і об'єктивний негативний висновок, оскільки у всіх сторін є можливість ухвалити своєчасні зважені рішення для виправлення ситуації. Природно, що ринок потребує цього додаткового ступеня упевненості. А отримати її можна лише при глибокому перегляді підходів до актуарної діяльності в Україні, доданні їй так званої нової якості.

Очевидно, в Україні на рівні міжнародних вимог слід створювати національну систему підготовки і сертифікації актуаріїв.

Використані джерела

1. Андрощук Т. Немає конфлікту старих і нових актуаріїв / Т. Андрощук // Економічні відомості. — 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.finance.eizvestia.com/full/4191372>
2. Говорушко Т.А. Страхові послуги: навч. посіб. / Говорушко Т. А. — [2-е вид. перероб. і доп.]. — К.: Центр навчальної літератури, 2008. — 344 с.
3. Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 04.10.2001 р. № 2745 -III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Інформаційне видання Актуарного Навчально-Інформаційного центру УАТ. — Львів, 2004.
5. Корнилов И.А. Методология статистических и актуарных исследований в страховании жизни: дис. на соискание учено степени доктора экон. наук: специальность 08.00.11 / Игорь Алексеевич Корнилов. — М., 2000. — 389 с.
6. Некоторые методы прогнозирования временных характеристик рисков, связанных с катастрофическими событиями / В. Королев, И. Соколов, А. Гордеев [и др.] // Актуарий. — 2007. — № 1. — С. 35—48.
7. Кудрявцев А.А. Актуарная математика: оценка обязательств компании страхования. учебная помощь. — С.Пб.: СПбГУ, 2005. — 240 с.
8. Клапків М. Актуарій: професія і посада. Історичні витоки та шляхи становлення / М. Клапків // Україна-Business. — 1997. — № 8. — С. 226—231.
9. ТAU. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://actuary.in.ua/ua/information/base/>
10. Шегда А.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навч. посіб. / А. В. Шегда, М. В. Голованенко; за ред. А.В. Шегди. — К.: Знання, 2008. — 271 с.

В.В. Скрипниченко,
молодший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

СТРАХУВАННЯ АГРАРНИХ РИЗИКІВ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДУ СІЛЬГОСПВИРОБНИКІВ

Розглянуто зміст сільськогосподарських ризиків та важливість їх страхування в умовах нестійкого стану української економіки. Висвітлено проблемні питання діяльності страхових компаній в Україні. Доведено, що ріст цін на сільськогосподарську продукцію підштовхує на зростання страхових тарифів, нерозвиненість страхового ринку України, який має значні невикористані резерви. Запропоновано концепцію моделі ринку аграрного страхування в Україні, де пов'язані такі фінансові інструменти, як інвестиції, дотації, ціни на товари та страхові послуги тощо для обґрунтування розміру оптимальної страхової суми (з урахуванням інтересів страховика і страхувальника) щодо компенсації збитків в умовах реалізації фінансово-економічних й екологічних ризиків.

Історичний досвід та економічні реалії довели, що страхування є потужним фактором позитивного впливу на економіку. Страховий ринок — це один з ключових елементів національної економіки будь-якої країни. Страхові компанії завдяки перерозподілу коштів страхових резервів забезпечують стабільність економічної діяльності господарюючих суб'єктів та суттєве джерело інвестицій в економіку країни шляхом накопичення страхових коштів.

Що стосується аграрної сфери, то страхування в цій галузі є важливим і найпоширенішим способом уникнення ризиків або мінімізації їх прояву, що може допомогти оптимізувати структуру витрат, спрямованих на запобігання або швидке усунення наслідків стихійних лих, які перешкоджають сільськогосподарській діяльності. Аграрний сектор є одним з видів економічної діяльності, який що не найбільш страждає від природно-кліматичних лих та обмеженості фінансово-економічних ресурсів.

В аграрному секторі економіки України страховий ринок розвинений недостатньо і має значні не-

використані резерви. Так, за останні роки у сільському господарстві України застраховано лише близько 3–5 % ризиків і всього 15 % страховиків надають аграріям послуги з аграрного страхування, тоді як у країнах з розвинутою економікою цей показник становить 90–95 %. На Кіпрі і в Греції він взагалі сягає 100 %. Дещо нижче за рівнем охоплення йдуть Австрія (78 %), Швеція (60 %), Угорщина (52 %) і Німеччина (43 %). Український страховий ринок становить лише 0,05 % від європейського, і це при тому, що населення України становить близько 7 % від населення Європи. Аграрний сегмент страхової галузі забезпечує перерозподіл лише 0,08 % ВВП, а співпрацюють з товаровиробниками лише близько п'ятнадцяти страхових компаній. Якщо проаналізувати структуру застрахованих сільськогосподарських культур, то майже 80 % припадає на озиму пшеницю та ячмінь, що свідчить про значні потенційні можливості розширення страхового ринку, збільшення видів застрахованих культур і страхових продуктів [1].

За офіційними даними на початок 2010 р. обсяг укладених договорів зменшився у 3,7 раза у порівнянні з минулим роком, а страхова сума становила понад 900 млн грн, що майже у півтора раза менше від попереднього року. Обсяг зібраних премій за рахунок зростання тарифів виріс майже вдвічі і склав 84 млн грн. Застраховані сільськогосподарські площі становили близько 546 тис. га (табл. 1).

Підвищення тарифів у 2010 р. гарантувало страховикам непоганий прибуток. Цьому сприяв цінний ріст на сільськогосподарську продукцію, але це майже не вплинуло на охоплену страхуванням територію (яка збільшилась за підсумками 2010 р. лише

Таблиця 1

Огляд аграрного страхового ринку в динаміці*

Показник	2009 р.	2010 р. (на початок року)	2010 р. (на кінець року)
Укладених договорів	1980	524	524
Страхова сума, грн	1 300 000 000	941 343 341	941 343 341
Страхові премії, грн	42 003 000	32 972 537	84 000 000
Застрахована площа, га	510 115	195 674	546 000
Страховий тариф, %	3,24	3,5	7
Кількість страховиків	15	16	16
Страхові відшкодування, грн	13 423 000	10 000 000	10 000 000

* Джерело: Розроблено за даними [2; 3; 4].

на 2 % до 2009 р.) та кількість страховиків. Зазначені показники можна вважати одними із основних, що ілюструють розвиток страхування в агросфері України. З одного боку, вони вказують на неспроможність аграріїв виділяти додаткові кошти на придбання страхового захисту, а з іншого — свідчать про надзвичайно мізерні обсяги фінансової допомоги або її відсутність з боку держави.

Економіко-статистичний аналіз сільськогосподарського страхування за регіонами показує, що страховики нерівномірно представлені по областях. Зокрема, у 2009 р. в Сумській, Луганській і Одеській областях 11 компаній уклали договори страхування сільськогосподарських ризиків, а в АР Крим і Закарпатській області не було підписано жодного договору. Це можна пояснити низькою платоспроможністю господарств, невеликими площами угідь, високою ризиковістю економічного розвитку регіонів.

Далі детальніше проаналізуємо стан страхування рослинницької галузі сільського господарства по культурах (табл. 2).

При аналізі даних табл. 2 можна побачити, що сільськогосподарські товаровиробники переважно страхували у 2010 р. озиму пшеницю, ячмінь, жито, розмір застрахованих площ під цими культурами відповідно становив 308,4, 28,7 і 10,8 тис. га. При цьому сплачена страхова премія при страхуванні озимої пшениці у 2010 р. дорівнювала 9775,9 тис. грн. Сума компенсації з держбюджету на відшкодування страхового платежу при страхуванні озимої пшениці становила 4496,4 тис. грн або 46,0 % від страхового платежу. На одного страховальника, що застрахував

озиму пшеницю, припадало в середньому 363,3 га застрахованої площі, страхова вартість якої дорівнювала 277,5 тис. грн, за що сплачено 11,5 тис. грн страхового платежу й одержано 5,3 тис. грн компенсації від держави.

Викладене дає підстави для висновку, що рівень страхування рослинницької галузі сільського господарства України залишається досить низьким і є недостатнім для гарантування безпечної й безперейної господарської діяльності страховальників.

Для прикладу, розглянемо фактичний стан страхування рослинницької галузі у Київській області (табл. 3).

Згідно з даними табл. 1 кількість укладених договорів страхування з кожним наступним роком зростає. Суми внесених страхових платежів за період 2008–2010 рр. збільшились більше ніж у 2 рази, про що свідчать зміни в актуарних розрахунках. Середня сума надходження страхових платежів за кожним укладеним договором у 2010 р. збільшилася на 19 тис. грн або на 21,4 % порівняно з 2008 р.

Переважає більшість укладених договорів страхування природно-кліматичних ризиків галузі рослинництва здійснюється автоматично при видачі кредитів сільськогосподарським товаровиробникам.

Нині здійснюється розробка законодавчо-нормативної бази, яка має забезпечити подальший розвиток страхування сільськогосподарських підприємств. Насамперед, розробляються проект Закону «Про аграрне страхування» та Концепція розвитку аграрного страхування в Україні. Розглядається можливість створення Агентства з управління ризиками аграрного сектору.

Таблиця 2

Страхування сільськогосподарських культур в Україні, 2010 р.*

Показник	Сільськогосподарська культура				
	Пшениця	Жито	Ячмінь	Інші	Всього
Кількість підприємств	849	136	127	214	1326
Застрахована площа, тис. га	308,4	10,8	28,7	42,2	390,1
Страхова сума, тис. грн	235627	71326	22292	10009	229254
Франшиза, %					
мінімальна	10,0	17,5	5,0	0,5	–
максимальна	50	50	50	60	–
Тарифна ставка, %					
мінімальна	0,9	0,87	0,3	0,15	–
максимальна	11,99	7,25	10,28	11,93	–
Сплачена страхова премія, тис. грн	9775,9	196,4	822,6	2036,9	12831,7
Сума компенсації, тис. грн.	4496,4	97,9	398,9	852,3	5845,5
Припадає на 1 страховальника					
застрахованої площі, га	363,3	79,4	226,0	197,2	294,2
страхової суми, тис. грн.	277,5	524,5	175,5	46,8	172,9
страхових платежів, тис. грн	11,5	1,4	6,5	9,5	9,7
суми компенсації, тис. грн	5,3	0,7	3,1	4,0	4,4
Припадає на 1 га застрахованої площі, тис. грн					
страхової суми, тис. грн	764,0	6604,3	776,7	237,2	587,7
страхових платежів, тис. грн	31,7	18,2	28,7	48,3	32,9
суми компенсації, тис. грн	14,6	9,1	13,9	20,2	15,0

* Джерело: Розроблено за даними Державної служби статистики України

Одним з найбільших стимулів для розвитку страхування сільськогосподарських ризиків є залучення додаткових ресурсів через різні фінансові механізми, зокрема шляхом здешевлення комерційних кредитів для сільськогосподарських підприємств, що укладають договори страхування; надання беззаставних кредитів для товаровиробників під державні гарантії або гарантії органів місцевого самоврядування; компенсацій страхових премій за рахунок державного бюджету. Такі преференції описані у розділі III Закону України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні» [5]. Зокрема, аграріям відшкодовується 50 % витрат на страхування урожаю сільськогосподарських культур, а також 50 % франшизи у разі виплати страхових відшкодувань. Це є досить позитивним явищем і може стимулювати багатьох виробників до здійснення аграрного страхування.

Звісно, сума компенсації страхових премій страхувальнику значно обмежена, адже становить 50 % вартості страхових премій у межах страхової премії, яка не перевищує 5 % розрахованого тарифу, виходячи з розміру мінімальної закупівельної ціни загибелі (втрати) пшениці, жита, суміші пшениці та жита, ячменю, вівса, кукурудзи, соєвих бобів, льону, ріпаку, соняшнику, хмелю, цукрових буряків, однак це вже є певні кроки щодо стимулювання розвитку сільськогосподарського страхування. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2008 рік» на здешевлення вартості страхових премій, фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку, було передбачено 200 млн. грн (2007 р. ця сума становила лише 50 млн грн). Одночасно мають удосконалюватися нормативно-правові акти щодо страхування, які б забезпечували, насамперед, прозорість субсидування страхових премій та реальне відшкодування збитків, завданих стихійними лихами.

З метою обґрунтування розміру оптимальної страхової суми (з урахуванням інтересів страховика і страхувальника) щодо компенсації збитків в умовах реалізації фінансово-економічних й екологічних ризиків в аграрній сфері запропонована концепція моделі ринку агрострахування в Україні, в якій пов'язані такі фінансові інструменти, як інвестиції, дотації, ціни на товари та страхові послуги тощо. Динамічна модель агрострахування включає стохас-

тичний елемент у вигляді погодних (атмосферних) факторів і дає можливість здійснювати оцінку та прогнозування суми страхових платежів за альтернативними сценаріями розвитку економічної ситуації за умов відносно низьких і високих ризиків, а також ринкової нестабільності в аграрній сфері.

Згідно з концепцією сільськогосподарського страхування, яка є відносно новою на українському аграрному ринку, побудова стохастичної моделі з урахуванням інтересів страхувальників є надзвичайно актуальною, особливо в частині державного сприяння підвищенню потенційної вигоди виробників сільськогосподарської продукції від отримання страхового покриття [6].

У рамках загальної модельної конструкції сільськогосподарський виробник має максимізувати очікуваний майбутній прибуток у часі [7]:

$$\max_{Y, X, I} E \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t u(\pi(t)), \quad (1)$$

де прибуток в одному періоді визначається:

$$\pi(t) = \bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)) + C(\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)), \phi(t)) + g(\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)), \phi(t)) - \bar{X}(t)\bar{W}(t) - r(t)I(t) - a(\bar{X}(t), K(t)). \quad (2)$$

У запропонованій моделі припускається, що виробники сільськогосподарської продукції в Україні максимізують не тільки очікуваний прибуток, а й корисність свого прибутку, яку вони отримують протягом тривалого часу. Таке припущення більш реалістичне, ніж просто максимізація прибутку.

Прибуток $\pi(t)$ у будь-який період t розраховується як різниця між валовим доходом, що формується із загальної виручки від продажу сільськогосподарської продукції (наприклад, кукурудзи, пшениці, соняшнику тощо) $\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t))$, страхових платежів, отриманих у разі неврожаю $C(\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)), \phi(t))$, державних субсидій на страхування $g(\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)), \phi(t))$, та витратами, які складаються зі змінних витрат на виробництво $\bar{X}(t)\bar{W}(t)$, інвестиційних витрат $r(t)I(t)$, і страхових виплат $a(\bar{X}(t), K(t))$. При цьому сільськогосподарські виробники мають регулярно вносити платежі до страхових компаній $a(\bar{X}(t), K(t))$. У моделі страхові виплати залежать від виробничих потужностей сільськогосподарських підприємств,

Таблиця 3

Стан страхування сільськогосподарських культур у Київській області в динаміці*

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кількість укладених договорів	54	77	138
Суми страхових платежів, млн. грн	60,7	89,1	181,4
Суми страхових виплат, тис. грн	41,8	59,3	132,8
Середній рівень виплати страхового відшкодування, %	0,069	0,067	0,073
Середній рівень виплат на 1 договір, тис. грн	0,77	0,77	0,96
Середня сума страхових платежів на 1 договір, тис. грн	112,41	115,71	131,45

* Джерело: Розроблено за даними Державної служби статистики України

оскільки результати виробництва і доходи не відомі на початку виробничого циклу. Виробнича потужність вимірюється в термінах кількості капіталу $K(t)$ та змінної витрат $\bar{X}(t)$.

Страхові компанії, як правило, виплачують компенсацію сільськогосподарським виробникам у випадку, коли несприятливі погодні умови впливають на ціни, сільськогосподарську продукцію та виробництво згідно із функцією $C(\bar{Y}(t)\bar{P}(\phi(t)),\phi(t))$. Компенсація передбачається графіком і залежить від суми реалізованих доходів та рівня несприятливих погодних умов.

Водночас припускається, що страхові ринки знаходяться в умовах досконалої конкуренції, тому очікуваний прибуток страхових компаній дорівнює нулю. Це означає, що очікувана вартість платежів, отриманих страховими компаніями від виробників сільськогосподарської продукції, має дорівнювати очікуваному значенню компенсації, отриманої від страхових компаній виробниками сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарські виробники також мають вкладати частину своїх доходів у майбутні виробничі потужності. Цей процес моделюється через включення інвестиційного рівняння, яке свідчить, що зміна у потоках основного капіталу (без амортизації) дорівнює обсягу валових інвестицій $I(t)$ за мінусом кількості залишкового капіталу.

Запропонована модель використовуватиметься для обчислення ефектів аграрного страхування сільськогосподарського виробництва, інвестицій в сільське господарство, попиту на продукцію аграрної сфери. Очікуваними результатами є позитивні наслідки від сільськогосподарського страхування в інтересах сільськогосподарських виробників шляхом збільшення виробництва та інвестицій. Розв'язок динамічної стохастичної системи покаже оптимальний рівень страхових виплат, очікуваних у разі страхування сільськогосподарської продукції.

Отже, для подальшого розвитку і впровадження інноваційних інструментів страхування природно-кліматичних ризиків у сільському господарстві необхідно здійснити наступні першочергові заходи.

1. Надання державою адекватної підтримки, яка б дала можливість зменшити системну проблему дефіциту обігових коштів сільгоспвиробників шляхом покриття через державні субсидії якомога більшої частини страхової премії.

2. Створення Державної аграрної страхової компанії (ДАСК) та визнання її на законодавчому рівні уповноваженим страховиком для здійснення страхування сільськогосподарської продукції на території України, що стане додатковим шляхом для поповнення доходів держави.

3. Забезпечення з боку страховиків доступності й можливості придбання страхувальниками з будь-

яким рівнем доходів посильних для них обсягів страхового покриття.

4. Надання (можливо, на комерційній основі) якісної та вичерпної інформації стосовно метеорологічних та статистичних даних для прогнозування та оцінки ризиків щодо настання несприятливих погодних явищ.

5. Внесення змін в законодавчу базу з метою надання фінансовим установам дозволу видавати сезонні позики для підприємств, які страхують врожай сільськогосподарських культур, в розмірі внесених коштів за даним видом страхування.

6. Удосконалення організаційних форм сільськогосподарського страхування (зокрема, створення сільськогосподарського страхового кооперативу).

Висновки. Запропонована модель використовуватиметься для обчислення ефектів аграрного страхування сільськогосподарського виробництва, інвестицій в сільське господарство, попиту на продукцію аграрної сфери. Очікуваними результатами є позитивні наслідки від сільськогосподарського страхування в інтересах товаровиробників шляхом збільшення виробництва та інвестицій. Розв'язок динамічної стохастичної системи покаже оптимальний рівень страхових виплат, очікуваних у разі страхування сільськогосподарської продукції. До того ж модель є придатною для варіантного оцінювання наслідків фінансово-економічної політики держави в аграрній сфері та напрямів належного покриття фінансово-економічних ризиків (премії), які мають бути регулярними навіть у несприятливі сільськогосподарські роки, та у період прояву кризових явищ. Розв'язання потребують також проблеми диференціації страхових тарифів за певними територіями, підвищення загального рівня тарифів, скорочення частки компенсації збитку з боку страховиків через дотацію держави страхувальникові.

Використані джерела

1. Шолойко А.С. Актуальні проблеми розвитку сільськогосподарського страхування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.rusnaukaoom^KAND2008/E\(xinornica26141.7.www.aska-shop.com.ua/](http://www.rusnaukaoom^KAND2008/E(xinornica26141.7.www.aska-shop.com.ua/)
2. Украина — Рынок агрострахования в 2009 году [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com/ru/analytics?pid=11203>.
3. Украина — Данные по страхованию сельскохозяйственных культур (на весенне-летний период 2010 года) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com/ru/analytics?pid=13718>.
4. Украина — Премии взорли [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com/ru/news/>.
5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Лайко П.А. Страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві / П. А. Лайко, С. Д. Пушак. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 318 с.
7. Скрипниченко В.В. Стохастичне моделювання аграрного страхування в Україні / В. В. Скрипниченко: тези доп. II міжнародної наук.-практич. конф. «Актуальні проблеми розвитку економічної кібернетики» (Київ, 26 листоп. 2010 р.). — К.: КНУТД. — С. 70—73.

В.В. Россоха,

доктор екон. наук, ст. наук. сп.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ

Висвітлено сутність, роль і значення інформації для прийняття оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень. Розглянуто основні компоненти системи ринкової інформації й напрями проведення маркетингових досліджень. Обґрунтовано необхідність застосування інформаційних систем і технологій в практичній діяльності. Виявлено перешкоди на шляху інформаційного забезпечення маркетингового управління.

Маркетинг вважається найпродуктивнішим видом підприємницької діяльності й може розглядатись як ідеологія, що визначає стратегічні напрями розвитку. Комплекс маркетингових заходів являє собою вид соціальної технології, спрямованої на виявлення ефективних засобів управління ринком на засадах об'єктивного розуміння ринкової ситуації. Така технологія включає аналіз (інформація за результатами маркетингових досліджень), планування (оперативне, стратегічне), організацію виконання, мотивацію, контроль за проведеними заходами й отриманим прибутком, регулювання, інформаційне забезпечення, тобто містить функції управлінської діяльності. Комплексне поєднання маркетингу з менеджментом структурує виробничо-комерційну систему.

Сучасний розвиток маркетингового управління й інформаційного забезпечення його значною мірою пов'язаний із розробленням, упровадженням і ефективним використанням технологій управління — методології, організаційних та інструментальних заходів, спрямованих на реалізацію інформаційних і маркетингових завдань [1]. Від наявності інформаційних потоків, рівня сучасних технологій і способів отримання, розподілу й оброблення маркетингової інформації про стан об'єкта управління залежить раціональність управлінських рішень. Очевидно, що інформація як сукупність знань, даних, фактів, характеристик про відповідні ринкові явища, процеси, взаємозв'язки і взаємовідносини між акторами й агентами ринку набуває значення основного інструменту маркетингового управління, стає найдорожчим товаром

у світі, дорожчим за який може бути лише брак інформації. Мінливе ринкове середовище висуває підвищені вимоги до маркетингової інформації про довкілля, що спонукає до вибору найкращих механізмів інформаційного забезпечення управлінської діяльності й ефективного використання маркетингової інформації.

Вітчизняні й зарубіжні вчені активно досліджують окремі аспекти місця інформації у виробничо-комерційній діяльності, ролі інформаційних систем і технологій в маркетинговому управлінні на макро- і мікрорівні [1–11]. Проте багато українських компаній мають низький ступінь розуміння проблеми інформаційного забезпечення діяльності на оперативному і стратегічному рівнях, не здатні чітко окреслити коло своїх основних інформаційних потреб, визначити джерела задоволення їх, не володіють методами використання інформаційних ресурсів для прийняття управлінських рішень, тобто практично не орієнтуються на інформаційному ринку. Водночас загострення конкурентної боротьби в умовах дефіциту маркетингової інформації призводить до того, що суб'єктам господарювання стає все важче зберігати свої ринкові позиції.

Метою статті є вироблення комплексного підходу до формування маркетингових інформаційних систем і технологій та використання інформації в управлінській діяльності організацій.

У широкому сенсі, інформаційне забезпечення маркетингового управління включає поєднання всієї використовуваної інформації, застосування специфічних засобів і методів опрацювання її й діяльність фахівців з аналізу її. У сфері управління маркетинговою діяльністю передбачається збір і зберігання інформації, результати аналізу якої слугують основою для оперативного розроблення й реалізації управлінських рішень, своєчасного реагування на зміни ринкового середовища, забезпечення конкурентних переваг в умовах жорсткої конкуренції й ефективності виробничо-

комерційної діяльності. Головна мета маркетингової інформації полягає у створенні системи показників, які дають змогу кількісно і якісно характеризувати досліджувані об'єкти, а значущість її забезпечується ступенем впливу на зниження фінансових ризиків, підвищення ефективності маркетингу, визначення уподобань споживачів, координацію маркетингової стратегії, реалізацію завдань менеджменту, верифікацію власної інтуїції й припущень [2].

На практиці інформаційне забезпечення охоплює систему руху і перетворення інформації, включаючи класифікаційні переліки всіх даних, методи кодування їх, зберігання й передачі. Автоматизація інформаційного забезпечення спрямована на використання технічних засобів управління для постачання потрібної інформації відповідним органам з такою метою:

по-перше, організації безперервного процесу збирання, опрацювання, зберігання, пошуку й відображення інформації, а також передавання її на різні рівні управління, кожен із яких потребує різної маркетингової інформації, відповідно до завдань, які він виконує;

по-друге, високої надійності й вірогідності інформації згідно з установленими вимогами щодо її збирання й опрацювання на кожному з рівнів (стратегічний, тактичний, операційний) управління [3].

Для оптимізації структури управління на засадах маркетингу важливою є насамперед інформація про потреби споживачів, наявність ринкових товарних ніш, конкурентів на обраному напрямі діяльності, стан фінансових ресурсів. Інформація про потреби і наявність ринкових ніш, як правило, збирається шляхом проведення маркетингових досліджень. Певна частина цієї інформації використовується для подальших аналітичних досліджень і формування можливих стратегій розвитку підприємства або галузі економіки. Інформаційний потік обробленої й підготовленої для прийняття управлінських рішень інформації надходить керівництву організації [4].

Складниками системи маркетингової інформації є підсистема внутрішньої інформації підприємства, маркетингової розвідки, дослідження й аналітики. Внутрішня інформація базується на облікових даних, які збираються кожним підрозділом для забезпечення його діяльності. Підсистема маркетингової розвідки інформаційно наповнюється з різних джерел (від замовників продукції, постачальників ресурсів і сировини, конкурентів, посередників, а також з друкованих видань, реклами, Інтернету) й утворює

інформаційний потік, що відображає динаміку зовнішнього середовища. Інформація, що надходить від цієї підсистеми, дає змогу менеджерам постійно відстежувати стан ринку, процеси і явища, що можуть вплинути на розвиток підприємства (галузі) у майбутньому [5;6].

Маркетингові дослідження організації виробництва, технологій, фінансового забезпечення тощо проводяться фахівцями. Роль маркетингових досліджень полягає у визначенні потреб і попиту споживачів, створенні програми задоволення їх, ідентифікації й виявленні проблем і можливостей фірми, оцінюванні виробничої й комерційної сфер. Це будь-яка дослідницька робота, що забезпечує потреби маркетингу, тобто система збору, опрацювання, зведення, аналізу і прогнозування даних, необхідних для конкретної маркетингової діяльності на будь-якому її рівні. Завданням цієї підсистеми є виявлення й опис динаміки виробничо-комерційних процесів і проблем, проектів розвитку, оцінювання заходів і чинників впливу, моніторинг і фінансовий контроль діяльності, визначення характеру й потенціалу ринку, аналіз обсягу продажів, вивчення товарів конкурентів тощо. Водночас найважливішими напрямками вважаються дослідження ринку, споживачів, конкурентів, товару, цін, товарообігу, системи стимулювання збуту і реклами, внутрішнього середовища підприємства. Ці дослідження дають можливість отримати релевантну, точну і своєчасну інформацію, підвищити якість управлінських рішень і розробити адекватні стратегії. Варто зауважити, що проведення маркетингових досліджень пов'язано з трьома видами ризиків, зумовлених неправильним припущенням про необхідність дослідження, вибором неправильного дослідження для отримання необхідної інформації, неправильним трактуванням отриманих під час дослідження даних, що не гарантують успіху компанії.

Аналітична підсистема являє собою інструментально-інформаційний комплекс, у межах якого розробляються моделі й проводиться технічний аналіз маркетингової інформації й ефективності ухвалених рішень. Вона значною мірою сприяє складанню й виконанню виробничих програм, маркетингового і фінансового планів, забезпеченню прийняття і підтримування управлінських рішень у процесі безперервного збирання й оброблення інформації.

Маркетингова інформація має стратегічне значення для управлінської діяльності, що впливає з відносин підприємства із зовнішнім середовищем в соціально-економічній, культурній, правовій, тех-

нологічній та інших сферах, з партнерами, конкурентами і ринком загалом. Проте, щоб маркетингова інформація могла бути використана у прийнятті управлінських рішень, вона повинна бути конкретною, правдивою, актуальною, порівнюваною, інакше кажучи, придатною для застосування.

Планування маркетингу й аналізу результатів прийняття рішень, організації тісної взаємодії бізнес-одиниць компанії з метою збільшення збуту продукції загалом важке завдання, але воно піддається автоматизації завдяки впровадженню інформаційних систем і технологій, що прискорюють доступ до інформації, своєчасне «продукування» й розподіл її. Використання інформаційних систем і технологій значною мірою впливає на оперативність і результативність маркетингового управління. Вибір таких систем і технологій здійснюється залежно від масштабності виробництва, особливостей організації обліку і звітності, методів управління та завдань маркетингу. Водночас слід враховувати таке [7]:

можливості формування і надання системою у відповідному звітному періоді інформації про наявних і потенційних конкурентів, проведення аналізу їхньої діяльності, можливості надання варіантів функціонування;

формування за допомогою інформаційної системи звітів про існуючі та потенційні ринки, їхню сегментацію й обсяг;

надання системою даних про асортимент продукції і послуг на ринку, методи формування ціни й особливості збутової інфраструктури.

Багато підприємств теоретично знайомі з наявними нині інформаційними системами, хоча їхні особливості і переваги залишаються для них мало відомими. Попитом на ринку почали користуватися системи «Marketing Expert» і «Sales Expert», що застосовуються для авторизації завдань планування маркетингу й аналізу результатів прийняття рішень.

Система «Marketing Expert» призначена, насамперед, для підтримання прийняття рішень, що впливають із планування маркетингу й аналізу ефективності їх. За допомогою цієї системи розв'язуються такі завдання стратегічного планування маркетингу на підприємстві: аналіз зовнішнього середовища, оцінювання діяльності організації й визначення майбутніх можливостей і загроз; визначення корпоративної місії, цілей і стратегій; установлення цілей і розроблення стратегії для кожної бізнес-одиниці, що входить в організацію. Формалізація результатів ситуаційного аналізу надає графічний формат інфраструктури компанії, яка є базою даних для введення

й оброблення операційних даних за всіма варіантами маркетингових стратегій.

Значною мірою конкретизована система «Sales Expert» класу «Customer Relationship Management» (управління відносинами з клієнтами) дає змогу комплексно розв'язати завдання збуту, сервісу і маркетингу, реалізувати нормативну модель діяльності компанії у сфері продажів і технологію тісної взаємодії відповідних служб, результативно управляти процесом продаж і забезпечувати отримання інформації, необхідної для прийняття рішень про корегування діяльності компанії у сфері маркетингу [8].

Упровадження інформаційних систем і технологій пов'язане зі зростання витрат, але водночас значно підвищується результативність праці співробітників і мобільність системи маркетингового управління. Економія витрат на інформаційне забезпечення призводить до втрат робочого часу, витрат, пов'язаних із технічною підтримкою інформаційних ресурсів і невчасним прийняттям відповідних управлінських рішень. Пов'язані з придбанням і експлуатацією інформаційної системи витрати формалізовано можна представити формулою

$$W_{IS} = \sum_{i=1}^n T_i \cdot E_i \cdot K_i + PV_i,$$

де: W_{IS} – витрати на придбання й експлуатацію інформаційної системи маркетингового управління; T_i – термін розв'язання маркетингового завдання i -м робочим місцем; E_i – експлуатаційні витрати на одиницю часу робочого місця; K_i – період експлуатації робочого місця; PV_i – витрати на придбання і створення робочого місця інформаційної системи маркетингового управління.

Отримана сума витрат порівнюється з ефектом від упровадження інформаційної системи для виконання управлінням маркетингових завдань. Водночас слід враховувати такі конкурентні переваги, що забезпечують використання інформаційної системи й технології маркетингового управління:

поглиблене обґрунтування рішень щодо стратегічної й тактичної маркетингової діяльності;

зменшення вірогідності неврахування важливої маркетингової інформації;

полегшення процесу розпізнавання ринкових тенденцій і тестування альтернативних маркетингових стратегій за допомогою аналітичного або економетричного моделювання;

спрощення у процесі створення інтегральних баз даних і порівняння різних інформаційних джерел для аналізу і прогнозу;

упорядковане переміщення інформації між структурними підрозділами;

підвищення загального рівня інформатизації фірми;

вільний доступ до необхідної інформації;
швидке отримання актуальної, достовірної й повної інформації менеджерами [9].

Слід зазначити, що функціонування економіки в умовах глобалізації ринкових відносин підпадає під вплив ускладнень господарських процесів і комунікативних зв'язків, зумовлених щорічним подвоєнням інформаційних потоків, перенасиченням їх ненадійною, викривленою й недостовірною інформацією, що створює певний «інформаційний вакуум» й адекватно впливає на формування управлінських рішень [10]. Безліч обмежень на роботу з маркетинговою інформацією всередині компанії накладають специфічні фактори зовнішнього середовища, що видозмінюють структури систем маркетингової інформації й значущість різних інформаційних джерел. Перешкоджають упровадженню основних принципів маркетингового управління в повному обсязі також особливості українського ринку. Так, на відміну від розвинених країн, де офіційні статистичні дані про виробництво, споживання, експортно-імпорتنі операції, рівні життя громадян широко використовуються як один з первинних інструментів аналізу, в Україні таких даних або бракує взагалі, або вони не віддзеркалюють дійсності через неадекватні методи збору інформації і великий часовий лаг між збором даних і обробленням їх [11].

До основних факторів впливу на формування й розвиток вітчизняних систем маркетингової інформації належать нерозвиненість ринку й інформаційна непрозорість ринкових операцій. Свідченням цього є брак повної, точної й достовірної інформації про всі проведені на ринку операції й низький рівень культури ведення бізнесу.

Водночас нові умови господарювання висувають відповідні вимоги до якості управління й методів здійснення його, а тому потребують нової концепції управління. Вона має бути орієнтована на споживацькі потреби, забезпечені адекватною інформацією і динамічними знаннями, ефективними інформаційними системами і технологіями, сприяти підвищенню рівня ефективності виробництва й конкурентоспроможності продукції. Це підвищення здійснюється за рахунок прискорення комунікативних потоків, якості управлінських рішень і маркетингової активності, що базується на збільшенні обсягів реалізації продукції, здійсненні оптимальних витрат, пов'язаних із вибором, придбанням і обслуговуванням інформаційних систем і технологій.

Висновки. Визначення позицій на ринку, урахування культурної і суспільної специфіки ухвалення рішень стосовно виробничо-комерційної діяльності є комплексним завданням маркетингового управління. Інформаційне забезпечення його дає змогу реалізувати конкурентні переваги, адаптуватись до умов зовнішнього середовища, розробляти і проводити виважену маркетингову політику. Проте у вітчизняних суб'єктів господарювання простежується недостатній рівень організації маркетингових досліджень, підготовки і професійного використання бізнес-інформації, співпраці з консалтинговими установами. Водночас використання різних інформаційних джерел у практиці українських організацій пов'язане з високою інформаційною асиметрією вітчизняного інформаційного простору й низьким ступінь довіри до зовнішніх джерел інформації. Значно надійнішими вважаються дані про виробничо-комерційну діяльність, що мають «внутрішнє» походження. Але вони залишаються великою і «страшенною комерційною таємницею».

Використані джерела

1. Амблер Т. Практический маркетинг / Амблер Т.; пер. с англ. под общей ред. Ю. Н. Каптуревского. — С.Пб.: Питер, 2004. — 482 с.
2. Єжова Л.Ф. Інформаційний маркетинг: [навч.-методич. посіб.] / Єжова Л.Ф. — К.: КНЕУ, 2004. — 185 с.
3. Бутенко Н.В. Особливості маркетингових досліджень на промисловому ринку / Н. В. Бутенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2010_2/St_10.pdf
4. Дудяк Р.П. Інформаційно-маркетингові та фінансові аспекти розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні / Р. П. Дудяк, С. Я. Бугіль, О. Р. Дудяк // Вісник національного університету «Львівська політехніка» (Логістика). — 2008. — С. 85—90.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Котлер Ф. — С.Пб.: Питер Ком, 2006. — 764 с.
6. О'Шонесси Дж. Конкурентний маркетинг: стратегический подход / О'Шонесси Дж.; пер. с англ. под ред. Д.О. Яштовской. — С.Пб.: Питер, 2005. — 513 с.
7. Ляшко Д.Ю. Принципи вибору та визначення витрат інформаційних систем і технологій маркетингової діяльності підприємства / Д. Ю. Ляшко. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ever/2009_2/11.pdf
8. Степаненко О.В. Роль інформаційного забезпечення в процесі управління маркетинговою діяльністю в сільськогосподарських підприємствах / О. В. Степаненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 142. — Ч. 1. — С. 96—104.
9. Колесник В.М. Роль інформаційного забезпечення в процесі управління маркетинговою діяльністю в сільськогосподарських підприємствах / В. М. Колесник, К. С. Горева // Економічний простір. — 2010. — № 37. — С. 191—201.
10. Задоя А.А. Депрессивные экономические системы в условиях новейшей экономики / А. А. Задоя // Бюлетень міжнародного економічного форуму. — 2008. — № 1. — С. 176—185.
11. Гребешков О.М. Інформаційне забезпечення діяльності підприємства: інформаційні потреби та джерела їх задоволення / О. М. Гребешков // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 6. — Т. 3. — С. 205—208.

М.В. Калінчик,

доктор екон. наук,
НДІ «Укразропромпродуктивність»

А.М. Новосельцева,

аспірант,
Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА БІОДИЗЕЛЯ І БІОЕТАНОЛУ В УКРАЇНІ

Пропонується складні економічні системи досліджувати за допомогою моделі «витрати-випуск» В. Леонтьєва. Встановлено, що лише за рахунок таких організаційних заходів, як експорт рослинних олій, гліцерину та кукурудзи на зерно, заборона на спалювання поживних залишків і сприяння розвитку тваринництва (використання шроту і макухи в годівлі тварин замість їх експорту) забезпечуватиметься економія 4,5–5 млн т поживних речовин та суттєво підвищиться ефективність аграрного сектору економіки.

Вичерпність основних викопних енергоносіїв в оглядовому майбутньому з відповідним підвищенням цін на нафтопродукти та погіршення екологічної ситуації зумовлює необхідність пошуку альтернативних і відновлювальних видів енергії, зокрема біодизеля й біоетанолу, одержуваних при переробці сільськогосподарських культур. Країни світу почали адаптувати стратегії розвитку економіки до нових енергетичних викликів. Аграрний сектор економіки України, крім заходів з нарощування виробництва біопалив згідно з різними програмами розвитку, продовжує реформуватися з відповідними структурними змінами щодо обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та її експорту. Забезпечення вищої ефективності при виробництві олійних культур та їх експорту або ж продуктів їх переробки викликав не тільки зацікавленість щодо цього ринкового сегменту з боку сільськогосподарських виробників, а й активізував діяльність і змагання різних політиків, просто аматорів, експертів і науковців у визначенні майбутніх його економічних параметрів. Так, деякі науковці пропонують використовувати до 2020 р. 20 % площі сівозмін під посіви ріпаку та сої й виробляти 6 млн т біодизеля [1], інші дослідники обґрунтовують показник 9 млн т біоетанолу з ефектом 25 млрд грн [2] або ж пропонують переробляти призначене на експорт зерно та насіння олійних культур на біопаливо [1] тощо.

Проблеми досягнення можливої на перспективу ефективності виробництва біопалива із сільськогосподарських культур та розрахунку прогнозних параметрів його обсягу розглядаються багатьма вітчизняними вченими. Основний напрям досліджень — визначення прогнозних параметрів виробництва біопалив і необхідних посівних площ та показників можливих економічних ефектів [2;1;3;4]. Аналіз останніх досліджень шляхів досягнення ефективності виявив системний пошук цього енергетичного сегменту на внутрішньому і світовому ринку з урахуванням техніко-економічних параметрів виробництва біопалив, нормативно-правових актів і політичної волі держави [5;6]. Проте не повною мірою досліджено перспективи найбільш ефективної структури виробництва сировини біопалив — олійних та основних зернових культур.

Метою статті є моделювання різних стратегій розвитку виробництва біопалив і необхідної для цього сировини за різними критеріями — економічними та економіко-екологічними на 2015 і 2020 рр. і на цій основі аналіз причин збитковості виробництва біопалив і варіантів найбільш ефективних структур з точки зору економіки і екології.

Будь-які структурні зрушення в економіці країн потребують відповідних аргументованих розрахунків, передусім за допомогою міжгалузевої моделі «витрати-випуск» В. Леонтьєва. Дуже важливим, як зазначають американські економісти Х. Ченері і П. Кларк, є дослідження проблем із залученням міжгалузевого методу в умовах різкого відхилення показників стратегії економіки від колишнього напрямку розвитку в одному або більше секторах національного господарства [7, с. 365]. Саме такі різкі структурні зрушення в аграрному секторі економіки України є проявом адаптації до світового ринкового середовища. Всі галузі сільського господарства знаходяться у складних взаємозв'язках, включаючи зворотний. Останній можливий, якщо продукт, одержаний на наступних стадіях виробництва, на попе-

редніх стадіях виробничої вертикалі є елементом виробничих витрат. Крім того, в таблиці міжгалузевого балансу «витрати-випуск» узгоджується кінцевий попит на продукцію з початковими витратами в цих самих галузях через цілу систему проміжного попиту в кожній з них на продукти інших галузей. Як зазначав англійський економіст Річард Стоун, метою розрахунків на моделі «ватрати-випуск» є узгодження попиту з потребами таким чином, щоб виокремити в економічних показниках участь різних галузей у виробництві кожного продукту [8, с. 19].

Модель «витрати-випуск» застосовують як для структурного аналізу, так і для управління аграрним сектором економіки з необхідною умовою визначення розвитку всіх взаємозалежних складників економіки. Тобто, дослідження окремої галузі та прогнозування її розвитку без урахування міжгалузевих зв'язків не дасть змоги одержати вірогідні результати, особливо за умови обмеженості певних видів ресурсів, передусім земельних та інвестиційних.

Розробка програми дій Уряду або різних галузевих програм Мінагрополітики та продовольства України потребує визначення їх впливу на окремі параметри економіки з подальшим вибором альтернативного варіанта розвитку аграрного сектору економіки та відповідним накресленням заходів щодо проведення вибраної економічної політики. Власне модель «затрати-випуск» є простим і надійним інструментом математичної формалізації технологічних параметрів різних галузей або секторів економіки й об'єднання їх у взаємопов'язану систему, що іншими методами зробити практично неможливо.

Крім можливостей проведення структурного аналізу, міжгалузевий метод «витрати-випуск» дає змогу розробити загальний прогноз або проект економічного розвитку всіх галузей аграрного сектору економіки. В таких національних програмах на розвиток економіки впливають важливі урядові заходи або окремі галузеві програми як в частині інвестування, так і контролю деяких параметрів виробництва, пов'язаних з дотриманням вимог продовольчої або екологічної безпеки. Урядова політика викликає зміну кінцевого попиту (наприклад, як відгук на стимулювання або стримування експорту окремих видів продукції), а відповідно веде до структурних змін у вертикалі взаємодії з іншими галузями економіки. У цій ситуації постає завдання системної перевірки здійсненності загальної стратегії розвитку аграрного сектору економіки, в тому числі й урядових програм.

Для забезпечення перевірки проводять такі процедурні заходи:

а) проектують (або ж наперед визначають у галузевих програмах) обсяги кінцевого попиту;

б) розробляють матрицю технологічних коефіцієнтів витрат ресурсів (A) та обернену матрицю — матричний мультиплікатор $[(E-A)^{-1}]$;

в) встановлюють систему обмежень як щодо обсягів виробництва деяких галузей (наприклад, просяпних культур), так і окремих ресурсів (наприклад, земельних, трудових та ін.).

Перевірку здійсненності програми розвитку проводять згідно з розрахунками у середовищі матричної алгебри, а саме: визначаються обсяг випуску продукції (X) та потребу в первинних ресурсах як добуток оберненої матриці і обсягів кінцевої продукції кожної галузі (Y) за умови зіставлення результатів із передбаченими обмеженнями. Наявність взаємозв'язку всіх галузей через технологічну матрицю дає змогу оптимізувати структуру аграрного сектору економіки, якщо критерієм є максимум одержаного прибутку, а обсяги кінцевої продукції обмежуються деяким діапазоном їхніх значень.

При побудові міжгалузевого балансу економіки або її основних галузей у вартісному виразі використовують ціни виробництва або ж ціни кінцевого споживання. У вітчизняних спеціальних та інформаційних джерелах обґрунтовується думка, що одним із основних чинників ефективності виробництва біопалива є власна сировинна база (тобто, основний ресурс оцінюють за собівартістю) [9;2], тому нами розроблено міжгалузеві баланси зведеного комплексу з виробництва біоетанолу і біодизеля як за показниками собівартості одиниці продукції (власна сировинна база), так і за цінами її реалізації (сировину оцінено за ринковими цінами).

Міжгалузевий баланс зведеного комплексу з виробництва біоетанолу і біодизеля оптимізовано за 8 варіантами: 4 — за оцінкою продукції стосовно її собівартості (два варіанти — з умовою виробництва біоетанолу і біодизеля та 2-ма критеріями: максимум прибутку і максимум прибутку з урахуванням екологічних наслідків, а також два варіанти — без цієї умови з аналогічними критеріями) і 4 — за цінами реалізації (такі ж умови та критерії) на два прогностичні періоди: 2015 і 2020 рр. Тобто, проведено оптимізаційні розрахунки за 16 варіантами, на основі яких зроблено відповідні висновки щодо перспектив нарощування виробництва біопалив в Україні без державної підтримки.

Критерій оптимізації — максимум прибутку з виробництва зернових, олійних культур і продуктів їх переробки в наведеній нами системі позначено одиницею, а критерій з урахуванням екологічних витрат (сальдовиносу поживних речовин) — двійкою. Варіанти, крім критеріїв, різняться й обсягами

виробництва біоетанолу та біодизеля або ж їх відсутність у виробничій програмі. За прогнозом на 2020 р. деякими варіантами передбачено виробництво 6 млн т біоетанолу і 2,5 млн т біодизеля (на 2015 р. — відповідно 6 і 0,623 млн т).

За розрахунками, залежно від терміну прогнозу (й відповідно рівнів урожайності) та різних критеріїв структура виробництва за варіантами оптимізації різко змінюється. Наприклад, обсяги виробництва кукурудзи на зерно коливаються в межах 16–21 млн т, насіння ріпаку — 2–7,5, соняшнику — 8–9,5, сої — 2,8–8,8 млн т. У варіантах без виробництва біоетанолу і біодизеля, особливо за умови еколого-економічного критерію (врахування вартості виносу поживних речовин та їх повернення у ґрунт або ж накопичення бобовими — соєю), виробництво сої може досягти 8,8 млн т. Це, на перший погляд, великий обсяг зростання порівняно із досягнутим рівнем виробництва у 2010 р. — 2 млн т. Однак, наприклад, у США основними складовими стратегії розвитку національної економіки є нафта, вода і білок (у країні проживає 5 % населення планети й виробляється 45 % світових обсягів білка).

Тільки за останні 20–30 років обсяги виробництва сої зросли у 43 країнах світу, в тому числі у Китаї — вдвічі, США — у 8, Аргентині — у 12, Бразилії — у 23 рази. За даними ФАО, білок сої дешевший пшеничного, кукурудзяного, ячмінного, горохового і люцернового у 3–8 разів [10]. Розвиток виробництва сої і продуктів її переробки залежить від того, якими темпами відновлюватиметься галузь тваринництва. Проте на перших етапах її відновлення визначені обсяги продуктів переробки сої можна експортувати. З прийняттям державою стратегії розвитку галузей тваринництва до 2020–2030 рр. можна чітко визначити обсяги виробництва та експорту сої та продуктів її переробки.

Зазначимо, що виробнича програма, за умови оцінки показників матриці міжгалузевого балансу в цінах реалізації, практично не відрізняється від матриці за собівартістю. Найбільші розбіжності в економічній ефективності всієї системи будуть за різних критеріїв оптимізації і за різних оцінок показників матриці (за собівартістю і цінами реалізації). Так, за умови виробництва 6 млн т біоетанолу і 623 тис. т біодизеля та оцінки показників матриці міжгалузевого балансу за собівартістю й критерію оптимізації — максимум прибутку — кінцева продукція розподіляється в основному на експорт (або продовольче споживання), шрот (макуха) також експортується, а побічна продукція — спалюється. Тобто це й спостерігаємо в діяльності сільськогосподарських підприємств. Адже експортна

спрямованість держави й бажання збільшити дохідність спонукає значну частину товаровиробників економити дизельне паливо за рахунок відмови від загортання післяжнивних залишків у ґрунт та організації їх спалювання безпосередньо на полях.

Проте з експортом продукції і продуктів її переробки (особливо шротів або макухи) виносяться поживні речовини з ґрунту, які були накопичені в попередні десятиріччя і тільки незначна їх частина повертається в нього. Аналогічні втрати маємо і при спалюванні поживних залишків на полі. Тому нами проведено також оптимізацію за критерієм — максимум прибутку з мінімумом втрат поживних речовин. За цього критерію змінюється структура використання кінцевої та побічної продукції, а втрати поживних речовин різко знижуються. Основний висновок — шрот і макуха, суха барда повинні використовуватися на корм, а з органічними добривами їх поживні речовини (NPK) будуть повертатися у ґрунт. Навіть якщо не передбачати переробку насіння ріпаку на біодизель, але більш ефективно (і з нижчими втратами поживних речовин) експортувати ріпакову олію, а шрот — використовувати у годівлі тварин (чи спалювати в котлах для виробництва тепла, а попіл з поживними речовинами — вивозити на поле).

Виявлено різницю у втратах поживних речовин як при варіантах з виробництвом (або без виробництва) біоетанолу і біодизеля, так і за критеріями оптимізації — тільки за максимумом прибутку та з урахуванням екологічних наслідків. Так, за виробництва 6 млн т біоетанолу і 623 тис. т біодизеля з експортом шротів і спалюванням поживних залишків втрати поживних речовин будуть 54,1 млрд грн, а без виробництва біопалив — 51,4 млрд грн. З урахуванням еколого-економічного критерію, який призводить до змін структури використання кінцевої продукції, втрати поживних речовин знижуються більш ніж удвічі. За умови врахування втрат поживних речовин різко змінюється структура розподілу кінцевої продукції — експортувати лише перероблену продукцію, шроти — використовувати у тваринництві, побічну продукцію — загортати у ґрунт, що підвищить ефективність господарської діяльності (табл.).

Аналіз та моделювання за різними критеріями оптимізації ефективності виробництва основних зернових і олійних культур свідчить, що організаційні заходи — заборона спалювання поживних залишків і сприяння розвитку тваринництва — забезпечують економію 4,5–5 млн т поживних речовин. Найбільш прийнятним для екології та економіки є експорт рослинних олій, гліцерину та кукурудзи на зерно, оскільки виносяться з ґрунту найменше поживних речовин з розрахунку на одиницю продукції

Прогнозні рівні прибутку за варіантами оптимізації міжгалузевого балансу та різними критеріями з оцінкою його показників за собівартістю одиниці продукції (власна сировинна база), млн грн

Продукція	Прогнозний період							
	2015 р.				2020 р.			
	Виробництво біоетанолу і біодизеля							
	передбачено		не передбачено		передбачено		не передбачено	
	Критерій: економічний — 1; економіко-екологічний — 2				Критерій: економічний — 1; економіко-екологічний — 2			
	1	2	1	2	1	2	1	2
Пшениця	11621	8600	15137	12114	8598	6068	11827	9255
Ячмінь	4757	3398	6291	4949	1787	459	2567	1223
Кукурудза	6720	4792	11614	9644	4247	2394	10657	5864
Біоетанол (спирт)	4634	4634	0	0	1908	1908	0	0
Суша барда (DDGS)	97	-55	0	0	97	-55	0	0
Вуглекислий газ (CO ₂)	-31	-31	0	0	-31	-31	0	0
Соя	1	-733	1	-733	1	-967	2	-1933
Шрот соєвий	2553	2396	2553	2396	3930	3689	7855	7374
Олія соєва	2341	2341	2341	2341	3939	3939	7873	7873
Ріпак	0	-294	3209	-356	1	-972	2823	-493
Макуха ріпакова	40	22	0	26	159	87	0	44
Шрот ріпаковий	123	103	0	125	493	413	0	209
Гліцерин	24	24	0	30	98	98	0	50
Олія ріпакова	0	0	0	3844	0	0	0	6556
РМЕ (біодизель)	611	611	0	0	2649	2649	0	0
Соняшник	2	-1989	2	-1988	2	-1982	2	-1982
Олія нерафінована	0	0	0	0	0	0	0	0
Олія рафінована	14177	14177	14176	14176	16830	16830	16830	16830
Олія рафінована фасована	1242	1242	1242	1242	1247	1247	1247	1247
Саломас харчовий	0	0	0	0	0	0	0	0
Маргарин «Молочний» нефасований-1 технологія	1843	1843	1843	1843	1843	1843	1843	1843
Маргарин «Молочний» нефасований-2 технологія	1952	1952	1952	1952	1954	1954	1954	1954
Маргарин «Молочний» фасований	874	874	874	874	874	874	874	874
Майонез «Екстра»	528	528	528	528	528	528	528	528
Майонез «Грибний»	528	528	528	528	529	529	529	529
Майонез «Провансаль»	427	427	427	427	428	428	428	428
Господарське мило	-180	-180	-180	-180	-180	-180	-180	-180
Мило туалетне	-63	-63	-63	-63	-63	-63	-63	-63
Лушпиння	0	0	0	0	0	0	0	0
Брикети з лушпиння	864	864	864	864	993	993	993	993
Шрот	1084	957	1084	957	1230	1084	1230	1084
Відходи (соапсток)	13	13	13	13	15	15	15	15
Всього	56780	46981	64436	55553	54106	43779	69834	60122
Втрати поживних речовин	54066	25465	51431	25507	56705	27721	54146	26718
Чистий прибуток	2713	21517	13005	30046	-2599	16058	15688	33405

Для організації виробництва біопалива необхідно підвищити ефективність виробництва сировини та її переробки після відповідного техніко-економічного обґрунтування й інвестиційної державної підтримки. За критерію — максимум прибутку — насіння ріпаку краще експортувати, а з урахуванням екологічного чинника — переробляти й експортувати олію ріпакову, а шрот використовувати в тваринництві.

Висновки. Варіант діяльності системи з переробкою на біоетанол пшениці, ячменю і кукурудзи, а на біодизель — насіння ріпаку є поки що менш прибутковою порівняно з системою без виробництва біопалив на 10–15 млрд грн. На цій підставі важко погодитися з висновками, що використання сировини власного виробництва (за собівартістю) є умовою ефективного виробництва. Аналогічну закономірність виявлено і при оцінці показників матриці міжгалузевого балансу за цінами реалізації. За цього варіанта при виробництві 6 млн т біоетанолу одержать збиток на суму 6,8 млрд грн, а при виробництві 623 тис. т біодизеля — 2,2 млрд грн. Якщо за оцінкою сировини за собівартістю (власна сировинна база) виробництво 6 млн т біоетанолу забезпечить 4,6 млрд грн прибутку, то за рахунок цього при виробництві пшениці, ячменю і кукурудзи сільськогосподарські підприємства втратять 11,1 млрд грн. Така сама ситуація і при виробництві 623 тис. т біодизеля за оцінкою сировини за собівартістю — його виробництво забезпечить 0,6 млрд грн прибутку, а виробництво ріпаку, шроту, гліцерину і олії ріпакової спричинить збитки на суму 1,7 млрд грн. Тобто, виробництво біоетанолу і біодизеля у зазначених обсягах сукупно дасть для сільськогосподарських товаровиробників 7,5 млрд грн збитку.

Подібна ситуація спостерігалася в минулому і з розвитком галузі свинарства, де витрачалося на 1 т приросту живої маси свиней понад 10 т зерна. Виробляти за таких умов свинину з рівнем прибутку 100 грн, а втрачати при цьому від виручки зерна 0,5–1 тис. грн прибутку було необґрунтованим. Склалася ситуація згідно з ринковими законами — поголів'я свиней у сільськогосподарських підприємствах у 2011 р. порівняно із 1990-м скоротилося майже у 4 рази і налічувало на 1 січня 2011 р. тільки 3,6 млн голів. В останні роки витрати зерна на виробництво 1 т приросту живої маси свиней різко скоротилися і у 2010 р. були на рівні 5,71 т (у 2005 р. — 7,92 т). Закупівельні ціни в ЄС 1 т свинини у забійній масі з ПДВ становлять 16 тис грн, а за забійного виходу 72 % ціна 1 т живої маси свиней досягне 11,52 тис. грн. Якщо ціна 1 т зерна (в середньому пшениці, ячменю і кукурудзи) у 2011 р. дорівнювала 1995 грн, то ціна витраченого

зерна на виробництво 1 т свинини — 11,391 тис. грн (5,71×1995), або майже на рівні вартості свинини [11]. Якщо врахувати, що вартість кормів у собівартості свинини становить 60 %, то собівартість виробництва свинини значно перевищить ціну її реалізації.

Тобто, ускладнюючи свою господарську діяльність (ведення свинарства), виробники після реалізації свинини одержать виручку в сумі вартості зерна, що використана на її виробництво. Якщо оцінювати зерно за собівартістю, то виробництво свинини може бути прибутковим, але втрати зернового господарства значно перевищать одержаний ефект у свинарстві. Пропозиції нарощувати виробництво біоетанолу, біодизеля, свинини тощо й при цьому втрачати значно більше у галузях на попередніх стадіях виробництва є не необґрунтованими. В подальшому потребує розв'язання проблема досягнення ефективності виробництва біопалив.

Використані джерела

1. *Калетник Г.М.* Розвиток ринку біопалив в Україні / Г. М. Калетник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa>.
2. *Месель-Веселяк В.Я.* Ефективність енергетичного самозабезпечення сільського господарства / В. Я. Месель-Веселяк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://info-pressa.com/article-531.html>.
3. *Калініченко В.* Аналітична записка «Про стан використання біодизеля та біоетанолу у світі та в Україні» / В. Калініченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2009_6/art026.htm.
4. *Скору О.П.* Перспективи та економічні передумови виробництва біодизеля в Україні / О. П. Скорук, С. В. Попадюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/skoruk-op-popadyuk-sv-perespektivi-ta-ekonomichni-peredumovi-virobnitstva-biodizelya-v-ukrayini>.
5. *Пущик Є.* Нафта і етанол: процес поглинання почався / Є. Пущик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=2333>.
6. *Пущик Є.* Чому в Україні відсутнє виробництво біоетанолу? / Є. Пущик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4409>.
7. *Ченери Х.* Экономика межотраслевых связей / Х. Ченери, П. Кларк; пер. с англ. А.И. Анчишкина, С.С. Шаталина, В.В. Швыркова. — М.: Иностранная литература, 1962. — 384 с.
8. *Стоун Р.* Метод затраты-выпуск и национальные счета / Ричард Стоун; пер. с англ. Э. Детневой; под ред. Б. Исаева. — М.: Статистика, 1966. — 205 с.
9. «Українська рапсолія», або Вирощування ріпаку в Україні — це просто пісня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2704&number=88>.
10. *Шевченко В.* Сельское хозяйство. Соя в Черноземье — «Новое стратегическое оружие» / В. Шевченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bioethanol.ru/biodiesel/news/363/>.
11. *Тимченко В.* Збалансована годівля у свинарстві — шлях підвищення рентабельності галузі / В. Тимченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrapk.com/articles/pig/zbalansovana_godivlja_u_svinarstvi.html.

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО СЕРВІСУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті викладено методологічні основи формування зовнішньої і міжгосподарської складових мережі системи технічного сервісу сільськогосподарських підприємств України

Техніко-технологічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України в нинішніх умовах є недосконалим і не в змозі задовольнити потреби виробництва. Без його перебудови неможлива стабілізація сільського господарства. Це зумовлює необхідність формування сучасної мережі системи технічного сервісу.

Певний внесок у розв'язання цієї проблеми зробили своїми науковими доробками Я.К. Білоусько, В.Г. Більський, І.Д. Бурковський, Н.А. Дорофєєва, В.П. Ситник та ін. [1–3;5;6]. Проте залишилися недостатньо вивченими методичні підходи щодо формування такої мережі.

Метою статті є обґрунтування методологічних основ формування мережі системи технічного сервісу сільськогосподарських підприємств.

Система технічного сервісу аграрних підприємства є складною, відкритою, динамічною системою, яка органічно пов'язана з іншими суб'єктами обслуговування. У загальному випадку це можуть бути зовнішня і міжгосподарська мережі технічного сервісу. Прийнято вважати, що внутрішня складова системи обмежується рамками одного підприємства, міжгосподарська – забезпечує обслуговування групи підприємств, які є її учасниками, зовнішня – обслуговує велику кількість агропромислових підприємств району, області, регіону. Однією з передумов оптимальної організації технічного сервісу в сільськогосподарських підприємствах на сучасному етапі виступає наявність і рівень розвитку зовнішньої та міжгосподарської мережі, засновниками яких мають стати виробники і споживачі сільгосптехніки. За умови достатньо високого рівня їх розвитку, а відтак і можливості раціонального розподілу обсягів робіт, ефективність формування і функціонування внутрішньогосподарських складових системи може виявитися максимальною. У протилежному випадку – внутрішні підсистеми будуть дуже громіздкими й малоефективними, хоча чисто з формального

боку вони можуть виглядати раціональними. Тому важливим є врахування цієї передумови при проектуванні технічного сервісу сільськогосподарських підприємств.

Зовнішня мережа системи технічного сервісу. Існування зовнішньої мережі системи об'єктивно зумовлюється процесом поділу праці у технічному сервісі, а також тим фактом, що будь-яке господарство, навіть потужне, нині не здатне самостійно виконувати весь обсяг обслуговуючих робіт. Та це й не вигідно. Завжди, залежно від особливостей того чи іншого підприємства, будуть виокремлюватися такі роботи з техсервісу, які в умовах даного підприємства виконувати недоцільно. Саме виходячи з цього, ще за часів планової економіки у структурі Укрсільгосптехніки була створена розгалужена мережа спеціалізованих ремонтних заводів, цехів, майстерень, станцій технічного обслуговування, притаманними ознаками якої були монополізм держави, відсутність конкуренції і відповідальності цих організацій та заводів-виробників техніки за якість її виготовлення і забезпечення подальшої працездатності у процесі виробничої експлуатації.

Перехід до ринкової економіки кардинально змінив взаємовідносини між суб'єктами технічного сервісу й зазначені обслуговуючі підприємства виявилися неготовими до них, а тому втратили основну масу замовлень. Внаслідок цього, залишаючись донині порівняно непогано оснащеними і маючи ще кваліфіковані кадри, вони не використовують наявну потужність.

Водночас заводи-виробники сільськогосподарської техніки на зразок світової практики приступили до створення своїх власних мереж фірмового обслуговування [5], головною метою яких є насамперед розширення ринків збуту і збільшення обсягів реалізації відповідних виробів. Другою основною метою їх має бути гарантійне і післягарантійне обслуговування реалізованої техніки. Проте на практиці діючі дилерські мережі здійснюють переважно продаж машин і запасних частин, а технічне обслуговування у гарантійний і післягарантійний періоди виконують тільки формально. Така ситуація пояснюється відсутністю належної ремонтної бази,

фінансових ресурсів і заінтересованості заводів-виробників у фактичному обслуговуванні власних виробів. Заводи-виробники знаючи реальні показники надійності своїх виробів і маючи обмежені інвестиційні можливості не зможуть власними силами у найближчій перспективі створити у своїх мережах власну ремонтну базу, здатну забезпечувати проведення гарантійного і післягарантійного обслуговування проданої техніки.

Виходом із ситуації, що склалася в Україні, може бути створення єдиної дилерської мережі на базі агротехсервісних підприємств минулої системи Сільгосптехніки і Агropостачання, а також ефективно функціонуючих машинно-технологічних станцій. Ці структури ще мають непогану базу і кваліфіковані кадри. Вони разом із заводами-виробниками здатні навіть при незначних інвестиціях з боку держави створити розгалужену і потужну дилерську мережу, максимально наближену до сільськогосподарських підприємств і спроможну повноцінно виконувати дві головні її функції: матеріально-технічне постачання і ремонтно-технічне обслуговування. Необхідне лише бажання і зацікавленість сторін та підтримка з боку держави.

Такий підхід до розв'язання проблеми принесе користь не лише споживачам, які будуть своєчасно забезпечені технічними послугами, а й засновникам цієї системи. Адже перетворення агротехсервісних підприємств на дилерські, дасть можливість максимально використати їх наявний потенціал, а заводам-виробникам – зекономити витрати на формування власних мереж. Перспективна структура єдиної дилерської мережі в Україні, яка, по суті, є зовнішньою складовою системи технічного сервісу зображена на рис. 1. У даній структурі діє чотири ланки: заводи-виробники – регіональні спеціалізовані дилери – районні широкопрофільні дилери – споживачі. На кожну з названих ланок системи покладаються чітко визначені функції.

Завод-виробник несе відповідальність за технічний стан виготовлених машин протягом усього періоду експлуатації і реалізує їх через регіональних спеціалізованих дилерів. Регіональний спеціалізований дилер здійснює просування продукції від заводів до районних дилерів. Районний широкопрофільний дилер виконує передпродажну підготовку, гарантійне та післягарантійне обслуговування машин, забезпечує запасними частинами і навчання

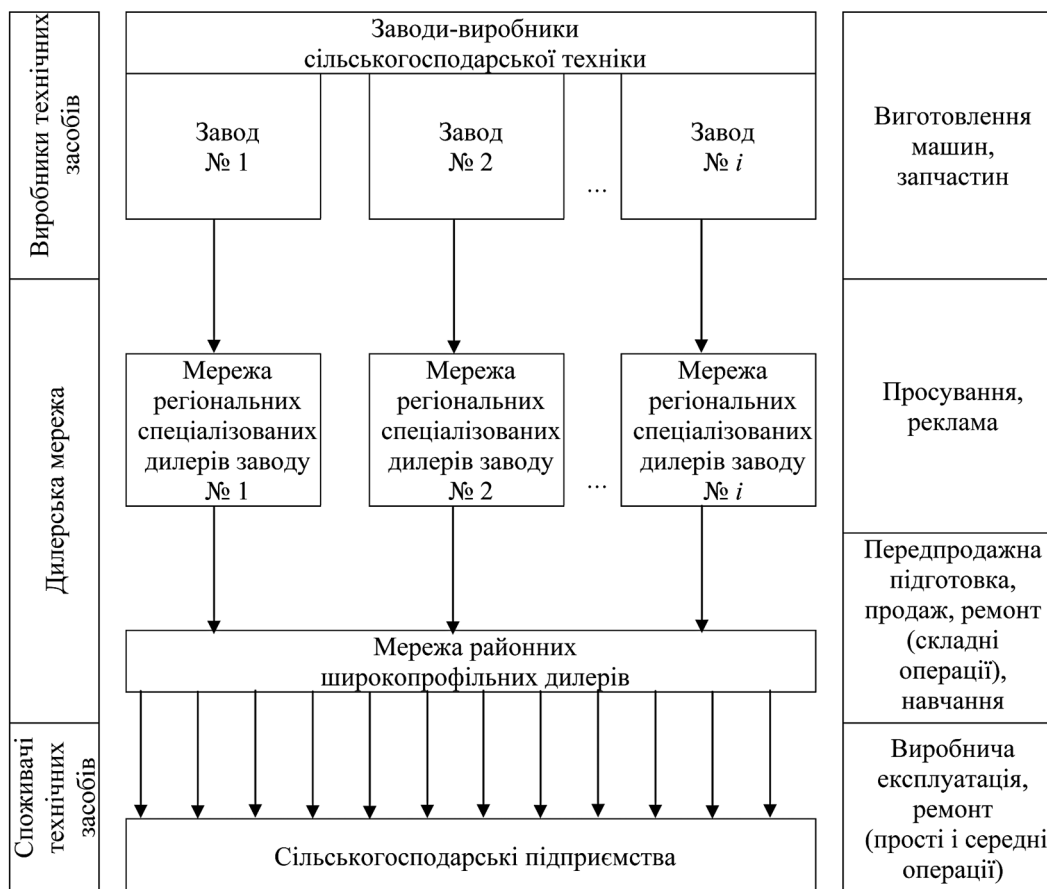

Рис. 1. Зовнішня мережа системи технічного сервісу аграрних підприємств України

експлуатаційно-ремонтного персоналу господарств. Водночас на дилерів покладається організація реклами, вивчення попиту на технічні послуги та надання торгово-економічної інформації.

Споживач (сільгосппідприємство) організовує експлуатацію і ремонтно-технічне обслуговування машин відповідно до вимог нормативно-технічної документації. Він є ядром системи технічного сервісу і повинен мати право вільного вибору участі у ній. Зокрема це стосується самостійного вибору форми внутрішньої підсистеми обслуговування, виходячи з якої здійснюється розподіл робіт між господарством і районним дилером.

Проте у будь-якому випадку малі і середні сільськогосподарські підприємства, розташовані на так званих «стиках» адміністративних районів, а відтак на великій відстані від районних дилерів, чи нині діючих сервісних підприємств, знаходяться в економічно не вигідному становищі порівняно з іншими подібними за розмірами підприємствами, розташованими ближче до районних обслуговуючих баз.

Якщо виходити з обсягу технічного обслуговування, то для таких підприємств ефективною може бути комплексна або комбінована форма організації обслуговування, а якщо взяти до уваги відстань до районного дилера — господарська. Залежно від співвідношення цих двох факторів, можна вибрати найефективнішу форму. Однак, у цій ситуації жодна з вибраних форм не забезпечує конкурентоспроможні умови підприємствам, порівняно з іншими подібними їм за розмірами, розташованими в кращих умовах щодо отримання послуг з боку районних обслуговуючих структур.

Сільськогосподарські підприємства, що знаходяться в не вигідному становищі несуть додаткові витрати на обслуговування, а також різного роду збитки. Тому актуальною проблемою є пошук шляхів вдосконалення мережі технічного сервісу малих і середніх підприємств.

Міжгосподарська мережа системи технічного сервісу. Одним із таких шляхів може бути створення групою сільськогосподарських підприємств, що знаходяться в гірших умовах, спільної міжгосподарської інженерної служби з технічного сервісу на базі одного з них, яке має найкращу ремонтно-обслуговуючу базу та географічне розташування відносно інших. Це дасть можливість істотно зменшити витрати на обслуговування машин у господарствах групи за рахунок скорочення відстаней від господарств до позагосподарських інженерних служб, у даному випадку до спільної служби, яка приймає на себе функції, аналогічні районному дилеру, за умови концентрації достатньо великих

обсягів робіт на цій службі. Виконання цієї умови перевіряється за допомогою нерівності:

$$\beta_p K_p \leq \beta_p^\circ, K_p^\circ,$$

де β_p, β_p° — відношення накладних витрат до прямих на обслуговування машин, відповідно спільної інженерної служби та районного ремонтно-технічного підприємства; K_p, K_p° — те саме, коефіцієнти доходності.

Якщо умова не виконується, то створення спільної інженерної служби для групи господарств недоцільне. У цьому випадку потрібно:

1) спробувати зменшити заплановане значення коефіцієнта доходності спільної інженерної служби (мінімальне значення буде при організації такої служби на кооперативних засадах: $K_p = 1$);

2) розширити коло господарств-учасників групи, що призведе до зменшення накладних витрат за рахунок збільшення обсягів обслуговування.

На основі проведених досліджень знайдено вирази для визначення оптимальної частки участі спільної інженерної служби в роботах з обслуговування різних видів машин на підприємствах [4], підставляючи в які значення факторів по кожному підприємству групи, формуємо наступну систему рівнянь (окремо для кожного виду машин):

$$\begin{cases} F_{opt_1} = b_{01} + b_{11}F_{opt} ; \\ F_{opt_2} = b_{02} + b_{12}F_{opt} ; \\ \dots\dots\dots \\ F_{opt_i} = b_{0i} + b_{1i}F_{opt} ; \\ F_{opt} = \frac{Q_1}{Q} F_{opt_1} + \frac{Q_2}{Q} F_{opt_2} + \dots + \frac{Q_i}{Q} F_{opt_i}, \end{cases}$$

де $F_{opt_1}, F_{opt_2}, \dots, F_{opt_i}$ — оптимальна частка участі спільної інженерної служби в роботах з обслуговування машин, відповідно в 1-му, 2-му, ..., i -му сільськогосподарському підприємстві групи; F_{opt} — загальна оптимальна частка участі спільної інженерної служби у зоні обслуговування; Q_1, Q_2, \dots, Q_i — обсяг робіт з обслуговування машин, відповідно в 1-му, 2-му, ..., i -му підприємстві; Q — загальний обсяг робіт з обслуговування машин в групі підприємств; $b_{01}, b_{11}, b_{02}, b_{12}, \dots, b_{0i}, b_{1i}$ — числові коефіцієнти.

Розв'язавши цю систему рівнянь, знаходимо для заданої групи підприємств оптимальні значення часток участі майбутньої спільної міжгосподарської інженерної служби в роботах з обслуговування певного виду машин у зоні обслуговування та у кожному підприємстві. Далі на підставі цих значень можна визначити оптимальну потужність спільної інженерної служби (W_{opt_p}) та оптимальні обсяги обслуговування у кожному господарстві групи ($W_{opt_{pi}}$):

$$W_{opt_p} = QF_{opt} ; W_{opt_{pi}} = Q_i F_{opt_i}.$$

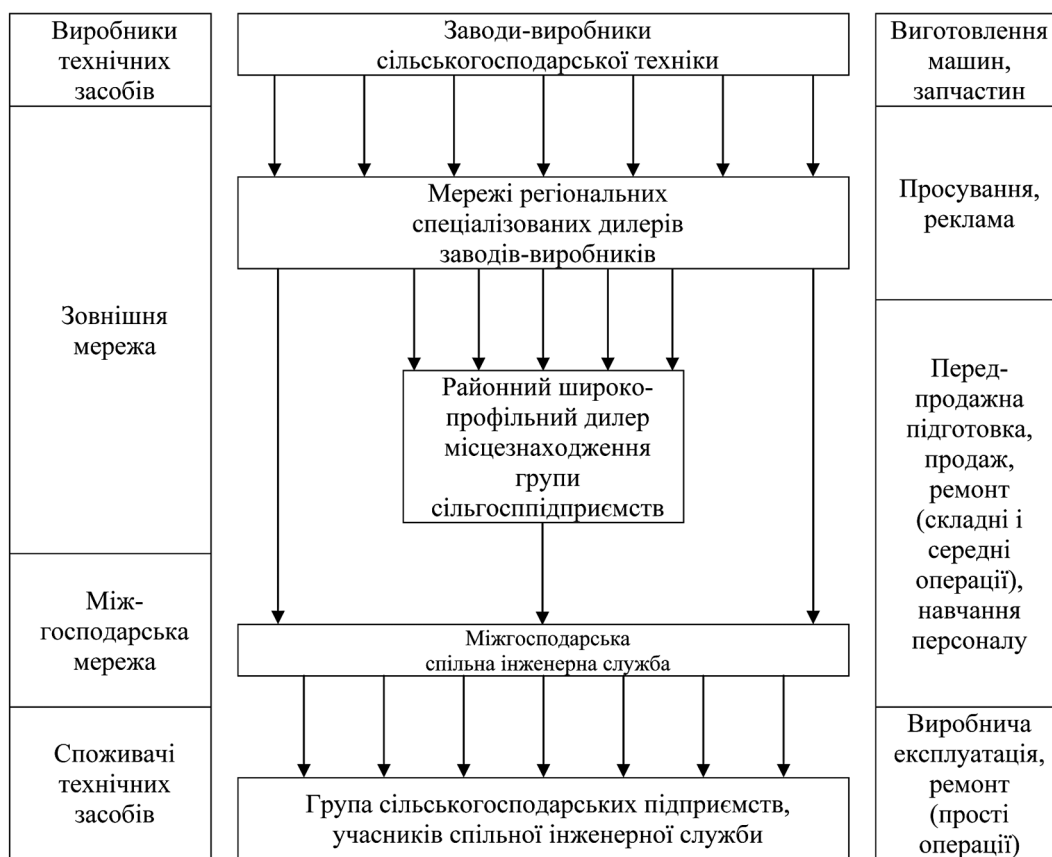

Рис. 2. Міжгосподарська мережа системи технічного сервісу сільськогосподарських підприємств України

При проектуванні міжгосподарської інженерної служби слід розглядати не один варіант, а кілька з різною конфігурацією групи. Отже, потрібно скласти і розв'язувати не одну систему рівнянь, а стільки, скільки є варіантів, при умові:

$$\beta_p^\circ K_p^\circ - \beta_p K_p \rightarrow \max.$$

На рис. 2 зображена перспективна структура міжгосподарської мережі системи технічного сервісу, яка як і зовнішня складається з чотирьох ланок. Але особливістю її є те, що районний дилер і міжгосподарська служба представляють одну ланку і в даному випадку можуть діяти паралельно. При достатньо великій потужності спільна служба може функціонувати самостійно у цій ланці без участі районного дилера, якщо існують прямі зв'язки з регіональними дилерами. За умови незначної потужності, буде певний розподіл робіт з обслуговування між спільною і районною службами, причому на останню покладатиметься виконання найскладніших операцій. Створена на таких засадах міжгосподарська мережа дасть змогу малим і середнім сільгоспвиробникам істотно підвищити свою конкурентну позицію в бізнесі.

Висновки. Передумовою раціональної організації системи технічного сервісу сільськогосподарських

підприємств в Україні виступає наявність і рівень розвитку зовнішньої і міжгосподарської сервісних мереж, засновниками яких мають стати виробники і споживачі техніки та обслуговуючі підприємства. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі може бути розробка механізмів функціонування розглянутих мереж.

Використані джерела

1. *Більський В.Г.* Техніка, технологія, продукція в сільському господарстві (організаційно-економічні аспекти) / Більський В. Г. — К.: УкрІНТЕІ, 1992. — 212 с.
2. *Бурковський І.Д.* Поліпшення технічного обслуговування аграрного сектору економіки / І. Д. Бурковський // Економіка АПК. — 2005. — № 9. — С. 19—22.
3. *Дорофеева Н.А.* О дилерском обслуживании техники в сельском хозяйстве / Н. Д. Дорофеева // Техника и оборудование для села. — 2000. — № 4. — С. 19—21.
4. *Мартинишин Я.М.* Організація ремонтно-технічного обслуговування в аграрних підприємствах України: моделювання, оптимізація та прогнозування: моногр. / Мартинишин Я. М. — Біла Церква: Видавель О.В. Пшонківський, 2007. — 394 с.
5. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / [за ред. Я.К. Білоруська]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 216 с.
6. *Ситник В.П.* Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / В.П. Ситник // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 19—29.

М.А. Лендел,

доктор екон. наук,
професор, чл.-кор. НААН,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Л.М. Газуда,

канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Н.М. Готько,

викладач,
Мукачівський державний університет

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Висвітлено європейський досвід управління розвитком сільських територій та окреслено напрями його трансформації в Україні й адаптації аграрної політики та політики сільського розвитку країни до вимог Спільної аграрної політики ЄС в контексті перспектив вступу до Європейського союзу.

Реформування аграрних відносин виявилось недостатньо ефективним у розв'язання комплексу економічних, соціальних, інституційних проблем українського села та розвитку сільських територій, що призвело до демографічної кризи на селі в національному масштабі. Щороку чисельність сільських жителів України зменшується в середньому на 1,1 %, або на 174,2 тис. осіб, що дорівнює населенню 340 сіл або двох адміністративних районів [12]. Здебільшого це зумовлено зростанням рівня смертності, зменшенням народжуваності, міграції молоді та працездатного населення. Втрата зв'язку сільського населення з постійним місцем проживання внаслідок економічних та соціальних причин негативно впливає на культурну самобутність, історичну ідентифікацію сільських територій.

Сільські території відіграють важливу роль у формуванні трудового потенціалу. Водночас компактність проживання населення та посилення процесів урбанізації ставлять під загрозу існування сільських поселень не тільки в Україні, але й у інших країнах Європи. Порівняння окремих соціально-економічних показників сільських територій країн ЄС у складі 27 членів та України дають можливість зробити висновок, що у обох випадках сільські території відіграють важливу роль у формуванні трудового потенціалу. У середньому в ЄС на сіль-

ських територіях проживає 23,7 % населення і відповідно 21,4 % всіх зайнятих в ЄС. В Україні 31 % населення проживає у сільській місцевості й сільське населення становить 30 % зайнятих. Спільну для європейських країн проблему старіння населення, і особливо гострий її прояв в Україні, ілюструють саме показники сільських територій. Порівняння показників частки старшої вікової групи (понад 65 років) у структурі сільського населення свідчить про те, що у європейському селі кожний п'ятий житель досяг віку 65 років, водночас в Україні майже кожен другий житель є пенсіонером — 18 та 41 % у структурі сільського населення відповідно.

Брак економічних та соціальних стимулів для проживання та трудової діяльності на селі створюють ситуацію, за якої найбільш продуктивні території з точки зору забезпеченості абсолютно обмеженим ресурсом — землею — виявляються незаселеними або покинутими. Як підтверджує більшість досліджень, створення умов для розвитку сільських територій потребує розв'язання низки комплексних проблем соціально-економічного та суспільно-політичного характеру, для чого необхідною передумовою є поєднання зусиль держави, суб'єктів підприємницької діяльності та селян як у розробці шляхів вирішення проблемних ситуацій, так і в їх реалізації.

Аграрна політика та її важлива складова, політика управління розвитком сільських територій, мають також враховувати зовнішньоекономічні фактори сучасності, бути достатньо гнучкими, щоб адекватно реагувати на флуктуації глобального економічного циклу. Так, після проведення відповідних реформ спільна аграрна політика (САП) ЄС дала можливість

країнам-членам перейти на новий рівень функціонування села. Однак світова глобальна криза загострила продовольчу проблему у всьому світі, в тому числі в країнах ЄС. Загальне зростання цін на продовольство поставило на порядок денний питання перегляду САП ЄС, завдяки якій новим східноєвропейським членам вдалося досить суттєво підвищити показники ефективності сільськогосподарського виробництва і наздогнати окремих членів з більш високим рівнем економічного розвитку. Аналіз змін та ефектів такої політики свідчить, що в цілому вона відповідає потребам та цілям сталого розвитку сільських територій, та із останніми змінами сприяє збереженню людського, природно-екологічного та економічного потенціалу села в умовах загострення глобальної продовольчої кризи. Водночас вимоги щодо адаптації національних господарств до положень спільної політики стають все жорсткішими із загостренням продовольчих проблем, а підтримка нових членів ЄС все більше орієнтована на самостійне розв'язання національними урядами проблемних питань такого рівня.

Вивчення досвіду країн ЄС, адаптація та впровадження практики управління сільськими територіями до реалій національної економіки дасть змогу уникнути небажаних наслідків від реформування аграрного сектору в Україні та негативного впливу зовнішньоекономічних та внутрідержавних макроекономічних факторів на соціально-економічні показники сільських територій. Позитивний досвід ринкових перетворень у нових країнах-членах на етапі інтеграції до об'єднання, вивчення наслідків таких змін і результативності системи заходів та методів управління розвитком сільських територій сприятиме збагаченню політики сільського розвитку, наповненню її дієвими механізмами управління розвитком аграрної сфери та сільських територій на етапі підготовки до вступу в ЄС.

Таким чином, нова аграрна політика повинна враховувати трансформаційні процеси в аграрному секторі, мати зовнішньополітичне, інтеграційне спрямування, зумовлене вступом України до СОТ та підготовкою вступу до ЄС [7, с. 7].

Особливо вагомим, на нашу думку, є досвід нових, найближчих до України за рівнем економічного розвитку членів ЄС, що мають відносно нетривалий досвід управління соціально-економічними процесами на селі в ринкових умовах. Країни Центрально-Східної Європи адаптуються до функціонування у спільному європейському середовищі та знаходяться в жорстких стартових умовах. В порівнянні до аграрно розвинених країн «старої» Європи вони зі-

ткнулися з труднощами у реформуванні земельних відносин, що в кінцевому результаті призвело до переформатування та зміни господарської структури агропромислового сектору.

Країни ЄС нині вийшли на достатній рівень самозабезпечення продукцією сільського господарства. Європейський союз головним чином імпортує сільськогосподарську продукцію, яка не може вирощуватися самостійно з природних причин (екзотичні фрукти, каву, какао, цукрову тростину). Виробництво решти продукції налагоджене завдяки існуючій системі дотацій та субсидій на підтримку сільського господарства, що разом із витратами на розвиток сільських територій становить близько 30 % загального бюджету. У проекті бюджету на 2012 рік 40 млрд євро буде витрачено на підтримку фермерів і ще 14,3 млрд євро – на розвиток сільських територій. Це, за даними Eurostat, на 10 % більше, ніж Європа повинна витратити 2011 року [10]. Однак спільна політика в межах об'єднання дає позитивні результати не стільки завдяки прямій фінансовій підтримці, а завдяки тому, що сільське господарство розглядається як основа благополуччя та сталого розвитку сільських територій, що займають переважну частину території союзу.

Водночас важливим доповненням концепції розвитку європейського села став відхід від твердження, що сільське господарство залишається єдиним локомотивом розвитку села. На європейські сільські території покладено значно ширше коло завдань, ніж звичне забезпечення продовольчої незалежності держави. Політика розвитку сільських територій поряд із структурно-ринковими засадами набула соціально-політичного та екологічного спрямування. Водночас розвиток сільських територій залишається важливим стратегічним складником САП та політики розвитку сільських територій з 2005 р.

Запроваджена у 50-х роках ХХ ст. спільна політика об'єднаної Європи була головним чином спрямована на усунення дефіциту продовольства у повоєнний час. Головним її інструментом стало субсидування та інші види фінансової підтримки фермерів з метою підвищення загального рівня продуктивності в галузі. Активна підтримка сільськогосподарського виробника, в т. ч. через штучне утримання високих закупівельних цін, не тільки дала позитивні результати, але й призвела до оберненого ефекту. У 80-х роках ХХ ст. країни ЄС зіткнулися з проблемою перевиробництва, стурбованості суспільства екологічною сталістю сільського господарства, що знайшло відображення у рішеннях саміту в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

Реформа МакШері 1992 р. передбачала зміну наголосів у фермерстві, зміну прямого субсидування виробників сільськогосподарської продукції на ринкову орієнтацію, тобто самостійне реагування останніх на потреби ринку [17]. Фактично, пряме субсидування залишилось головним інструментом впливу, однак було вдосконалене введенням критеріїв якості продукції, необхідністю використання екологічно безпечних технологій, дотримання фітосанітарних норм тощо. Самостійність фермерів у виборі виробництва продукції зумовлюється потребами ринку, а не виключно потребами господарств у отриманні прибутку від її реалізації. Таким чином спільна політика оптимізує структуру виробництва і локалізацію фермерських господарств, стимулює фермерів через адресну допомогу виробляти те, що необхідно для задоволення потреб внутрішнього ринку. Оптимізація локалізації галузей аграрного виробництва здійснюється, по-перше, створенням рівних умов для виробників внутрішніх ринків (заборонено введення додаткових заходів сприяння в окремій країні ЄС). По-друге — практикується встановлення закупівельних цін нижче внутрішнього ринку з тим, щоб виробники самостійно реалізували свою продукцію [15, с. 145].

Сучасна САП ґрунтується на двох «стовпах»: організації спільних ринків у поєднанні з прямою підтримкою фермерів (перший «стовп») та розви-

тку сільської місцевості (другий «стовп»). Обидва «стовпи» пов'язані через принцип модуляції, що передбачає поступове скорочення розміру прямих платежів та спрямування вивільнених коштів на розвиток сільської місцевості [9]. Чотири вісі політики сільського розвитку, визначені у 2006 році «Політикою сільського розвитку на 2007–2013 рр.», включають конкурентоспроможність аграрного сектору, покращення стану навколишнього середовища, підвищення якості життя в сільській місцевості та диверсифікацію економіки. Так, програма «ЛІДЕР» спрямована на розвиток громадсько-приватних партнерств у сільській місцевості. Кожна така вісь має перелік затверджених програм, способів дій або фінансування, критерії оцінки та алгоритм відстеження ефективності (загальна кількість інструментів підтримки становить 37 найменувань, а загальне фінансування програм перевищує 52 млрд євро [3].

У табл. 1 наведено розподіл фінансування за всіма політиками сільського розвитку та основні заходи щодо реалізації поставлених цілей. За даними таблиці, основна частина спільних зусиль та фінансування спрямовується на переорієнтацію сільського господарства на екологічні засади господарювання та збереження навколишнього середовища. Проте, якщо в переважній більшості країн ЄС у складі 15 «старих» членів головним напрямом фінансової підтримки

Таблиця 1

Фінансування заходів за всіма політиками сільського розвитку ЄС, 2007–2013 рр.*

	Заходи	Фінансування*
<i>Вісь 1:</i> конкурентоспроможність аграрного сектору	Навчання, інформаційне забезпечення, поширення наукових знань та інновацій серед осіб, задіяних у АПВ, підтримка молодих фермерів, надання дорад-чих послуг, модернізація аграрних підприємств, покращення економічної цінності лісу, поліпшення і розвиток інфраструктури с.-г. (в т.ч. лісового), підтримка фермерів у забезпеченні відповідності їх продукції вимогам якості ЄС, організація кооперації виробників	31 % коштів спільного фонду (СФ) — найбільше значення мають модернізація та розвиток інфраструктури
<i>Вісь 2:</i> покращення стану навколишнього середовища	Платежі за програмою Natura 2000, агроєкологічні платежі, підтримка створення агролісових систем на с-г землях, платежі по захисту лісу, підтримка непромислових інвестицій, відновлення лісу та впровадження заходів безпеки, допомога фермерам, що працюють у складних природних умовах	44 % коштів СФ, в т.ч. понад 23 % спрямовується на агроєкологічні платежі, 7,5 % на підтримку с.-г. в гірських районах
<i>Вісь 3:</i> підвищення якості життя в сільській місцевості та диверсифікація економіки	Диверсифікація позааграрної діяльності, підтримка створення та розвитку малих підприємств, розвиток туризму, базові послуги сільському населенню, відновлення та розвиток сільських поселень, збереження і поповнення культурної спадщини на селі, навчання та інформування економічних суб'єктів, задіяних у несільськогосподарському секторі	13 % коштів СФ на послуги населенню та відродження сіл
<i>Вісь 4:</i> програма «ЛІДЕР», спрямована на розвиток громадсько-приватних партнерств у сільській місцевості	Підтримка місцевих ініціатив та розробка стратегій розвитку у напрямі конкурентоспроможності (вісь 1), охорони навколишнього середовища та управління земельними ресурсами (вісь 2); покращення якості життя та диверсифікації економіки (вісь 3), міжнародного та міжрегіонального співробітництва.	6 % коштів СФ, з них 4 % на програми з покращення якості життя сільського населення

Примітка: Окреме місце займають додаткові заходи підтримки Болгарії й Румунії та надання технічної допомоги по реалізації програми (решта коштів спільного фонду).

* Сформовано на основі джерела [16].

є екологічна вісь, то у нових 12 країнах пріоритетними заходами виступає модернізація агроволодінь та підтримка господарств, що працюють у складних природних умовах. Тільки у Чеській Республіці, де завдяки превалюванню масштабних форм господарювання досягнуто високого рівня переоснащення та модернізації, а відповідно високих показників продуктивності, напрям модернізації виведено на 4 місце за обсягами фінансування.

Сільський розвиток у 2007–2013 рр. фінансується з єдиного фонду – Європейського аграрного фонду сільського розвитку (*The European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD*) і реалізується через національні стратегії, спрямовані головним чином на конвергенцію соціально-економічних показників сільських територій ЄС.

Національні стратегії розробляються відповідно до пріоритетів політики ЄС і повинні відображати впровадження ринково-орієнтованого підходу до розвитку аграрного сектору. Вони визначають критичні точки, в яких допомога сільському розвитку з боку ЄС матиме найкорисніший ефект, фінансування розвитку сільських територій за пріоритетними цілями.

Нагляд за використанням виділених спільним фондом коштів здійснюється шляхом встановлення мінімальної частки фінансування, що спрямовується на регіони, які підпадають під виконання цілі конвергенції. У табл. 2 наведено розподіл підтримки громадам нових 12-ти країн на сільський розвиток із зазначенням мінімальної частки фонду, що має спрямовуватися на розвиток визначених територій.

32,4 % коштів фонду (табл. 2) сприяння сільському розвитку виділяється безпосередньо на розвиток сільських територій із низькими індикаторами соціально-економічного розвитку, що дає змогу розширити фінансову базу місцевих громад на вирішення проблем конкретної території та досягти загального покращення розвитку сільських територій об'єднання за рахунок підтримки найдепресивніших територій. Характерно, що у країнах, що межують з Україною, більше половини фінансування розподіляється за зазначеним критерієм.

Приєднання нових членів до Євросоюзу у 2004 та 2007 роках призвело до розширення внутрішнього ринку з 380 до 500 млн споживачів, потенціалу агропромислового виробництва за рахунок подвійного зростання кількості фермерів, на 42 % площ земель сільськогосподарського призначення. Водночас розширення об'єднання суттєво не змінило обсягів виробництва продукції сільського господарства (10–20 %). Це свідчить про те, що потенціал сільського господарства використовується не повною мірою. Ускладнилось також розв'язання проблем розвитку сільських територій нових членів союзу, для яких характерним був високий рівень безробіття та низький рівень життя сільського населення. Так, загальний рівень добробуту населення цих країн не досягав 50 % значення рівня ВВП на душу населення 15 членів ЄС [17, с. 15].

Досвід нових країн членів ЄС свідчить про те, що політика розвитку сільських територій та аграрна політика мають будуватися на засадах поєднаних важелів, спрямованих на структурні перетворення

Таблиця 2

Фінансування нових членів ЄС у фонді EAFRD на 2007–2013 рр.*

Країна-член ЄС	Загальний розмір фонду підтримки сільського розвитку на 2007–2013 рр.		Мінімум, визначений на підтримку регіонів у рамках реалізації програми конвергенції	
	млн євро	% до загального розміру фонду ЄС	млн євро	% до загального розміру фонду країни
Болгарія	2642,2	2,7	692,2	26,2
Чеська Республіка	2857,5	3,0	1635,4	57,2
Естонія	723,7	0,8	387,2	53,5
Кіпр	164,5	0,2	0	-
Латвія	1054,4	1,1	327,7	31,1
Литва	1765,8	1,8	679,2	38,5
Угорщина	3860,1	4,0	2496,1	64,7
Мальта	77,7	0,1	18,1	23,3
Польща	13398,9	14,0	6998,0	52,2
Румунія	8124,2	8,4	1996,0	24,6
Словенія	916,0	1,0	287,8	31,4
Словаччина	1996,9	2,1	1106,0	55,4
Всього, ЄС-12	37582,0	39,1	16623,7	44,2
Всього, ЄС-15	58737,2	60,9	14609,0	24,9
Всього, ЄС-27	96319,2	100	31232,6	32,4

*Сформовано на основі джерела [16].

та забезпечення ринкової стабільності. Структурні трансформації в країнах ЦСЄ, що прямо чи опосередковано стосуються розвитку сільських територій, можна умовно згрупувати таким чином:

1) заходи, пов'язані зі створенням умов для розвитку конкурентного середовища та ринкових відносин у агробізнесі; врегулювання земельних питань та розвиток приватної власності на землю сільськогосподарського призначення;

2) розробка інституційної та правової бази для розвитку фермерства, в т. ч. вдосконалення схем рентних відносин; стимулювання різного типу співпраці між учасниками аграрних відносин;

4) розбудова підґрунтя для розвитку екологічного складника сільського господарства: законодавство, економічні стимули у вигляді прямої допомоги та покарань; збільшення ролі сільської складової у збереженні екологічної цілісності країн та її ландшафтів;

5) перетворення фермерів із суб'єкта господарювання у сільськогосподарських відносинах на повноправного учасника громадського життя та менеджера через укріплення громадських позицій сільськогосподарських виробників (партнерство, активна громадянська позиція щодо розвитку рідного населеного пункту, регіону тощо);

6) турбота про людський, в т.ч. трудовий потенціал сільських регіонів: диверсифікація зайнятості в сільських місцевостях, активні освітні програми для жителів; розвиток соціальної інфраструктури;

7) збереження культурної самобутності села, популяризація сільського життя та відпочинку.

Основою сталого соціально-економічного розвитку сільських територій у країнах Європи є реалізація потенціалу підприємництва як в сільському господарстві, так і в суміжних обробних та обслуговуючих галузях. Основним суб'єктом, на який спрямована диверсифікація, виступають фермерські підприємства.

У країнах ЄС наголос при реалізації мети забезпечення конкурентоспроможності національних виробників сільськогосподарської продукції робиться на підтримці малого і середнього бізнесу, де фермер виступає одночасно власником, підприємцем і менеджером. Необхідно зазначити, що для цієї моделі характерне виокремлення соціальної функції фермера як жителя сільської території та громадсько-політичної функції, як потенційного учасника громадських процесів та ключового агента у вирішенні адміністративних питань локального характеру. САП розглядає фермера як виробника сільськогосподарської та несільськогосподарської продукції, менеджера власного підприємства, важливого агента в управлінні розвитком сільських територій, розвитком туризму та захисту сільської природи.

Таким чином, враховуючи природно-географічні особливості території, структуру національної економіки та інші чинники європейська модель фермерства близька для України. Проте, розглядаючи можливості адаптації зарубіжного досвіду для розвитку фермерства в Україні, вітчизняні науковці наголошують на загрозах дрібнотоварного виробництва національній економіці. Так, С.Д. Лучик серед недоліків фермерських господарств зазначає їх низьку товарність, низьку технологічність, низьку кваліфікацію персоналу та низькопродуктивне виробництво. Також наголошується на неспроможності таких форм господарювання до утримання соціально-культурної сфери. Вирішення проблеми подолання дрібнотоварності автор бачить у створенні умов для розвитку середніх та великих за розмірами підприємств, кооперації особистих господарств [8, с. 149–153].

Майбутнє аграрного сектору у сільськогосподарській кооперації вбачають дослідники історичних аспектів розвитку аграрної сфери в Україні Н.В. Потриваєва та М.Д. Бабенко. Автори зазначаючи, що саме така форма господарювання прискорить процес виходу аграрного сектору з кризового стану, сприятиме підвищенню ефективності аграрного виробництва, покращенню добробуту аграрних товаровиробників. [4, с 112–118].

Важливим інструментом забезпечення сталого розвитку сільських територій, успішність якого підтверджена європейською практикою, є формування сільських кластерів, що дають змогу компенсувати слабку фінансову базу та обмежені можливості фермерських господарств шляхом поєднання їх зусиль та підтримки місцевих органів самоврядування, залучення до роботи кластерів громадських організацій. Найуспішнішими з них вважаються так звані місцеві «кластерні ініціативи», тобто ініційовані місцевими органами влади та підприємцями [14, с. 69].

В Україні неможливість використання такої форми організації агропромислового виробництва на селі зумовлюється не тільки відсутністю державної підтримки цього напрямку, а й неузгодженістю інтересів економічних суб'єктів, що залучаються до кластеру. Створення таких структур може бути реальним з точки зору загального впливу на розвиток сільських територій, оскільки наявність спільної мети та концентрація виробництва позитивно впливатиме на соціально-економічні показники села, розв'язання проблеми соціальної та виробничої інфраструктури територій.

На противагу сформованій у вітчизняній науці думці про неефективність малих фермерських господарств в умовах національного ринку варто зазначити, що за слабкої правової бази в питаннях власності на

землю існує загроза зміни структури виробників за розмірами, зростання ролі великих агропромислових підприємств, в т. ч. іноземних, що є загрозою національній безпеці. За таким сценарієм можливий перекис у структурі сільськогосподарського виробництва внаслідок концентрації земельного ресурсу, технологій та праці у рослинництві та занепаду тваринництва, що на нинішній час вже переживає спад виробництва.

Розв'язання проблем власності на землю та формування нормативної бази правових відносин у сфері землекористування — головний напрям трансформаційних процесів аграрного сектору країн ЦСЄ. Водночас трансформація земельних відносин в Україні призвела до того, що 55 % загальної площі земель в Україні належить надвеликим аграрним підприємствам, хоча основна маса сільськогосподарської продукції вирощується особистими селянськими господарствами. З цього приводу І.І. Червен та І.І. Кузьома зазначають, що головною причиною низькоефективного використання сільськогосподарських угідь є надмірна політизація земельної реформи, нерозробленість механізмів припливу капіталів в аграрний сектор [18, с. 30].

Особливої уваги потребує питання місця і ролі особистих селянських господарств як бази розвитку сільської економіки. Концентрація виробництва основної частини сільськогосподарської продукції в господарствах населення є характерною рисою транзитивного періоду не тільки в Україні. В країнах ЦСЄ, що увійшли до ЄС у 2004 році, напередодні вступу склалася подібна ситуація. Частка невеликих земельних володінь (до 5 га) за їх кількістю становила 82 %, в той час як за загальним розміром земель — лише 27 %. Найменшою частка таких господарств була у Естонії (9 %), Латвії (9 %), Чехії (1 %) та Словаччині (2 %), найбільшою — у Болгарії (97 %), Угорщині (93 %) та Румунії (9 %). [13, с. 15–16]. У Польщі на початку аграрних реформ понад 60 % селянських господарств виробляли продукцію для особистих потреб і тільки 11–12 % з них одержували результати, близькі до вимог ЄС [1, с. 78].

Така структура та відмінності зумовлені не тільки специфікою приватизаційних процесів у зазначених країнах та національними підходами до регулювання земельних відносин, але й загальною соціально-економічною ситуацією, що склалася у сільській місцевості. Обмежені можливості до праці та заробітку, низький рівень життя на селі зумовив часткову зайнятість сільського населення на земельних наділах, отриманих в ході приватизації. Лише незначна кількість таких господарств, як показує європейський досвід, має шанси на ефективне функціонування через такі причини:

1) неповна зайнятість власника і поєднання праці на господарстві з пошуком зовнішніх джерел доходів знижує ефективність роботи, обмежує стимули до розширення діяльності, а безперспективність сімейного фермерського бізнесу знижує зацікавленість власника у капіталовкладеннях і розвитку;

2) невеликий розмір землеволодінь звужує можливості використання землі за видами економічної діяльності (такі невеликі за розміром господарства можуть бути ефективними у плодоовочівництві, птахівництві та обмеженій низці видів скотарства);

3) обмежені можливості власника щодо оновлення матеріально-технічної бази виробництва та недоцільність придбання дорогої сільгосптехніки для обслуговування невеликих площ.

Після відповідних перетворень та адаптації національних аграрних політик до вимог САП ЄС у нових країнах-членах відбулося, з одного боку, перетворення ефективних і перспективних домогосподарств із земельними наділами у невеликі та середні за розміром індивідуальні фермерські господарства, об'єднання зусиль невеликих ферм на засадах кооперування, або ж подальше посилення ролі великих сільськогосподарських підприємств як найбільш життєздатної у національних умовах форми організації сільськогосподарського виробництва (Чехія). Проблему захисту національних учасників ринку землі (питання актуальне і для нашої держави в разі скасування мораторію на продаж землі), країни ЦСЄ вирішили шляхом встановлення тимчасової (7–12 років) заборони на купівлю земель іноземцями, регулювання максимального розміру земельних володінь, обмеження продажу сільськогосподарської землі юридичним особам тощо.

Щодо загальної соціально-економічної ситуації, яка склалася на сільських територіях України, можна зазначити, що концентрація сільськогосподарського виробництва у особистих селянських господарствах, не охоплених підприємницькою діяльністю, є результатом невпорядкованості питань власності на землю та показником низького рівня життя на селі. Як зазначає О.Ф. Стасів «...особисті селянські господарства не можуть вважатися пріоритетною формою господарювання. Але вони зберігатимуться доти, доки існуватиме безробіття на селі, доки не зросте рівень матеріального добробуту сільських жителів, не відродиться рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах» [11, с. 36].

Аналіз статистичних даних доводить, що у особистих селянських господарствах зосереджений значний трудовий потенціал, майже 30 % посівних площ України, виробляється понад 55 % сільськогосподарської продукції (97,4 % картоплі, 88,1 % овочів, 83,6 % пло-

дів і ягід, 80,1 % молока) в основному без використання хімічних добрив та інших неорганічних речовин [13, с. 86]. Тому для розв'язання соціально-економічних проблем розвитку сільських територій необхідне грамотне використання зосередженого в господарствах населення потенціалу шляхом створення сільськогосподарських підприємств невеликих розмірів.

Економічною базою для розвитку сільських територій є формування ринкового середовища для розвитку бізнесу в сільській місцевості, створення умов для диверсифікації сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, розміщення в сільській місцевості промислових, обслуговуючих, переробних підприємств. У країнах західної Європи існувала практика розміщення у сільській місцевості промислових підприємств для стимулювання переміщення міського населення у село та розв'язання проблеми безробіття на селі, усунення таким чином демографічного дисбалансу між містом та селом. При цьому важливою умовою диверсифікації у країнах ЄС є недопущення вибуття з використання значної кількості меліоративних земель, збереження сільськогосподарської функції сільських територій, диверсифікація сільського господарства шляхом розвитку екологічного та органічного виробництва, тобто збереження екологічної цілісності сільських територій.

Диверсифікація сільської економіки має відбуватися за рахунок розширення видів економічної діяльності, у яких задіяні окремі сільськогосподарські підприємства. Показовими є приклади високорентабельних європейських підприємств, що досягли значних прибутків за рахунок створення замкненого виробничого циклу, використання побічної продукції землеробства у тваринництві, організації виробництва екологічного чистих харчових продуктів з власної сировини і самостійний їх збут через власну торгову мережу.

Другий напрям диверсифікації сільської економіки передбачає розвиток соціальної інфраструктури, що є необхідною передумовою добровільного «утримання» соціального капіталу в сільській місцевості. Поширеним нині стає цілеспрямоване переміщення економічно активної частини сільського населення в найближчі міста, явище маятникової міграції з подальшим повним переміщенням молоді на проживання у міста. Зanedбана за роки незалежності соціальна база українського села, скорочення державних інвестицій у розвиток сільської освіти, медицини, руйнують людський капітал села, а низький рівень добробуту підриває підприємницьку ініціативу на селі та змушує населення шукати джерела доходу поза сільським господарством або за межами постійного місця проживання. Це скорочує податкову базу місцевих громад та відповідно

породжує нову «спіраль» скорочення фінансування соціальної сфери, що по суті належить до компетенції місцевої влади. Розв'язання цієї проблеми у площині використання європейського досвіду можна розглядати у двох напрямках:

1) місцевий рівень — розширення податкової бази місцевого та локального рівнів, запровадження політики сільського розвитку «знизу догори», де потрібні напрями та обсяги фінансової підтримки окремих соціальних сфер визначають на місцях (з розширенням повноважень органів місцевого самоврядування у вирішенні питань громади та розширеної фінансової бази місцевого самоврядування);

2) підприємницький рівень — розбудова прилеглої до підприємств соціальної інфраструктури, стимулювання інвестицій аграрних підприємств у капітальне будівництво об'єкти соціального призначення. Така ідея не є новою і практика прив'язки розвитку соціальної бази села до аграрних підприємств вже існувала в радянські часи. Тому дехто з науковців пов'язує руйнування соціальної інфраструктури та сфери послуг на селі саме з реформуванням аграрного сектору, зазначаючи, що розпад колгоспно-радгоспної системи призвів до руйнування соціальної бази села [2, с. 133–139],

Зміни у політиці сприяння розвитку сільських територій в Європі останніми роками стосуються, насамперед, перегляду ролі людини у збереженні екологічної цілісності та багатства природи позаміських територій. Екологічна складова сталого розвитку сільських територій набуває особливої актуальності в контексті екологічної безпеки держави, запобігання кліматичних змін та збереження нестійкого екологічного балансу в природі, а також з огляду на необхідність диверсифікації сільськогосподарського виробництва за рахунок розвитку екологічного виробництва. Недопущення виснаження угідь та вилучення придатної землі з сільськогосподарського виробництва виступають головними складовими екологічної політики розвитку сільських територій ЄС. Органічне виробництво в країнах Європи рентабельне завдяки високій ціні продукції та відсутності витрат на хімічні компоненти. Воно виконує одразу економічну та екологічну функції. Фермери, які беруть на себе агроекологічні зобов'язання на строк від 5 років, отримують допомогу від національних урядів за Програмою сільського розвитку на 2007–2013 рр. Нині у Європейському Союзі 4,2 % сільськогосподарських угідь зайняті під виробництво екологічної продукції. Найбільші ділянки під органічне виробництвом відведені в Австрії, де вони становлять 13,4 % від загальних площ, а найменші — в Ірландії (0,95 %), Румунії (0,77 %) та Мальті (0,2 %). У Польщі розвиток виробництва екологічної

сільськогосподарської продукції все ще не набув загальноєвропейських темпів, а частка земель, задіяних у її виробництві становить 1,94 % [6].

За даними досліджень, в Україні придатні для розвитку органічного землеробства 19 % угідь. Органічна продукція, що виробляється підприємствами в незначних кількостях, із-за її невисокої вартості не реалізується на внутрішньому ринку. Як зазначають М. Кропивко та О. Ковальова, таке виробництво стає високорентабельним лише через кілька років, за які проходить перебудова технологічної бази підприємства [5, с. 78–85]. Якщо європейські фермери в змозі за цей період адаптуватися до нових умов організації бізнесу завдяки прямій підтримці держави, то в Україні лише одиниці господарств ризикують освоювати екологічне виробництво. Причиною того, що продукція органічного виробництва не може реалізуватися на внутрішньому ринку, є низький рівень реальних доходів у країні. Витрати на продовольство займають значну частку у витратах домогосподарств, тому для більшості громадян перехід на органічну продукцію за вищими цінами її придбання на національному ринку неможливий.

Адаптація аграрної політики та політики сільського розвитку України до вимог ЄС, впровадження заходів передбачених САП ЄС має враховувати низку специфічних для України факторів, що визначають необхідність ретельного аналізу адекватності таких заходів потребам економіки та потенціалу держави, а саме:

1) витрати заходів САП, що фінансуються за рахунок платників податків. В середньому один громадянин Європи «вкладає» у бюджет спільної політики ЄС 8 євро на місяць, тобто 96 євро на рік. Якщо вра-

хувати, що середня заробітна плата за даними Євростату становить 38000 євро, то вклад громадянина у сільський добробут та продовольчу безпеку держави становить лише 0,2 % щорічного доходу. Аналогічний внесок для громадянина України при нинішньому рівні середньої заробітної плати (2749 грн станом на 1 серпня 2011 року) становив би понад 3 %. Тому впровадження таких заходів вимагає попередньої ретельної оцінки їх доцільності та відповідності критерію ефективності, з тим щоб економічний результат від їх впровадження перевищував витрати на реалізацію;

2) суперечність САП ЄС загальносвітових тенденціям лібералізації аграрної політики та вимогам СОТ. Одне з ключових питань поточного раунду переговорів у рамках СОТ — усунення протекціонізму в сільському господарстві з боку розвинених країн у зв'язку з чим заходи внутрішньої державної політики із захисту галузі розділено на три «скриньки» — зелену, жовту й блакитну. Заходи, включені до жовтої скриньки, передбачають пряме державне фінансування сільгоспвиробників, програм, що спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості (підтримка цін на продукцію, здешевлення вхідних матеріально-технічних ресурсів тощо). Хоча САП в цілому передбачає зменшення прямої державної підтримки і посилення конкурентоспроможності агробізнесу за рахунок заходів дозволених «скриньок», проте аграрна політика провідних аграрних країн ЄС характеризується значним ступенем субсидування економічних суб'єктів АПВ, а скорочення прямого фінансування стосується насамперед нових членів ЄС (наприклад, рівень загальної підтримки сільського господарства

Таблиця 3

Напрями впровадження досвіду ЄС в управління розвитком сільських територій України*

Розвиток сільських територій				
Заходи з внутрішньої стабілізації			Заходи з адаптації до зовнішнього впливу	
Економіка	Соціум	Екологія	Протидія іноземній конкуренції та розвиток експорту	Наближення до європейських стандартів
Створення сприятливих умов для розвитку нових форм господарювання на селі; диверсифікація с.-г. та сільської економіки загалом; розробка моделі використання потенціалу особистих селянських господарств у підприємницькому секторі АПВ, модернізація аграрних підприємств	Розв'язання демографічних проблем; підвищення якості життя на селі, розвиток соціальної інфраструктури, популяризація сільського способу життя; збереження культури та самобутності сільських поселень; зміцнення громадської позиції селян у вирішенні важливих питань сільських територій	Розвиток органічного рослинництва та тваринництва, еко- та агротуризму; розробка заходів державного контролю за раціональним використанням природних ресурсів та збереженням природної цілісності сільських територій	Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; розробка методів протидії експансії іноземного капіталу в АПВ країни, впровадження заходів дозволених «скриньок» СОТ з метою захисту національного виробництва та виходу на зовнішні ринки	Конвергенція соціально-економічних показників сільських територій; підвищення уваги до екологічної складової сталого розвитку; вдосконалення системи адміністрування сільських територій (розширення фінансової бази, управління «знизу догори»)

* Розробка авторів

в Чехії через рік після вступу становив 23 %, у «старих» членах ЄС — до 35 %;

3) незавершеність ринкових перетворень в Україні. Напередодні вступу до ЄС в кожній з країн-претендентів було сформовано відповідну інституційну та правову базу для розвитку сільського господарства на засадах ринкового саморегулювання, найголовніше, визначено статус земель сільськогосподарського призначення. Від обраного шляху в цілому, залежала превалююча форма господарювання в сільському господарстві, особливості розвитку його основних секторів;

4) значна частка сільського господарства у валовому продукті та зайнятості населення. Сільське господарство України — це бюджетонаповнювальна галузь зі значними експортними надходженнями від реалізації продукції, а в ЄС самозабезпечення сільськогосподарською продукцією досягається майже 80 % часткою спільних європейських фондів підтримки. Головним завданням розвитку сільських територій України як бази аграрного виробництва є не тільки самозабезпечення продукцією, а експортоорієнтоване функціонування галузей сільського господарства;

5) впровадженню децентралізованого підходу до розвитку сільських територій в нашій державі заважає недосконаласистемаадміністративно-територіального управління: сільський розвиток «знизу догори». Забезпечення місцевого характеру розвитку неможливе з огляду на слабку фінансову базу локальних адміністративно-територіальних одиниць.

Узагальнення європейської практики перетворень в управлінні розвитком сільської місцевості показують, що для України розвиток сільських територій має включати два напрями заходів: внутрішню стабілізацію та адаптацію до зовнішніх впливів (табл. 3).

Висновок. Внутрішня адаптація передбачає збалансування економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій через розвиток підприємництва в АПВ та забезпечення багатофункціональності сільської економіки; зближення рівнів розвитку сільських територій через покращення якості життя та створення сприятливих умов для збереження людського капіталу; ощадливе використання, збереження та примноження природних ресурсів.

Заходи з адаптації до зовнішнього впливу покликані підготувати сільські території в перспективі до вступу України в ЄС та конкуренції з боку європейських територій, до вимог об'єднання щодо організації економіки та участі сільського населення в управлінні розвитком територій. З іншого боку, майбутнє

сільських територій великою мірою залежатиме від спроможності продукувати конкурентну на світових ринках та екологічно чисту продукцію.

Використані джерела

1. Аграрная политика стран ЦВЕ в контексте интеграции в ЕС: реалии и перспективы для Украины / Т. Зинчук // Экономика Украины. — 2006. — № 4. — С. 74—88.
2. Горьовий В.П. Сфера побутового обслуговування сільського населення України в умовах ринкової економіки / В. П. Горьовий // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 133—139.
3. Губені Ю. Село майбутнього / Ю. Губені // День. — 2010. — № 149—150. — 20 серп.
4. Крисанов Д. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій / Д. Крисанов, Л. Удова // Економіка України. — 2009. — № 10. — С. 69—75.
5. Кропивко М. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М. Кропивко, О. Ковальова // Економіка України. — 2010. — № 7. — С. 78—85.
6. Крупін В.Є. Сучасні тенденції розвитку сільських територій: досвід Європейського союзу / В. Є. Крупін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.confcontact.com>.
7. Лендел М.А. Перспективи інтеграції аграрного сектору України до спільної аграрної політики ЄС: проблемні аспекти / М. А. Лендел, Н. М. Жулчанич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2007. — Вип. 1. — С. 6—12. — (Серія «Міжнародні відносини»).
8. Лучик С.Д. Вплив трансформаційних змін на використання трудового потенціалу села / С. Д. Лучик // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 149—153.
9. Спільна аграрна політика Європейського союзу: можливості та виклики для України. — К.: НІСД, 2011. — 19 с.
10. Стародубова С. Європі бракує їжі / С. Стародубова // Економічна правда. — 2011. — 20 лип. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>.
11. Стасів О.Ф. Перспективи багатокладності в сільському господарстві / О. Ф. Стасів // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — 2010. — № 5. — С. 33—36. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
12. Терещенко В. Яка громада, така й порада, або Деякі чинники сталого розвитку сільських територій / В. Терещенко // Сільські вісті. — 2011. — № 7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua>.
13. Україна у цифрах у 2010 році; за ред. Осауленка // Державний комітет статистики України. — К., 2011. — 252 с.
14. Червен І.І. Трансформація земельних відносин та напрями її вдосконалення / І. І. Червен, І. І. Кузьома // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2007. — Вип. 1 (52). — Т. 1. — С. 23—30.
15. Шекович О.С. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні / О.С.Шекович // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 140—146.
16. Rural Development in the EU, Statistical and Economic Information, Report 2010. — 257 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/agriculture/agrsta>.
17. The Common Agricultural Policy Explained, European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, 16 p.
18. The future of rural areas in the CEE New Member States, Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries, January 2004, IAMO, 214 p. — P. 15—16.

УМОВИ ЗРОСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛА В СТРАТЕГІЇ АГРАРНОГО УПРАВЛІННЯ

Обґрунтовуються засадні умови розвитку людського фактора сільськогосподарського виробництва. Акцентовується увага на пріоритетності інтелектуального потенціалу в стратегічному управлінні аграрною сферою національної економіки.

З початку нового тисячоліття у світі чітко простежуються тенденція нарощування життєвих благ переважно за рахунок підвищення якості й кращого використання людського фактора виробництва. Адже більшість природно-матеріальних ресурсів обмежена, чи то й неухильно вичерпується. Не є тут виключенням і сільське господарство.

Вершиною сукупної робочої сили слугує інтелектуальний потенціал, здатний в ринковому середовищі перетворюватись у капітал, тобто примножувати вартість. Перехід на межі останніх століть від класичної, або традиційної, до інноваційної моделі виробництва посилює роль творчої праці, насамперед загальноосвітніх, професійних і наукових знань.

Для України нагальною стає проблема оптимально мобілізувати і зміцнювати інтелект працівників як необмежений ресурс соціально-економічного прогресу. Передусім необхідно подолати відставання розвитку села та аграрного виробництва. Звідси безальтернативним постає розширене відтворення інтелектуального потенціалу і капіталу галузі. Для цього потрібні сприятливі умови, прийняття креативних рішень на всіх рівнях керівництва у державі.

Сучасна наукова думка рішуче схиляється до знанневої економіки, інтелектуалізації суспільного виробництва. Даній темі, зокрема, присвятили свої монографічні дослідження Е. Брукінг, Т. Стюарт, Г. Бромберг, Л. Лукічева, С. Климов, А. Козирев і В. Макаров, О. Кендюхов, О. Морозов, В. Базилевич і В. Ільїн. Вони обґрунтували інтелектуальний капітал як найважливіший чинник економічного і соціального прогресу на нинішньому етапі.

Низку актуальних проблем розвитку інтелектуального потенціалу села дослідили і висвітлили у наукових працях економісти-аграрники П. Саблук, М. Кропивко, М. Малік, М. Лобас, В. Россоха, В. Горьовий, О. Гудзинський, В. Терещенко, К. Якуба та ін. Їхні ідеї стосуються виправлення демографічної ситуації, загального удосконалення аграрного менеджменту, гідного облаштування сільських територій.

Натомість, особливо з позиції реальності, невирішених питань залишається вдосталь, серед яких потребують спеціального вивчення та аналізу причини гальмування розвитку людського фактора сільськогосподарського виробництва, його первинне і вторинне у процесі суспільного відтворення.

Метою статті є визначення ключових умов, які забезпечують перспективу розширеного відтворення інтелектуального потенціалу і капіталу аграрного сектора національної економіки; з'ясування адекватного об'єкта стратегічного управління.

Інтелектуальний потенціал опинився в епіцентрі економічної науки порівняно недавно, в останній чверті минулого століття. Тому, логічно, дана категорія трактується по-різному. Загальноприйнятого варіанту ще не вироблено. Названі в огляді літератури автори, наприклад, відносять до інтелектуального потенціалу сукупність прав на результати творчої діяльності як форму реалізації інтелектуальної власності; інформаційно-інноваційні ресурси і продукти; об'єктивовані знання, що мають комерційну цінність; нематеріальні активи, які виникають у процесі ринкових відносин, тощо. Наведені характеристики по-своєму класифікує Л. Лукічева. Вона представляє інтелектуальний потенціал і капітал спільно як різницю між ринковою вартістю компанії і вартістю нематеріальних активів [4, с. 95–96].

Вбачається, що при розумінні інтелектуального потенціалу/капіталу доцільно триматися його кореневої ознаки. Інтелект (*лат. intellectus* – *розум, пізнання* і т. п.) – поняття досить обширне. Вчені наводять понад 100 «базових факторів інтелекту» [3, с. 120], що впливають на трудову діяльність людей. Філософія стосовно управління отожднює інтелект зі стилем і стратегіями вирішення проблем, здійсненням розумових функцій, ефективністю індивідуального підходу до ситуації, що вимагає пізнавальної активності [7, с. 215–216].

Зібрано інтелектуальний потенціал визначається нами як особливий нематеріальний фактор економіки, включаючи сільське господарство. Це сукупність гармонійних знань, навичок, досвіду, життєвої мудрості та інших рис інтелектуальної особистості, які акумулюються у здатності до творчої складної праці, матеріалізації її на самозростаючу вартість, тобто капітал, у процесі суспільного виробництва.

Характерним для України, відмічає С. Мочерний, є «виснаження такого важливого й специфічного ресурсу економічного розвитку, як інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал (певний загальноосвітній і професійний рівень робочої сили, ступінь розвитку науки, освіти, охорони здоров'я тощо). Якщо в середині 50-х років Україна, за оцінками західних фахівців, входила до першої п'ятірки держав світу за рівнем інтелектуального розвитку, то наприкінці 80-х – початку 90-х років вона посіла 50-е місце» [2, с. 415]. За даними Департаменту інтелектуальної власності МОНМС України нині ми займаємо по цьому критерію 70–80 місце, а в більш широкому понятті людського розвитку, згідно Доповіді ПРООН за 2010 р., Україна займає 69 позицію із 169 країн і територій, хоч у 1993 р. посідала 45 місце [5, с. 3–4]. Чому ж так виходить?

Повноцінна реалізація інтелекту працівників вимагає наявності, як мінімум, сприятливого політичного, соціального та економічного середовища. За допомогою джерельних умов організація перетворює трудові зусилля на конкретні блага. При цьому виникає синергійний ефект, що дає специфічний продукт – додаткову вартість від спільної господарської діяльності на інноваційній основі. В результаті, стверджує М. Туленков, поставлені цілі досягаються звичайними працівниками, які досягають надзвичайної продуктивності [6, с. 56].

Теоретично і практично вихідним для комплексної оцінки інтелектуального потенціалу слугує індекс людського розвитку (ІЛР). Вітчизняна методика його визначення була започаткована Держкомстатом України 2001 р. На основі даних за 1999 рік запроваджено щорічні розрахунки 92 показників, які дають можливість виконувати коректні співставлення як за інтегральним чинником, так і за кожним з 9 індексів окремих аспектів людського розвитку, що наведені на рис. 1 [5, с. 4–5].

В Україні зберігається напружена демографічна ситуація насамперед на селі. Вона негативно впливає на соціальні процеси, що є стартовими в управлінні

для прогнозування майбутнього розвитку людського фактора виробництва. Демографічний коефіцієнт найнижчий серед дев'яти аспектів ІЛР країни. Найгірші показники спостерігаються в Кіровоградській, Донецькій і Закарпатській областях.

Блок ринку праці поки що, навпаки, маловагомий в інтегральній оцінці людського розвитку. Проте в перспективі, з поживленням національного господарства очікується зростання його ролі, оскільки від цього істотно залежить динаміка більшості інших показників. Останнє місце, після Черкаської і Тернопільської областей в даному відношенні, займає Чернівецька область, де рівень економічної активності становить 39,5 % при 62,1 % по Україні [5, с. 9].

Матеріальний добробут найпотужніший серед умов. Йдеться, насамперед, про значні відмінності доходів і витрат сімейного бюджету, суперечливу майнову диференціацію населення, незадовільний рівень життя і т. п. Низькі зарплати і пенсії, високий рівень та глибина бідності, велике розшарування достатку найбільш характерне для населення Житомирської, Тернопільської та Херсонської областей, що свідчить про помітну соціальну нерівність у суспільстві.

До найперших потреб людей відноситься житло та інші соціальні блага. Тут знову негативно фігурує Житомирщина, а також Донецька і Чернівецька області. Загалом умови проживання населення відчутно не поліпшуються уже протягом багатьох останніх років.

Освіта, як виявлено аналізом, належить до системоутворюючої рушійної сили, що цементує інтелектуальний потенціал країни, «здійснює найпомітніший вплив на рівень людського розвитку..., має надзвичайно важливе значення не тільки для пояснення ситуації, що склалася, а передусім для формування ефективної стратегії розвитку регіону» [5, с. 12]. Аутсайдерські позиції в даному разі належать Івано-Франківській, Луганській і Тернопільській областям. В цілому дієвих зрушень, не дивлячись на запровадження з 2005 р. Болонської системи, в Україні не сталося, про що свідчить застиглість відповідних параметрів.

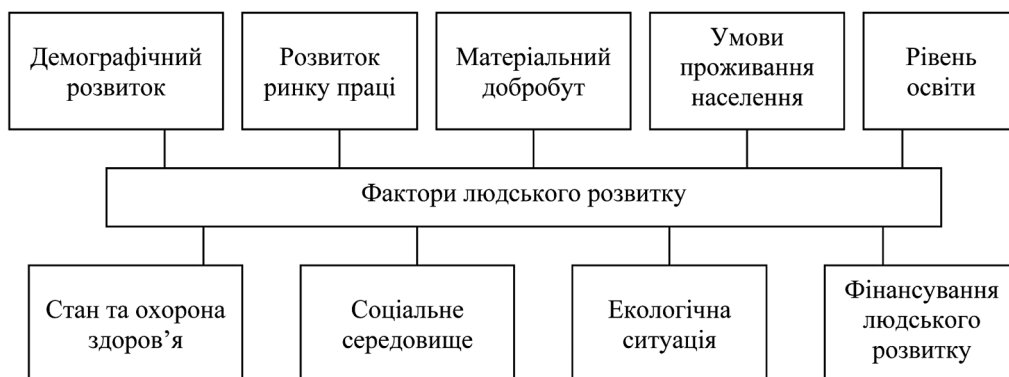

Рис. 1. Основні складові людського розвитку за версією Держкомстату України

Досить чутливим і схильним до змін є стан здоров'я людей. Загальновідомо, що медичне обслуговування у державі ще далеке від розвинених країн. Останні місця в цьому рейтингу займають Одеська, Вінницька і Житомирська області.

Українським громадянам конче потрібна надійна соціальна безпека, подолання серйозної злочинності та інших внутрішніх негараздів повсякденного життя. Соціальне середовище неспокійніше на Кіровоградщині, в АР Крим та Дніпропетровській області, хоча частково таке «нездоров'я» зустрічається повсюдно.

Екологічна проблема нині — глобальна, вважається найзагрозливішою для людства. Умови життя усе відчутніше залежать від стану довкілля. Серед регіонів гостро постає ця проблема, передусім там, де існують великі технополіси (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та ін. області). У зв'язку із забрудненням навколишнього середовища в Україні все менше залишається екологічно безпечних природних ландшафтів. Тому це не просто стратегічний об'єкт управління, а нагальний, що вже нині потребує втручання.

Заключний офіційний аспект ІЛР — фінансування людського розвитку. Він як і попередній, великою мірою залежить від спільних зусиль держави, місцевих органів влади і, звичайно, від коштів суб'єктів господарювання. Саме від фінансування безпосеред-

ньо залежить подальший розвиток інтелектуального потенціалу. Тут відстають найбільше Одеська, Рівненська і Чернівецька області.

В Україні на людський фактор виділяються мізерні гроші. Наприклад, у структурі сукупних витрат домогосподарств кошти на такі стрижневі елементи інтелектуального потенціалу, як освіта, відпочинок і культура, становлять по країні лише 2,8 %, в т. ч. у міських поселеннях — 3,4, а в сільській місцевості — 1,4 % [1]. Це не що інше як гальмівний чинник інтелектуального зростання, насамперед селян.

Розгляд основних аспектів людського розвитку за методикою Держкомстату України показує, що ІЛР найбільше залежить від рівня освіти, умов проживання та матеріального добробуту населення. Гіпотетично не викликає сумніву, що це й головні чинники розширеного відтворення інтелектуального потенціалу села.

Враховуючи особливості сільського способу життя і виробництва, логічно, методом екстраполяції та спостереження дійсності, ключові умови як об'єкти стратегічного управління аграрною сферою розміщені нами у послідовності за їх важливістю, що відмічено порядковими номерами компонентів на рис. 2.

Демографічна ситуація позначена останньою не випадково. Наша переконлива думка, що рух сільського народонаселення позитивно зміниться тільки внаслідок реалізації попередньо відзначених

Рис. 2. Передумови відтворення інтелектуального потенціалу села як об'єкти стратегічного управління

мультиплікаторів зростання. Навіть велика грошова підтримка державою народжуваності не досягне кінцевої мети без належного облаштування сільських територій, забезпечення цивілізованих умов життя і праці на землі та інтелектуального розвитку трудівників села.

На сучасному етапі ситуація у вітчизняному сільському господарстві ускладнюється, крім всього іншого, тим, як справедливо підкреслює академік УААН В. Юрчишин, що гірше перекочувало з минулого та ще й примножилось у загрозливих формах і масштабах. Це суспільне нехтування селянства, руйнування характерного українському селу способу життя і національно-генетичних хліборобських династій, яке почалося у радянські часи, а в подальшому періоді майже доведено до абсурду. Наслідки відомі: системний провал аграрних реформ (за критерієм соціально-економічної результативності); глибока деградація сільських поселень; високі темпи їх вимирання і відмирання; знедоленість, безпросвітність і безнадійність істотно переважаючої частини селян та інших сільських жителів [8, с. 50].

Не менш тривожною, а в стратегічному відношенні згубною, є антинаціональна тенденція засилля нелегальних іноземців (корейці, африканці, китайці та ін.), які підпільно осідають у багатьох наших селах. Вони несуть чужі звичаї, культуру, релігію, ментальність, що рано чи пізно загострить духовні суперечності на селі та в країні. Хіба не навчила історія, коли на українській землі не раз зазіхали загарбники. Виходить, що цього можна домогтись мирним шляхом... Про звеличення власного інтелектуального агропотенціалу при цьому не варто навіть вести мову.

На терені сказаного вище В. Юрчишин ставить резонне питання: невже державі з найпотужнішим у світі хліборобським потенціалом (людським, земельним, природно-кліматичним) і селянством, високовідповідальним перед історично зумовленою місією бути годувальником, вигідніше передати випестувану ним же землю в чужі для неї руки, чим створити для своїх, українських, селян умови, в яких вони будуть охоче працювати на власній землі? [8, с. 53]. Відповідь небайдужих, патріотичних громадян буде однозначною.

Хлібороби, як поважно називають селян із сивої давнини, вправі обкласти суспільство своєю даниною. Очільники усіх рангів мають знати, що буде добре селянам, краще стане жити всім. Аграрний сектор — всенародна справа, відповідальність держави, її національний і зовнішній імідж.

Висновки і пропозиції. Новітня тенденція становлення економіки знань зумовлює стратегічну пріоритетність інтелектуального потенціалу і капіталу в управлінні національним господарством. Розширене відтворення освіченості, професіоналізму, культури та інших рис гармонійного розвитку осо-

бистості працівників набуває все більшої ваги для суспільного прогресу.

Примноження інтелекту працівників, формування і раціональне використання «розумового гумусу» вирішальною мірою залежить від адекватних умов. Серед них найбільшу частку мають: сучасна підготовка до складної творчої праці; комфортне середовище мешкання та матеріальний добробут людей.

Із-за специфіки галузі селяни і землеробство не можуть розвиватися самодостатньо. Аграрна сфера природно живить вітчизняну економіку, а тому потребує ідентичної всенародної підтримки. Необхідно рішуче змінити позитивно ставлення країни до селянства і трудівників села за провідної ролі держави.

Інтелектуалізація сільськогосподарської праці — найперша справа керівників усіх рівнів. Міністерству аграрної політики і продовольства України, загалом урядовим структурам належить реально подбати про соціалізацію виробництва та забезпечення гідного життя на селі. Це давно уже не терпить відкладання, хоч дотепер фактично обмежується декларуванням.

В епіцентрі вітчизняного управління повинен знаходитись розвиток інтелектуального агропотенціалу — системоутворююча ланка, ухопившись за яку вдасться гуртом витягнути довгий ланцюг назрілих проблем.

Подальшого дослідження і наукових розробок потребує механізм реалізації людського фактора виробництва на інноваційній основі з урахуванням світового досвіду. Потребують конкретного обґрунтування шляхи подолання відставання й забезпечення цивілізованого розвитку інтелектуального потенціалу, усунення його значних регіональних відмінностей та досягнення гуманістичного відродження села.

Використані джерела

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у I півріччі 2010 року / Держстат України [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Економічна енциклопедія: в 3 т.: [редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін.]. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 864 с.
3. Краткий психологический словарь: [сост. Л.А. Карпенко]; под общей ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярославского. — М.: Политиздат, 1985. — 431 с.
4. Лукичева Л.И. Управление интеллектуальным капиталом: учеб. пос. / Лукичева Л. И. — [2-е изд., стер.]. — М.: Омега-Л, 2008. — 552 с.
5. Регіональний людський розвиток: стат. бюлетень. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — 43с.
6. Туленков М.В. Сучасні теорії менеджменту: навч. посіб. / Туленков М. В.. — К.: Каравела, 2007. — 304 с.
7. Философский энциклопедический словарь: [редкол.: С.С. Зверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.]. — [2-е изд.]. — М.: Советская энциклопедия, 1989. — 815 с.
8. Юрчишин В.В. Аграрные революции в Украине в контексте переломов политических эпох: истоки и сущность / В. В. Юрчишин // Экономика Украины. — 2009. — № 3. — С. 45—57.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАТЕГОРІЇ «РОЗВИТОК»

Розглянуто теоретико-методологічні засади економічного розвитку. Встановлено взаємозв'язок поняття «розвиток економіки» з іншими близькими за сутністю поняттями. Доведено відмінності між економічним розвитком і економічним зростанням. Запропоновано класифікацію складників економічного розвитку.

Питання розвитку завжди посідало чільне місце в економічних явищах і процесах. Особливого значення ця проблема набуває на переломних етапах суспільно-господарського поступу, базовими ознаками яких стає вичерпування можливостей економічного зростання на основі привласнення ресурсів природи без будь-яких шкідливих для неї наслідків, перехід до відтворювальної системи високотехнологічного еколого-безпечного виробництва, трансформація економіки, реструктуризація підприємств, глобальне зрушення в усіх сферах соціально-економічного життя [1].

Загальне (філософське) поняття розвитку широко використовується в концепціях і моделях та асоціюється з якісними змінами об'єктів, трансформацією їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, появою нових суспільних форм, інновацій та нововведень. Внутрішню будову об'єкта як цілості пов'язують з його структурою, а спосіб діяльності й трансформацію — з функцією (організмична концепція Г. Спенсера; системна теорія Е. Дюркгейма; системно-процесуальна конструкція П. Сорокіна; модель взаємодіючих соціокультурних полів П. Бурдьє; цивілізаційна теорія А. Тойнбі та О. Шпенглера; стадіальна система К. Маркса). Розвиток асоціюється з циклічністю, лінійною або нелінійною спрямованістю процесуальних змін, з їх одно- чи багатовекторністю (факторністю — «теорія факторів»), природно-історичною детермінованістю (можливість альтернатив), з еволюційним чи стрибкоподібним (революційним) характером політико-економічних та соціокультурних змін, з мірою (якісно визначеною кількістю) їх «штучності» та «природності» [2, с. 566; 3, с. 31]. Закон розвитку універсуму передбачає проходження декількох глобаль-

них фаз: єдності (синкретичності) — відособлення (свободи) — норми — ідеально стону [4, с. 684].

Спільним для всіх підходів до визначення категорії «розвиток» є те, що будь-яка органічна система, незважаючи на численні кількісні та якісні зміни, намагається знайти власну ідентичність і зберегти цілісність у процесі розвитку.

Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних засад економічного розвитку, його взаємозумовленості, взаємодоповнюваності та взаємозаперечення іншими близькими поняттями (компонентами розвитку).

Надзвичайно широке вживання терміну «економічний розвиток» також зумовило безліч тлумачень його змісту. З одного боку, він базується на висвітленні різних аспектів цього процесу, а з іншого — на порівнянні його з подібними категоріями (еволюція, модернізація, прогрес, зростання тощо). Так, в історико-філософському аспекті (Бранський В., Назаретян А., Шаванс Б.) економічний розвиток трактується як закономірне й багаторазове повторення (чергування) порядку і хаосу в руслі соціальної синергетики, процес його історичної зумовленості на основі революційних та еволюційних змін [5, с. 117; 6, с. 116–119; 7, с. 7]. Л. Бальцерович, Л. Безчасний, А. Кругер, Г. Мюрдаль, Х. Томас та інші пов'язують економічний розвиток зі зростанням добробуту населення, поліпшенням рівня і якості життя, доходів та ступеня задоволення основних потреб усіх членів суспільства [8, с. 43; 9, с. 8; 10, с. 76]. Б. Габовіч, Г. Кларке, Д. Лук'яненко акцентують увагу на найзагальніших закономірностях, що включають його циклічний характер, зв'язок з прогресом і зростанням, еволюцією та експансією [11, с. 285; 12, с. 3; 13, с. 8]. Г. Арндт, С. Енке, Р. Нуреев наголошує на комплексному, багатомірному характері цього процесу, що містить в собі глибокі зміни в різних сферах (технічна, економічна, соціальна, політична, інфраструктурна, інституціональна, технологічна, освітня), а також у

царині основних факторів виробництва: капіталу, природних ресурсів, праці, інформації, підприємства [14, с. 137, 15, с. 70, 16, с. 177].

Зміст поняття «розвиток» певною мірою розкривається шляхом порівняльного аналізу з іншими категоріями і процесами. В цьому сенсі близькою до розвитку за своїм значенням є еволюція, що також означає соціальні зміни та здійснюється на загальних принципах. Вона трактується як процес закономірно-самостійного виникнення нового стану, кількісно і якісно досконалішого у порівнянні до попереднього. Водночас еволюція є синонімом саморозвитку й тлумачиться як рух від однорідного до різнорідного, єдність диференціації й інтеграції, що забезпечує адаптацію системи до внутрішніх і зовнішніх впливів.

Саморозвиток базується на процесах самоорганізації — можливості встановлення порядку й організації з хаосу (творчого руйнування) шляхом погодженої дії компонентів усередині системи за відсутності упорядкованих впливів з боку середовища, тобто без керуючого параметру із зовні. Формування організаційної структури, здатної продукувати процеси самовідтворення, здійснюється за наявності внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Підвалинами концепції самоорганізації є синергетика й теорія змін, зокрема інституційних. Передумовою й результатом самоорганізації економічних систем, виступає модифікований механізм сучасного ринку. Іншого механізму функціонування й організації економічних систем, крім механізму ринкової самоорганізації, природа поки що не пропонує [17, с. 35].

Принцип самоорганізації конкретизує принцип розвитку. Проте самоорганізація вужче поняття ніж розвиток, оскільки вивчає лише прогресивні процеси, а розвиток включає й організуючі впливи середовища, самоорганізацію, прогрес і регрес.

Необхідною, хоча й недостатньою, умовою для розвитку є також адаптація до навколишнього середовища. Адаптаційний механізм характеризує погодженість взаємодії частин при утворенні структури об'єкта. За його межами, які визначаються в процесі ринкового відбору, починає діяти механізм біфуркації (роздвоєння). В точці біфуркаційного хаосу здійснюється розгалуження варіантів розвитку. Економічна система випробовується на стійкість і вибирає шлях свого розвитку. Можливості протистояння адаптації зовнішнім суперечностям систем досліджує економічна теорія адаптивних очікувань [18, с. 58].

Водночас між еволюцією і розвитком існують певні відмінності. *По-перше*, еволюція базується на мінливості та випадковості, а розвиток на ци-

клічній повторюваності. *По-друге*, еволюція відображає переважно зовнішні впливи і дії поверхового характеру, а розвиток — внутрішні зміни та процеси, що зумовлюють глибинну функціональну перебудову об'єктів та їх компонент, буття частин цілісності. Теорія еволюції вказує на напрям руху певного процесу, проте результативність цього процесу залежить від безлічі чинників і конкретних обставин [19, с. 728—729].

Стрибокподібні, швидкі якісні зміни, що пов'язані з поширенням базових інновацій у середовищі економічних систем, одержали назву революційного розвитку. Вони здійснюються на основі радикального оновлення матеріально-технічної та технологічної бази виробництва. Однак для таких змін економічна система повинна адаптивно визріти, а тому визначених позначок повинні досягти параметри не тільки системи, а й середовища. Породження нової форми в надрах недостатньо зрілої старої, як і зародження в надрах зрілої, але безпосередньо не наступних за нею форм, неможливо. До того ж оновлення не є безперервним процесом. За ним починається впровадження поліпшуючих (ординарних) інновацій — процес поступальних, повільних, порівняно плавних якісних змін, рівномірного еволюційного розвитку, використання потенціалу цього стану, його еволюційного вдосконалення та модернізації [20].

Існує взаємозв'язок розвитку також із поняттям «прогрес», що визначає тип або напрям розвитку, для якого притаманний перехід до досконалішого стану об'єкта. Ознакою такого переходу є вищий рівень організації об'єктів, розширення їхніх адаптаційних можливостей до навколишнього середовища, зростання потенціалу еволюції.

Проте прогрес є доволі суперечливим явищем, оскільки він має зворотну сторону — регрес, а тому повинен враховувати економічну доцільність, раціональність, ефективність. «Про економічний прогрес можна вести мову тоді — зазначає В. Єременко, — коли ми із відносно меншими ресурсами домагаємося відносно більшого результату, відносно більшої продуктивності» [21, с. 55].

Близька за значенням до економічного розвитку модернізація. Це поняття часто асоціюється зі змінами в економічній, технологічній, політичній, суспільно-культурній сферах суспільства і являє собою сукупність взаємопов'язаних процесів докорінного оновлення матеріально-речових і організаційно-економічних структур, мобілізації ресурсів на розвиток виробництва й підвищення продуктивності праці [22, с. 14].

Сучасний етап модернізації включає декілька особливих моментів, а саме:

повний демонтаж застарілих соціально-економічних відносин;

започаткування технологічних перетворень відповідного рівня і масштабів;

формування внутрішніх передумов і можливостей для впровадження гнучких технологій на основі інформації й комп'ютерної техніки;

органічне включення країни у світогосподарські процеси з метою використання науково-технологічного досвіду зарубіжних партнерів;

повне оновлення технологічного базису шляхом впровадження високих технологій, корпоративного управління, маркетингу.

Безумовно, що проведення модернізації можливе за умови створення відповідної інфраструктури, конкурентного середовища, адекватного інституційного та законодавчого забезпечення. Водночас модернізація потребує відповідної якості людського капіталу щодо професійно-кваліфікаційного рівня, його економічної свідомості, господарської ментальності, здатності *homo economicus* опанувати модернізаційні процеси. В ці процеси мають органічно вписуватися національні традиції та навички народу, його культура й побут, самотність і неповторність, оскільки вони підвищують їх атрактивність і внутрішній потенціал. Отже, головна спрямованість економічної модернізації полягає у диверсифікації напрямів, форм і засобів економічної політики, у наданні цьому процесу комплексного, системного характеру [3, с. 33–34].

Очевидно, слід визначитися також з поняттям економічне зростання у його співвідношенні до економічного розвитку (розвитку економіки). За С. В. Мочерним, розвиток економіки являє собою процес незворотних, закономірних кількісно-якісних змін технологічного способу виробництва у межах економічної системи. Незворотність розвитку економічного означає передусім сутнісні (радикальні) зміни в структурі продуктивних сил і техніко-економічних відносин, що розширює адаптивні можливості технологічного способу виробництва. Розвиток економічний безвідносно до певного типу економічної системи охоплює закономірні зміни лише спільних для всіх суспільно-економічних формацій елементів системи. Проте, щоб категорія «розвиток економічний» увійшла в коло специфічних економічних законів і категорій, такий розвиток має відбуватись за капіталізму та інших вищих формацій, тобто за наявності ринку й конкуренції.

На відміну від розвитку економічного, для економічного зростання такі ознаки не характерні, оскільки воно може перериватись економічним спадом. Зворотний характер економічного зростання характеризує здебільшого процес функціонування

певного способу виробництва (відбувається передусім перерозподіл його структурних елементів і кількісно-якісних змін в межах однієї сутності). Отже, економічне зростання відображає значно вужчий спектр зв'язків і відносин та (без урахування його зворотного характеру) є складовою розвитку економічного, оскільки поступово нагромаджує для нього зміни, які зумовлюють появу сутнісних перетворень. Кількісним виміром цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад кількох років [23, с. 283]. Темпи економічного зростання безпосередньо виражаються у тій чи іншій динаміці суспільного продукту, що зумовлюється кількісним нарощенням факторів виробництва або їх якісним вдосконаленням. Залежно від цього економічний розвиток супроводжується певним поєднанням двох типів економічного зростання: екстенсивного та інтенсивного.

Викладене дає підстави для висновку, що економічне зростання являє собою кількісно визначений економічний розвиток, а економічний розвиток — якісне економічне зростання. Водночас обидва поняття включають відбудовний розвиток економіки після регресу (кризи, стагнації, рецесії).

Нині надзвичайної гостроти набуває екологічна проблема економічного розвитку, що зумовлює необхідність формування еколого-економічної моделі раціонального природокористування, впровадження механізмів гарантування природно-ресурсної безпеки, дотримання міжнародних зобов'язань стосовно природоохоронної політики.

Еколого-економічний розвиток базується на концепції «*sustainable development*» і являє собою поступове розширене перетворення продуктивних сил, науки, культури й добробуту суспільства, яке формує відповідні умови для раціонального використання та відтворення природного багатства. Концепція «*sustainable development*» включає такі два найважливіші принципи:

визначення прогресу суспільного розвитку й існування рівних можливостей нинішнього і майбутнього поколінь щодо використання ресурсів та екологічних умов планети;

недопущення деградації біосфери, її збереження як основи переходу на модель розвитку узгодженого зі станом Природи і її законами.

Оскільки термін «*sustainable development*» важко перекласти українською мовою, то в науковій літературі він часто асоціюється зі сталим розвитком, тобто «*stable development*». Проте поняття «розвиток» є антиподом поняття сталості. «Стійкого розвитку взагалі не може бути як такого; якщо є розвиток,

то сталості вже немає. Існує стійкий стан системи, відмінний від її розвитку. Коли йдеться про розвиток, то мається на увазі, що система здійснює певний рух у фазовому просторі, описує якусь траєкторію. Крім того, розвиток включає в себе набір якісних переходів (стрибків траєкторії) у фазовому просторі, а саме функціонування системи здійснює вплив на фазовий простір. ... Тому слід відмовитися або від розвитку, або від сталості» [24, с. 3–4]

Одним з основних постулатів запропонованої концепції стало положення про те, що людина виконує насамперед біосферну функцію. Ця функція реалізується у взаємодії соціально-економічних і природних процесів та передбачає включення виробничої діяльності в глобальний природний цикл на основі знання законів функціонування біосфери та екологічних обмежень. Водночас ефективність еколого-економічного розвитку забезпечується консолідацією соціально-економічної відповідальності за використання природних ресурсів, що акумулюється в адекватній еколого-економічній політиці та реальній здатності держави дотримуватись цих законів.

Фундатор екологічної економіки Г. Дейлі наголошував, що створена людиною економіка є «вмурованою» в природну екосистему планети і цілком від неї залежить. ... Будь-які зміни в розвитку еколого-економічному мають враховувати, *по-перше*, напрацьований світовий досвід, *по-друге*, стан і особливості власного соціально-економічного розвитку та менталітету, *по-третє*, завдання та перспективи національного розвитку в контексті сучасних геополітичних підходів. ... Передумовами розв'язання екологічних проблем є стратегічні й тактичні цілі економічної політики, визначення кінцевої мети, етапів здійснення та виконавців, що потребує створення відповідних механізмів їх реалізації, правового, організаційного, фінансового, ресурсного, кадрового забезпечення. Таким чином, розвиток еколого-економічний з урахуванням ситуації в Україні передбачає ґрунтовну й окреслену конкретними заходами національну програму загальних еколого-економічних проблем [23, с. 282–283].

Для пізнання законів і закономірностей еволюційного розвитку важливо використання принципу *коеволюції*, тобто сполученої та взаємозумовленої зміни систем, або складових частин та елементів всередині цілого. На відміну від принципу самоорганізації, що пояснює взаємодію між елементами окремої структури, стан розвитку певної системи, принцип коеволюції пояснює співвідношення між принципово різними системами (природними, економічними й соціальними) в процесі розвитку з ура-

хуванням їх взаємозв'язку, взаємозумовленості, взаємоприспосовування (тобто з наявністю кореляційних еволюційних змін) [18, с. 61–62].

На основі викладеного, тенденції економічного розвитку можна структурувати за формами руху — еволюційний, революційний, гармонійний; за типами (напрямами руху) — стагнація, регрес, модернізація, відбудова, прогрес; за стадіями (фазами) переходу — сприйняття, трансформація, становлення, поширення; залежно від умов середовища — біфуркація, адаптація, самоорганізація, коеволюція (рис.).

Висновки. В теоретико-методологічному аспекті економічний розвиток являє собою комплексне поняття, що має складну природу. Воно охоплює кількісні і якісні зміни у суспільному виробництві, які ведуть до збільшення його кінцевих результатів, є причиною і основним змістом розширеного суспільного відтворення. Категорія економічний розвиток відображає стійкі причинно-наслідкові зв'язки і залежності з багатьма іншими категоріями, що характеризуються їх взаємопроникненням, взаємозумовленістю, взаємозапереченням. Закон розвитку визначає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки в господарських явищах і процесах, між елементами економічної системи, співвідношення між принципово різними системами, їх протилежними сторонами і властивостями.

Якщо у природі розвиток може здійснюватися в будь-якому напрямі, то в суспільно-економічному житті напрям розвитку визначається системою цінностей суспільства та дією механізмів ринкового і державного регулювання в конкретному періоді часу. Джерелом економічного розвитку слугують внутрішні (з точки зору діалектики) і зовнішні (з точки зору синергетики) суперечності (як у сукупності, так і окремо) систем із середовищем, тобто невідповідності, що існують у будь-якому русі і є причиною всякого розвитку. Кожна суперечність проходить фази тотожності, відмінності, протилежності, конфлікту і свого розв'язання, яке означає перехід у нову суперечність.

Суперечності, що виникають між науково-технологічним прогресом і природним середовищем в процесі економічного розвитку, стають примусом до їх розуміння, усвідомленого сприйняття соціумом та нагального втручання суспільства у їх розв'язання.

Використані джерела

1. Петриченко О.А. Філософсько-методологічні аспекти розвитку в природно-суспільних явищах і процесах / О. А. Петриченко // АгроІнКом. — 2012. — № 1–3. — С. 126–129.
2. Новейший философский словарь / [сост. А.А. Грицанов]. — Мн.: В.М. Скакун, 1998. — 896 с [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.rin.ru/doc/i/188501p566.html>.

Рис. Структурна схема розвитку економічних систем

3. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А. С. Філіпенко. — [2-е вид.]. — К.: Знання України, 2002. — 190 с.
4. Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семиотика / Ю. И. Левин. — М.: Языки русской культуры, 1998. — 823 с.
5. Бранский В.П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории // Общественные науки и современность. — 1999. — № 6. — С. 117—127 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecsocman.hse.ru/ons/msg/18427220.html>.
6. Назаретян А. Векторы исторической эволюции / А. Назаретян // Общественные науки и современность. — 1999. — № 2. — С. 112—126 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mirozdanie.narod.ru/Nazaret.html>
7. Шаванс Б. Эволюционный путь от социализма / Б. Шаванс // Вопросы экономики. — 1999. — № 6. — С. 4—26 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: library.by/portalus/modules/.../readme.php?subaction.
8. Бальцеревич Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку / Л. Бальцеревич; пер. с польск. — Львів: Бібліотека журналу «І», 2000. — 333 с [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji—magazine.lviv.ua/ji—library/balcerowycz/balc—kn.htm>.
9. Senker P. Social Inequality, technology and economic growth / P. Senker, S. Wyatt (Eds.) // Technology and Inequality. — London: Routledge, 2000. — P. 1—32.
10. The American economist. Spring, 1994 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.princeton.edu/~dixitak/home/dixitwrk.pdf>.
11. Economist of Development. — Tel-Aviv, 1966.
12. Development, Society and Environment in Tibet. — Wien, 1998.
13. Глобальные трансформации и стратегии развития: моногр. — К.: Ориане, 2000. — 456 с.
14. Arndt N. V. Economist Development. The history of an Idea / N. V. Arndt. — Chicago and London, 1996. — P. 120—152.
15. Enke S. Economist of Development / S. Enke. — London, 1996. — P. 56—82.
16. Нуреев Р. Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. — 2000. — № 4. — С. 137—156 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.kgau.ru/img/konferenc/2009/72.doc.
17. Решетило В.П. Синергетика потенційного й актуального в становленні і розвитку інституційних систем / В. П. Решетило // Економічна теорія. — 2006. — № 1. — С. 24—39.
18. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств / Россоха В. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 444 с.
19. Хоцей А.С. Становление бюрократии. Цивилизации / Хоцей А. С. // Теория общества: в 3-х т. — Казань: Дом книги, 2000. — Т. II. — 827 с.
20. Россоха В.В. Методологія інноваційного процесу економічного розвитку / В. В. Россоха // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: доп. учасників міжнар. наук.-теорет. конф. (Житомир, 3—5 бер. 2005 р.). — Житомир: Держ. агроєкологіч. ун-т, 2005. — Ч. 1. — С. 168—172.
21. Єременко В.Г. Основи соціальної економіки. Популярний курс / Єременко В. Г. — К.: МАУП, 1997. — 168 с.
22. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: моногр. / В. П. Горбатенко. — К.: Академія, 1999. — 240 с.
23. Економічна енциклопедія: в 3-х т.: [редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К.: Академія, 2002. — Т. 3. — 952 с.
24. Россоха В.В. Методичні підходи оцінювання природно-біологічного потенціалу аграрної сфери економіки / Россоха В. В. — К.: ННЦІАЕ, 2009. — 96 с.

Лобас Н.Г. Информационная жизнедеятельность социума: системный и классификационный анализ / Н. Г. Лобас // *АгроИнКом*. — 2012. — № 4–6. — С. 3–5

В статье отражены результаты анализа систематизированных по категориям сообщений средств массовой информации и их влияния на жизнедеятельность общества.

Лысюк В.М. Методология секторного анализа продовольственного рынка (на примере рынка молока и молочной продукции) / В. М. Лысюк, Г. В. Чмут, Н. Л. Шлафман // *АгроИнКом*. — 2012. — № 4–6. — С. 6–11

На примере рынка молока и молочных продуктов рассмотрены современные методологические проблемы секторного анализа продовольственного рынка, взаимодействий хозяйствующих субъектов и реального состояния конкуренции в отрасли.

Каминский И.В. Цены и ценообразование на рынке зернобобовых культур / И. В. Каминский // *АгроИнКом*. — 2012. — № 4–6. — С. 12–16

Приведены результаты анализа цен на зернобобовые культуры в Украине. Установлены отличия уровня цен по разным каналам реализации и в разрезе регионов Украины. Осуществлено сравнение прибыльности производства зернобобовых культур с другими сельскохозяйственными культурами. Представлен баланс спроса и предложения данной продукции. Обоснованы предложения относительно усовершенствования рынка зернобобовых культур.

Подлесецкий Г.М. Стратегические направления воспроизводства материально-технической базы сельского хозяйства / Г. М. Подлесецкий, Я.К. Белоусько, В.Л. Толстопят [та ін.] // *АгроИнКом*. — 2012. — № 4–6. — С. 17–19

В концептуальном плане отражено современное состояние материально-технической базы и стратегические направления ее воспроизводства в прогнозируемом периоде. Для контроля достижения цели определены соответствующие индикаторы.

Брик С.В. Тенденции развития и интенсивность сахаросвекловичного производства / С. В. Брик // *АгроИнКом*. — 2012. — № 4–6. — С. 20–24

Рассмотрены причины свертывания производства сахарной свеклы и перелива капитала в другие отрасли аграрной сферы экономики.

Lobas N.G. Informative vital functions of social: the system-classifications analysis / N. G. Lobas // *AgroInKom*. — 2012. — № 4–6. — P. 3–5

In the article the results of analysis of the mass and their influence Medias systematized on the categories of reports are reflected on the vital functions of society.

Lysyuk V.M. The methodology of sector analysis of the food market (for example, the market of milk and dairy products) / V. M. Lysyuk, G. V. Chmut, N. L. Shlafman // *AgroInKom*. — 2012. — № 4–6. — P. 6–11

The modern sector analysis methodological problems of the food market (on the example of milk), problems cooperation's of being in a charge subjects and real state of competition in industry.

Kaminskiy I.V. Prices and pricing in the market of grain legumes / I.V. Kaminskiy // *AgroInKom*. — 2012. — № 4–6. — P. 12–16

The brought results over of price analysis on leguminous plants in Ukraine, the differences of standard of prices are set on the different channels of realization and in the cut of regions of Ukraine. Comparison of profitability of production is carried out leguminous with other agricultural cultures. Balance of demand and supply of this products is presented. Reasonable suggestion in relation to the improvement of market of leguminous plants.

Pidleseckiy G.M. Strategic directions of reproduction of material and technical base of agricultural / G. M. Pidleseckiy, Ya. K. Belous'ko, V. L. Tovstopyat [end others] // *AgroInKom*. — 2012. — № 4–6. — P. 17–19

In a conceptual plan the modern consisting of material and technical base and strategic directions of its reproduction is reflected of the forecast period. For control of achievement of purpose the proper indicators are certain.

Brik S.V. Progress Trends and intensity of production of sugar beet / P. V. Brik // *AgroInKom*. — 2012. — № 4–6. — P. 20–24

Reasons of rolling up of production of sugar beet and flowing of capital are considered in other industries of agrarian sphere of economy. Func-

Установлена функциональная зависимость между урожайностью сахарной свеклы и уровнем производственных расходов. Предложены пути возрождения отечественного сахарного свекловодства.

Стасиневич С.А. Проблемы формирования фонда потребления сахара в Украине / С. А. Стасиневич, С. Н. Валявский // *АгроИнКом.* — 2012. — № 4–6. — С. 25–30

Рассмотрен вопрос количественных и качественных параметров формирования фонда потребления сахара в Украине и наполнения потребительской корзины украинцев сахаром относительно его происхождения, объемов производства, показателей качества.

Юшин С.А. Инвестиционно-инновационная модель аграрного развития как производная внутренней и внешней политики государства / С. А. Юшин // *АгроИнКом.* — 2012. — № 4–6. — С. 31–34

Рассмотрены особенности формирования и реализации инвестиционно-инновационной модели развития аграрного сектора экономики как производной внутренней и внешней политики государства в ее общей динамике за период становления государственной независимости Украины.

Курило Л.И. Проблемы правовой охраны интеллектуальной собственности в Украине / Л. И. Курило // *АгроИнКом.* — 2012. — № 4–6. — С. 35–39

Рассмотрен вопрос институционально-правового обеспечения защиты прав интеллектуальной собственности, в том числе на такие нетрадиционные объекты как сорта растений и породы животных, которые являются характерными для аграрной сферы экономики.

Клокар О.О. Формирование амортизационной политики воспроизводства основного капитала аграрной сферы / О. О. Клокар // *АгроИнКом.* — 2012. — № 4–6. — С. 40–45

Рассмотрены основные этапы и направления формирования амортизационной политики предприятий аграрной сферы. Представлена комплексная характеристика каждого этапа. Акцентировано внимание на сочетании различных методов амортизации с учетом эффективного воспроизводства основного капитала в сельскохозяйственных предприятиях.

Гнатенко О.А. Обеспечение финансовой устойчивости страховой компании на основе акту-

tional dependence is set between the productivity of sugar beet and level of production charges. The ways of revival of the domestic saccharine beet growing are offered.

Stasinevich S.A. Problems of forming of fund of consumption of sugar in Ukraine / S. A. Stasinevich, S. N. Valyavskiy // *AgroInKom.* — 2012. — № 4–6. — P. 25–30

The question of quantitative and high-quality parameters of forming of fund of consumption of sugar in Ukraine and filling of consumer basket of Ukrainians is considered by sugar in relation to his origin, production volumes, indexes of quality.

Yushyn S.A. Investment-innovative model of agrarian development as derivative of domestic and external policy of the state / S. A. Yushyn // *AgroInKom.* — 2012. — № 4–6. — P. 31–34

The features of forming and realization of investment-innovative model of development of agrarian sector of economy are considered as a derivative domestic and external policy of the state in its general dynamics for period of becoming of state independence of Ukraine.

Kurilo L.I. Problems of legal safeguard of intellectual property in Ukraine / L. I. Kurilo // *AgroInKom.* — 2012. — № 4–6. — P. 35–39

The article deals with the issue of protection of intellectual property rights, including such non-traditional items as plant and animal breeds that are specific to agriculture field.

Klokar O.O. Forming of depreciation policy of reproduction of the fixed assets of agrarian sphere / O. O. Klokar // *AgroInKom.* — 2012. — № 4–6. — P. 40–45

The basic stages and directions of forming of depreciation policy of enterprises of agrarian sphere are considered. Complex description of every stage is presented. Attention on combination of different methods of depreciation is accented taking into account effective reproduction of the fixed assets in agricultural enterprises.

Gnatenko O.A. Actuarial calculations are basis of providing of financial firmness of insurance

арных расчетов / О. А. Гнатенко // АгроИнКом. — 2012. — № 4–6. — С. 46–48

Рассмотрены исторические предпосылки возникновения актуальных расчетов, их особенности развития на рынке страховых услуг Украины. Отражены основные проблемные вопросы актуарного дела в Украине. Предложено создание национальной системы подготовки и сертификации отечественных актуариев в соответствии с международными требованиями.

Скрипниченко В.В. Страхование аграрных рисков для оптимизации дохода сельхозпроизводителей / В. В. Скрипниченко // АгроИнКом. — 2012. — № 4–6. — С. 49–52

Рассмотрено содержание сельскохозяйственных рисков и важность их страхования в условиях неустойчивого состояния украинской экономики. Отражены проблемные вопросы деятельности страховых компаний в Украине. Доказано, что рост цен на сельскохозяйственную продукцию подталкивает на повышение страховых тарифов, неразвитость страхового рынка Украины, который имеет значительные неиспользованные резервы. Предложена концепция модели рынка аграрного страхования в Украине, где связаны такие финансовые инструменты, как инвестиции, дотации, цены на товары и страховые услуги и тому подобное для обоснования размера оптимальной страховой суммы (с учетом интересов страховщика и страхователя) относительно компенсации убытков в условиях реализации финансово-экономических и экологических рисков.

Россоха В.В. Информационное обеспечение маркетингового управления / В. В. Россоха // АгроИнКом. — 2012. — № 4–6. — С. 53–56

Отражены сущность, роль и значение информации для принятия оперативных, тактических и стратегических управленческих решений. Рассмотрены основные компоненты системы рыночной информации и направления проведения маркетинговых исследований. Обоснована необходимость применения информационных систем и технологий в практической деятельности. Установлены препятствия на пути информационного обеспечения маркетингового управления.

Калинчик Н.В. Эколого-экономическая оценка эффективности производства биодизеля и биоэтанола в Украине / Н. В. Калинчик, А. Н. Новосельцева // АгроИнКом. — 2012. — № 4–6. — С. 57–61

company / O.A. Gnatenko // AgroInKom. — 2012. — № 4–6. — P. 46–48

Historical pre-conditions of origin of actuarial calculations, their feature of development at the market of insurance services are considered in Ukraine. The basic problem questions of actuaries of Ukraine are reflected and it is suggested to build the national system of preparation and certification of actuaries of Ukraine which will answer international requirements for qualities.

Skrpnichenko V.V. Insurance of agrarian risks for optimization of profit of agricultural producers / V. V. Skripnichenko // AgroInKom. — 2012. — № 4–6. — P. 49–52

Maintenance of agricultural risks and importance of their insurance is considered in the conditions of the unstable state of the Ukrainian economy. The problem questions of activity of insurance companies are reflected in Ukraine. It is well-proven that a price advance on an agricultural produce pushes slightly on the increase of insurance tariffs, lack of development of insurance market of Ukraine, which has considerable untapped backlogs. Conception of model of market of agrarian insurance is offered in Ukraine, where such financial instruments, as investments, grants, are constrained, prices on goods and insurance services and others like that for the ground of size of optimum amount (taking into account interests of insurer and insuree) covered in relation to indemnification of losses in the conditions of realization of financial, economic and ecological risks.

Rosokha V.V. Informative providing marketing management / V. V. Rosokha // AgroInKom. — 2012. — № 4–6. — P. 53–56

Essence, role and value of information, is reflected for acceptance of operative, tactical and strategic administrative decisions. The basic components of the system of market information and directions of lead through of marketing's researches are considered. Application of the informative systems and technologies activity grounded necessity for practical. It is discovered obstacle on the way of the informative providing of marketing management.

Kalinchik N.V. The ecological and economic estimation of efficiency of production of biodiesel and bioethanol in Ukraine / N. V. Kalinchik, A. N. Novosel'tseva // AgroInKom. — 2012. — № 4–6. — P. 57–61

В статье предлагается исследовать сложные экономические системы с помощью модели «затраты-выпуск» В. Леонтьева. Установлено, что только за счет таких организационных мер, как экспорт растительных масел, глицерина и кукурузы на зерно, запрет на сжигание пожнивных остатков и содействие развитию животноводства (использование шротов и жмыхов в кормлении животных вместо их экспорта) будет обеспечиваться экономия в 4,5–5 млн т питательных веществ и существенно повысится эффективность аграрного сектора экономики.

Мартынышин Я.Н. Формирование сети системы технического сервиса сельскохозяйственных предприятий Украины / Я. Н. Мартынышин // *АгроИнКом*. – 2012. – № 4–6. – С. 62–65

В статье изложены методологические основы формирования внешней и межхозяйственной составляющих сети системы технического сервиса сельскохозяйственных предприятий Украины.

Лендел М.А. Зарубежная практика управления развитием сельских территорий: трансформация опыта для Украины / М. А. Лендел, Л. М. Газуда, Н. М. Готько // *АгроИнКом*. – 2012. – № 4–6. – С. 66–74

Отражен европейский опыт управления развитием сельских территорий и очерчено направления его трансформации в Украине, адаптации аграрной политики и политики сельского развития страны к требованиям Общей аграрной политики ЕС в контексте перспектив вступления в Европейский союз.

Ореховский Ю.Г. Условия роста интеллектуального потенциала села в стратегии аграрного управления / Ю. Г. Ореховский // *АгроИнКом*. – 2012. – № 4–6. – С. 75–78

Обосновываются основные условия развития человеческого фактора сельскохозяйственного производства. Акцентируется внимание на приоритетности интеллектуального потенциала в стратегическом управлении аграрной сферой национальной экономики.

Петриченко А.А. Экономическая сущность и содержательные характеристики категории «развитие» / А. А. Петриченко // *АгроИнКом*. – 2012. – № 4–6. – С. 79–83

Рассмотрены теоретико-методологические основы экономического развития. Установлена взаимосвязь понятия «развитие экономики» с другими близкими по сущности понятиями. Доказаны отличия между экономическим развитием и экономическим ростом. Предложена классификация составляющих частей экономического развития.

The article it is suggested to investigate complex economic systems with the help of «input-output» model by V. Leontyev. It's determined that it's possible to provide savings of 4,5–5 million tons of nutrients and significantly increase the efficiency of agrarian economy only providing such arrangements as export of vegetable oils, glycerin and corn, banning on the burning of the substantial leftovers and promotion of livestock development (using of oil meals and cakes in animal feeding instead of exporting them).

Martynyshyn Y.N. Forming of network of the system of technical service of agricultural enterprises of Ukraine / Y. N. Martynyshyn // *AgroInKom*. – 2012. – № 4–6. – P. 62–65

In the article methodological bases of forming are expounded by external and foreign-farm making the networks of the system of technical service of agricultural enterprises of Ukraine.

Lendel M.A. Foreign practice of management development of rural territories: transformation of experience for Ukraine / M. A. Lendel, L. M. Gazuda, N. M. Hotjko // *AgroInKom*. – 2012. – № 4–6. – P. 66–74

European experience of management development of rural territories is reflected and directions his transformation are outlined in Ukraine, adaptations of agrarian policy and policy of rural development of country to the requirements of the General agrarian policy of ES in the context of entering prospects into the European union.

Orekhovskiy U.G. Terms of growth of intellectual potential of village in strategy of agrarian management / U. G. Orekhovskiy // *AgroInKom*. – 2012. – № 4–6. – P. 75–78

The basic terms of development of human factor of agricultural production are grounded. Attention on priority of intellectual potential is accented in a strategic management the agrarian sphere of national economy.

Petrichenko A.A. Economic essence and rich in content descriptions of category is «development» / A. A. Petrichenko // *AgroInKom*. – 2012. – № 4–6. – P. 79–83

Theoretical and methodological principles of economic development are considered. Intercommunication of concept «development of economy» is set with other near after essence concepts. Differences are well-proven between economic development and economy growing. Classification of components of economic development is offered.

*Додаток до постанови президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2*

**ПЕРЕЛІК № 4
НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ,
В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ**

**НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА І КАНДИДАТА НАУК
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Журнали

АгроІнКом (МАПІК «Агропромінвест-інтернешнл»)

Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія: економіка (м. Харків)

Вісник Сумського державного університету. Серія: економіка.

Вісник Східноукраїнського державного університету (м. Луганськ)

Вісник Національного банку України (м. Київ)

Зовнішня торгівля (м. Київ)

Маркетинг в Україні (м. Київ)

Схід (м. Донецьк)

Управляющие системы и машины (НАН України, Інститут кібернетики
ім. В.М. Глушкова НАН України, Міжнародний науково навчальний центр
інформаційних технологій та систем)

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>